

ეგნატე გაბლიანი

თავისუფალი სვანეთი

სახელგამი

ტფილისი 1927

ავტორისაგან

სვანეთის ყოფა-ცხოვრებისა და ადათ-ჩვეულებების გამუქება თავისი ორიგინალურობით თანამედროვე მკითხველ საზოგადოებისათვის არ უნდა იყოს ინტერესს მოკლებული, ხოლო მეცნიერებისა და ისტორიისათვის ის იძლევა ფასდაუდებელ მასალას მრავალნაირ საკითხების გადაჭრა-გამორკვევაში. ამ გარემოებას დღემდე არ ქონდა მიქცეული სათანადო ყურადღება. მართალია, სვანეთზე ბევრი რამ დაწერილა მე-19 საუკუნეში უცხოელების მიერ, მაგრამ მათ მიერ სვანეთის ცხოვრების სინამდვილე უფრო დამახინჯებულია, ვიდრე ნათელყოფილი. ამის დასამტკიცებლად მე მოვიყვან, სხვათა შორის, ორიოდე უბრალო მაგალითს: ბართოლომეის, რომელსაც თავისუფალი სვანი და ერისთავი ასახელებენ სვანეთის ნუმისმატათ, ვერ გაურჩევია თხა ბაყბაყ დევისაგან. ლამთხვერის ეკლესიის ჩრდილოეთის კედელზე დახატულია ამირანის ბრძოლა ბაყბაყ დევთან. ბართოლომეის რქოსან, ბალნიან ცალ-თვალა ვეებერთელა დევის ადგილას თავის წიგნაკში თხა დაუხატია. მას ვერ გაურჩევია აგრეთვე იალბუზი თვეთნულდისაგან და თვეთნულდი იმ იალბუზის სახელით მოუნათლავს, რომელსაც სრულიად ვერ შეამჩნევთ სვანეთიდან. სტოიანოვსა და ტეპცოვს სვანები უცვნიათ წმინდა უკრაინელებად და ველიკოროსებად და მათი ენა არა ქართული ენის მონათესავედ.

ბოროზდინა თავისუფალი სვანეთის სახელწოდებას ასე გვიხსნის: „თავისუფალი სვანეთი ამ ქვეყანას დაერქვა იმისთვის, რომ ერთხელ მის მკვიდრთ შემოაკვდათ თ. დადემქელიანიო, რისთვისაც მთელი სვანეთი, დიდი და პატარა, ქალი და კაცი, გაწყვეტილ იქნენ დადემ-

ქელიანების მიერ და, რადგანაც ეს ქვეყანა სრულიად გაიწმინდა და განთავისუფლდა მოსახლეობისაგან, ამიტომ დაერქვა თავისუფალი სვანეთი“. მე არ შევჩერდები ამ სასაცილო მოსაზრების გაქარწყლებაზე და, ვიტყვი მხოლოდ იმას, რომ ასეთი „მეცნიერების“ გამოკვლევებით სვანეთზე სწორი შეხედულება შეუძლებელია ვიქონიოთ. ასეც რომ არ იყვეს, მათი ნაწარმოები არ სცილდებოდა ვიწრო წრესა და სპეციალობას.

სამართლიანობა მოითხოვს აღვნიშნოთ, რომ ამ მხრივ პირველი ადგილი უჭირავს სვანეთის შესახებ ლიტერატურაში თავისუფალი სვანის ეტნოგრაფიულ წერილებს. შემდეგ რ. ერისთავის წიგნაკს „Заметки о Сванетии“. ცხადია მხოლოდ ის რომ ან ერისთავის წიგნი უნდა იყოს სიტყვა სიტყვით გადმოთარგმნილი თავისუფალ სვანის წერილებიდან, ან უკანასკნელს უნდა ქონდეს მის წიგნაკიდან ნათარგმნი. ჩემი ღრმა რწმენით, პირველი მოსაზრება უფრო ახლოს უნდა იყოს სიმართლესთან, ვიდრე მეორე; ვინაიდან თავისუფალი სვანის წერილები მოთავსებული იყო გაზ. „ივერიის“ 1866-67, 68 და 69 წლების ნომრებში, ხოლო რ. ერისთავის წიგნი გამოცემულია 1897 წელს. უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ერთსაც და მეორესაც ბევრი რამ ღირს-აღსანიშნავი და საინტერესო მასალები დარჩენიათ ხელშეუხებლათ, მაგრამ თავისუფალი სვანის წერილები სვანურ ადათ-ჩვეულებებზე იმ მხრივ არიან სასარგებლო, რომ მათში მოიპოვება ცნობები ზოგიერთი ადათის შესახებ, რომლებიც ჩვენ დრომდე გამქრალან, და როგორც მე, ისე სვანეთის სხვა მკვლევართ შეუძლიათ ზოგიერთ შემთხვევაში მათი გამოყენება.

თქვენს წინ მდებარე წიგნის ავტორს, თავისუფალ სვანეთის შვილს, ბედმა დამაკისრა მრავალი წლის განმავლობაში ვყოფილიყავი სვანეთის მართვა-გამგეობის მუშაკი. ამიტომ საშუალება მომეცა საფუძვლიანად გავსცნობოდი მის ყოფა-ცხოვრებას და იმ ადათ-ჩვეულებებსა და იურიდიულ ფორმებს, რომელთა ხელმძღვანელობითაც მიხდებოდა უმთავრესად მუშაობა ამ ქვეყანაში. ამჟამად სურვილი მაქვს ეს ჩემი შრომა ვუძღვნა მკითხველ საზოგადოებას სვანეთის თავ-გადასავლისა და ყოფა-ცხოვრების ახლო გასაცნობათ.

დასასრულს, მადლობას ვუძღვნი ს. ესაძეს, ს. გორგაძეს და ს. კაკაბაძეს, რომლებმაც ამ შრომისათვის, ზოგიერთი ცნობები მომწოდეს.

ავტორი.

I

სვანების დამოუკიდებულება ფეოდალიზმისა და ბატონყმობისადმი.

ჩემს პირველ წიგნში, „ძველი და ახალი სვანეთი“, მოთავსებულ სვანეთის ისტორიული მიმოხილვიდან ჩანს, რომ სვანეთი პირველ საუკუნეში ქ. დ. შ., სტრაბონისა და სხვა ბიზანტიელ მწერლების აღწერილობით, წარმოადგენდა ძლევამოსილ დამოუკიდებელ სახელმწიფოს, მის მოსაზღვრე მე ზობელ ერებზე გაბატონებულს. რომელსაც, როგორც ნათქვამი იყო, ამ დროს განაგებდა ხალხის მიერ ამორჩეული 300 ჩენილისაგან შემდგარი, საბჭო. მე-VI საუკუნის ისტორიკოსი პროკოფი კესარიელი სვანებზე ამბობს, რომ „უძველეს დროიდან ეს ხალხი საკუთარი კანონებით განაგებს თავის, ქვეყანასა“¹. სვანეთის ტერიტორიის მაშინდელი საზღვრები იყო: დასავლეთით დიოსკურია (სოხუმის მახლობლად) და წებელდა. სამხრეთით მას ეკუთვნოდა ნაწილი სამეგრელოსი და დღევანდელი ლეჩხუმისა, აღმოსავლ. მისი საზღვარი იყო მე-15, ს. ჭიდროთსა და გლოლას ზემოთ ჩრდილო და სამხრეთი ოსეთი. რიონის სათავეებში მდებარე ზემო რაჭა ანუ მთიულეთიც სვანეთს ეკუთვნოდა. ძველი ნაშთები და საბუთები ჩვენ გვარწმუნებენ, რომ ჩრდილოეთით ანუ ყაზარდოსა და ყარაჩას მხრით პირველად სვანებს ეპყრათ დიდი ტერიტორია, რომელიც გადავიდა სხვის ხელში და შემდეგში ამ მხრით მის საზღვრებათ დარჩა მხოლოდ ჩეგემი და ბახსანას დაბლა ხუთი ვერსის მანძილზე მდებარე ნაქმუკვარი და ლაბგვიარი².

¹ Прокопий Кесарийский. История войн римлян с персами, кн. 1. гл. XV.

² Рапорт Шаховского Б.Розену от 14 августа 1834 г. № 29. და-

დროთა ვითარებით სვანეთის ის ნაწილები, რომლებიც ამა თუ იმ მხრით დღევანდელ სვანეთთან გეოგრაფიულ პირობებით იყვნენ მოწყვეტილი. – მაგალითად. ლეჩხუმში, სვანო-კოლხები ანუ დღევანდელ სამეგრელოში დამკვიდრებული სვანები: აფხაზეთის აღმოსავლეთით მოხინაძრე სვანები და ზემო რაჭა. – თანდათანობით მო-

#6#
წყდენ სვანეთის ეროვნულ სხეულს, სხვადასხვა სამეფოების ანუ სამთავროების მფლობელობაში გადადიოდნენ და მათ ტერიტორიად იქცეოდნენ. ამნაირად, დღევანდელი სვანეთი წარმოადგენს სვანეთის მხოლოდ ძველი სამკვიდრებელი ტერიტორიის მცირე ნაწილს, რომლის მკვიდრნი შემდეგში წარმოადგენდნენ ხან დამოუკიდებელ ერს, ხან საერისთაოს, ხან ამა თუ იმ სამეფოსა ანუ სამთავროს ნომინალურ დამოკიდებულებაში მყოფ ქვეყანას. მაგალითად: სტრაბონის ცნობებით, როგორც არის ზემოთ ნათქვამი, მის დროს სვანეთი წარმოადგენდა ძლევამოსილ დამოუკიდებელ სახელმწიფოს.

პროკოფი კესარიელის ცნობითაც სვანები უხსოვარ დროიდან არავის მორჩილებაში არ იყვნენ და საკუთარი კანონებით განაგებდნენ თავის ქვეყანას. ისინი ეცემოდნენ სომხეთისა და რომაელების ოლქებს ზღვამდე, ძარცვავდნენ და ანადგურებდნენ მათ. სვანების ამნაირი გამოსვლებისაგან რომ თავისი სამფლობელო ქვეყანა ეხსნა, რომის მეფე მათ ყოველწლიურად უგზავნიდა ოქროს, მაგრამ სვანები მაინც თავისას არ იშლიდნენ და განაგრძობდნენ ზემოხსენებულ ქვეყნების აოხრებას. თავის სამკვიდრებელი ქვეყნის მიუდგომლობით ისინი ყოველთვის დაუსჯელნი რჩებოდნენ. ბოლოს მოფერებითა და ტკბილი სიტყვებით ისინი დამორჩილებული იქნენ იუსტინიანეს მთავ. სარდლის სატტოს მიერ³. მეორე ბიზანტიელი ისტორიკოსის მენოიდროს ცნობებით სვანები მეფე თეოდორეს დროს რომს მიემხრენ და მეფე ლევის (408 - 474 წ.) გამეფებამდე მის მოკავშირედ ითვლებოდნენ.

დიგორსანის მოხსენება ბარონ როზენისადმი 1835 წ. თვით სიტყვა ლაზგვიარი სვანური სიტყვაა და ნიშნავს სახიდე ადგილების სახელწოდებას; ბახსანას მხრით თავის საზღვრათ სვანები დღემდე ასახელებენ ყანღუთი ქემენიარს.

³ Прокопий Кесарийский. История войн Римлян с Персами.

Кн. 1. гл. IV

რომის მორჩილებაში მყოფ ლაზების მეფეს სვანები აძლევდნენ ბეწვეულს, თაფლს და სხვ... თითონ სვანები კი ამის ნაცვლად ლაზიკიდან ღებულობდნენ პურს. როცა სვანეთის უფროსი გარდაიცვლებოდა, მისი მოადგილე ლაზიკის მეფის წარდგენით უნდა დაემტკიცებინა რომის მეფეს, მხოლოდ მაშინ, თუ ის სვანი იქნებოდა.

ერთ დროს, როდესაც სვანეთს განაგებდა ცაფი, იქ მყოფ რომაელების ჯარების მთავარსარდლად ითვლებოდა დატატი.

როდესაც ლაზიკაში მყოფ რომაელების ჯარების მთავარსარდალსა და ლაზიკის მეფის მორის განხეთქილება ჩამოვარდა, კოლხიდიდან შესწყვიტეს სვანებისათვის პურის გაგზავნა და ამიტომაც სვანები მიემხრნენ სპარსელებს.

როდესაც ივერია გადაიარა სპარსეთის ბატონმა ხესროიმ და ბიზანტიელებთან კავშირის დამყარებისათვის ანადგურებდა ამ ქვეყნის ქალაქებს, რომის მეფემ გუბაუს მისცა დასახმარებლათ 1000 სვა-

#7#
ნი და 7000 რომაელი დოსიფეუსის მეთაურობით, მაგრამ როდესაც ქ. პეტრას ალყა შემოარტყეს და გამარჯვება ხელთ უნდა ეგდოთ, რადგანაც სპარსელებს მისი დაცვის უნარი დაკარგული ჰქონდათ, დოსიფეუსის ლაჩრობით ალყა მოხსნილ იქნა და ის თავისი ჯარით მდ. ფოსოსით თავის ქვეყანაში გაემგზავრა. სვანები რომ მას დაშორდნენ, დაეცნენ სპარსელებს, დაამარცხეს ისინი და დაანგრიეს ციხე სამირკვლებამდე.

როდესაც 562 წ. რომაელებსა და სპარსელებს შორის ზავის შიშახებ ხელშეკრულება დაიდვა, სვანები არ იყვნენ მასში ნახსენები. ამიტომ შემდეგ წელს რომაელებმა საგანგებო დესპანი პეტრე გაგზავნეს ფარმისში სპარსეთის ბატონთან სვანების შესახებ მოსალაპარაკებლად, მაგრამ ხესროიმ სვანეთის დათმობაზე უარი განაცხადა. პეტრე ბიზანტიაში დაბრუნდა და მალე გარდაიცვალა.

ამის შემდეგ იუსტინიანე II გზავნის სპარსეთში იოანნე კომმენთიელს ამავე დავალებით, მაგრამ ამ ჟამადაც ცდამ უნაყოფოდ ჩაიარა. ამის შემდეგ ბიზანტიელებსა და სპარსელებს შორის იმართება სვანეთზე ვაჭრობა. იუსტინიანემ იმავე იოანნეს პირით შეუთვალა ხეს-

როის, სვანეთი მომყიდევ. ხესროიმ ეს საქმე გადასცა გადასაწყვეტად ზიხს, რომელიც დათანხმდა სვანეთის ფულად გაყიდვაზე, მაგრამ ზიხი მალე მოკვდა და სვანეთი დარჩა თავისთვის. ტიბერი კეისარმა სვანეთზე ხელი აიღო, ხესროიმ 573 წ. აიღო დარი და მის დაბრუნებას მიაქცია მთელი თავისი ყურადღება.

ხესროის შემდეგ გამეფებული ორმუზდი სვანეთს არავის უთმობდა და მის მოკვლის შემდეგ გამეფებული ხესროის მემკვიდრე ბეხრა ჩუბინი ამ ორმუზდის სიცოცხლეშივე შევიდა სვანეთში⁴.

საქართველოს მატთანეს ცნობებით, სხვათა შორის, გიორგი II დროს სვანეთმა გაილაშქრა მის წინააღმდეგ და მთელი საეგრო განადგურა, მაგრამ დავით აღმაშენებელმა შემოიმტკიცა ეს ქვეყანა და სვანები მის ავანგარდს შეადგენდნენ⁵.

თამარ მეფის დროს სვანეთი მჭიდროდ უკავშირდება საქართველოს.

რუსუდან დედოფლის დროს იგელალ-ედინის საწინააღმდეგოდ ივანე მხარგრძელის ჯარში 40.000 ლეკი და სვანი იყო⁶, ხოლო მონგოლების შემოსევისა და საქართველოში მძვინვარების დროს რუსუდანი თავისი შვილითურთ მიდის სვანეთში იმ საურმე გზით, რომელიც მაშინ მოდიოდა საქართველოდან დვალეთ ზემო-რაჭით და ურა-
#8#

ვის მთით სვანეთში და თათრის მოციქულებიც იქ მიიღო მოსალაპარაკებლათ⁷. დ. ბაქრაძის ცნობებით, სვანები ზეიმობენ იმ დავით ნარინის სამეფო ტახტზე ასვლას, რომელსაც ერთ დროს რეზიდენცია სვანეთში ჰქონდა: მხითარ პირავანსკის ცნობებით, 1251 წ. ორივე საქართველოს მეფეები დავითები გაიქცენ და თავი სვანეთს შეაფარეს, ხოლო დოკუდარი 1261 წ. გაიხიზნა ამ ქვეყანაში⁸.

ბაგრატ მეფის დროს სვანები 1361 წ. თავს დაესხენ ქ. ქუთაისს

⁴ ბარათაშვილის საქართველო. ისტორია. რვეული II და III, გვ. 65.

⁵ Журнал «Светоч», 1872 г. ст. 54.

⁶ История монголов. Вып. II, Стр. 61-62, издание Патканова.

⁷ ვახუშტის ისტორია, დიმ. ბაქრაძის გამოცემა; გვ. 281., დ. ბაქრაძე „სვანეთი, გვ. 31.

⁸ Мхитар Айрпидиский, стр. 416.

და ცეცხლითა და მახვილით გაანადგურეს ის.

ბაგრატის რაჭიდან ზემოხსენებული გზით დიდი ჯარით შევიდა სვანეთში ეცერამდე. დაიმორჩილა ეს ქვეყანა. გამოსცვალა სვანეთის ერისთავი ვარდანძე და მის მაგიერათ ერისთავად დასვა გელოვანი⁹.

მაგრამ, ვიმეორებ, ეს დამოკიდებულება ყოველთვის იმდენათ ნომინალური იყო, რომ სვანეთის ზემოთაღნიშნულ წესწყობილებაში და შინაურ მდგომარეობაში არა დროს არავინ არ ერეოდა და ეს ხალხი თავის საქმეებს თავისი ჩვეულებითი უფლებებით და ადათებით განაგებდა.

სვანეთის ასეთი მდგომარეობა გრძელდება მე-XIV საუკუნემდე, ხოლო აღნიშნული ეპოქის შემდეგ იწყება მის პოლიტიკურ და ეკონომიურ ცხოვრებაში ახალი ხანა, ხანა მეტად ტრადიკული რომელმაც ლახვარი ჩასცა გულში მის პოლიტიკურ მთლიანობას და ეკონომიურ მდგომარეობას, დაქსაქსა, დაანაწილა ეს ქვეყანა რამოდენიმე სხვადასხვა პოლიტიკურ და ეკონომიურ პირობებში მყოფ კუთხეებათ და იქ ფეოდალიზმი დაამკვიდრა. ამნაირად მე-15 საუკუნეში სვანეთის პოლიტიკურ და ეკონომიურ ცხოვრებაში ხდება დიდი ცვლილებები. საქართველოს მატთანეს ცნობებით, 1442 წ., ალექსანდრეს მეფობის დროს საქართველოს სამეფოს გაყოფის შემდეგ, სვანეთი იმერეთის სამეფოს ეკუთვნოდა, მაგრამ მე-XV ს. მეორე ნახევარში ზემო სვანეთი მას გამოეყო და ბაგრატ მეფის თანხმობით, თავი დამოუკიდებელ ერად გამოცხადა¹⁰. ხოლო ქვემო სვანეთი ჯერ ისევ იმერეთის სამეფოს დარჩა და შემდეგ ლეჩხუმთან ერთად სამეგრელოს სამთავროს შეუერთდა.

ამ დროს ვარდანძეების შემდეგ ბაგრატის მიერ სვანეთის ერისთავად დანიშნული გელოვანის გვარეულობის წარმომადგენელი სვანეთის უკანასკნელი ერისთავი აბესალომ გელოვანი კარგავს სვანეთ-
#9#

თან იმ ნომინალურ ურთიერთობასაც კი, რომლითაც მანამდე სარგებლობდნენ ესა თუ ის მეფეები ან საერთოდ სვანეთის ერისთავები¹¹.

⁹ Бакрадзе, «Сванетия», стр. 31.

¹⁰ Д. Бакрадзе, «Сванетия» стр. 32.

„ჩვაბე-ხევში“ ანუ სვანეთის დასავლეთ ნაწილში მე-15 ს. დასაწყისში თავი იჩინეს თავადმა დადემქელიანებმა, რომლებმაც მალე დასცეს მათ დრომდე იქ გამლიერებული რიჩუგიანების ძლიერება.

უკანასკნელები ხანგრძლივი ბრძოლის შემდეგ გამევებულ იქნენ სვანეთიდან და დადემქელიანებმა ხელში ჩაიგდეს პირველად ეცერი. შემდეგ ფარ-ჩუბეხევი და ბოლოს ბეჩვი, რომელთაც მძიმე მონობის უღელი დაადგეს კისერზე, ბატონ-ყმური წესწყობილება დაამყარეს ამ მხარეში, ამნაირათ, სვანეთის ერთს მთლიან, დამოუკიდებელ პოლიტიკურ სხეულს მოწყდა მისი დასავლეთის ნაწილი და დადემქელიანების საყმოდ გადაიქცა.

ქვემო ანუ ცხენის წყალის ხეობის სვანეთი, როგორც ზემოთ არის ნათქვამი, კარგა ხანს კიდევ იმერეთის სამეფოს ეკუთვნოდა, ამ ქვეყანაში ლაშხეთის თემში გაბატონდნენ: ჯერ ლაშხიშვილები, შემდეგ ყიფიანები და ბოლოს გელოვანები.

ჩოლურის საზოგადოების გლეხკაცობა შეიქნა გარდაფხაძეების სამფლობელო კუთხედ, ლენტეხის თემი კი ჯერ ჩარკვიანების, შემდეგ დადიანის საყმოდ, ბოლოს მთელი ქვემო სვანეთი ლეჩხუმთან ერთად შეუერთდა სამეგრელოს სამეფოს და ამ ქვეყნის თავადებიც დადიანის ვასალებად გახდნენ, რის გამო დაერქვა სადადიანო სვანეთი. ამნაირად, სვანეთს პოლიტიკურად მოწყდა მისი სამხრეთის ნაწილი ქვემო სვანეთიც.

ჩვენ ხელთ არის საბუთები, რომელთაც მტკიცება, რომ მე-XVII ს. პირველ ნახევარში სვანეთის ეს ნაწილი კიდევ არ იყო დადიანის სამეფოსთან შეერთებული, ეს არის ფხოტრერის¹² ტაძარში ჩვენ დრომდე შენახული მთავარ ანგელოზის ხატის შემდეგი წარწერა:

„ა, ეტლნო ღთისანო. საყდარნო საშინელნო. ცეცხლნო სულათ სიტყვითა. მწრაფლათ: შექმნილნო ბრძანებითა: საღვთო ამის ყოფთა ამორტყმულნო: მიხეილ ძალითა მთავარნო გაბრიელ ქალ-

¹¹ პროფესორი კოვალევსკი ამბობს, რომ მე-XV საუკუნემდე დღევანდელი სადადემქელიანო და თავისუფალი სვანეთი ერთნაირ პირობებში იმყოფებოდნენ. ამ დრომდე მათ განაგებდნენ საქართველოს მეფეების მიერ დანიშნული ერისთავები, რომლებსაც ნომინალური დამოკიდებულება ჰქონდათ სვანებთანო. (Ковалевский «Законы и обычаи на Кавказе». т. II, стр. 13).

¹² ეცერის თემშია.

წულსა ხარებითა კაცთა ღვთისა: თქვენ რომელწი წამის ყოველთა
ღმრთისა ბრძანებისა უხილავათ ძლიერებითა უმჯობესსა განაგებთ
რომელნი, სცავთ ცას და ქვეყანასა ფრთითა თქვენითა ხოლო წ. მეცა
#10#
მაჩრდილეთ მეოხება თქვენი მე დადიანსა ლევანს, მთავარ ანგელოზო
მიქელ გაბრიელ სახელითა ღვთისათა და ძალითა და შეწევნითა შე-
ნითა ჩვენ ხელმწიფემან დადიანმა პატრონმა ლევან გავილაშქრენით
მეფესა ალექსანდრესა და მის ძმას მამუკაზე და მივედით ქუთაისის
ციხის საბრძოლათ თავზე მეფე სრულნი იმერელნი, და სვანნი ლენტე-
ხელნი და სხვარ ფაშა მეთოფეები, ბევრი ახლდა და ციხესა და ჯი-
ბირში იდგენ, ჩვენ მივედით და სოფა წმინდის საყდარი მეთოფეებით
აევსო და გაემაგრებინა. უყავი ღამით იერიში და საყდარი წავართვით.
საცა მეომარი მეთოფეები იდგა ყველა გამოვასხით ჯებირსა გარეთ
ორი დიდი ქვის პალატი იყო ძველთაგან ნაშენები და ის მეთოფეთა
და მეომარის კაცით აევსო და გაემაგრებინა, სოფა წმინდის საყდართა-
ნა დიდი ზარბაზანი მივიტანეთ და იქიდამა დაუწყეთ სროლა ცემა
ქვის სახლებში და დავამტვრეტრეთ ზარბაზნებითა და მრავალი კაცი იმა-
შიდ მდგომი დავხოცენით: მერმე იერიში უყავით და იქით მეფემ მოა-
შველა ლაშქარი: დაუშინეს ერთმანეთსა თოფითა სროლა საკვირ-
ველი ომი შეიქნა მრავალი კაცი დაიხოცა იქითაც და აქეთაც, მოკვდა
თავადი და აზნაურიშვილი: გიორგი ლორთქიფანიძე, ელიზბ. ლოლა-
ძე, ორი ძმანი ახვლედიანი და კვირიკე, სხვა ზოგი დაიხოცა და ზოგი
დაიკოდა და წავართვით ის ქვის პალატები. ციხეზედან ზარბაზნები
ვერ მივიტანეთ მისატანი ალაფი არ გვექონდა ჩამოვჯედით დაბლა რი-
ონს. დავდექით... მოსახლის ქვის სახლებს დაუწყეთ ზარბაზნების სრო-
ლა და ცემა დავამტვრიეთ ის ახალი ქვის პალატა თვით ალექსანდრე
მეფისაგან აშენებული გავუსივეთ ლაშქარი გაღმა ქუთაის ქალაქს.
დავსწვით აღუაოხრეთ. მრავალი ვიშოვეთ და წამოვედით გამარჯვე-
ბული, მოვედით ოდიშს მიგურს და ერთი კვირე არ გასულა... ვქენით
ილღარი ცხენის წყალს შემოვიღამეთ ის ღამე ვიარეთ და გათენების
დროს დავიხიეთ... სასახლესა და ქალაქის უწინდელისაგან ოთხი და
ხუთი ზომა საშოვარი ალაფი და ტყვეები ვიშოვეთ, რომ ლაშქარი
ძლივს დაერივა და წამოვედით გამარჯვებულნი. შევასვენეთ ლაშქარი

და ცხენი. დავდექით და გაველაშქრენით იმერეთზე თვესა თებერვალ-
სა და მივედით... ურიას აჯამეთს და დავსწვით ავაობრეთ. მივედით
ჩხარის ქალაქსა და იქ დავდექით და სოფლები და ნაშენები დავწვით,
ააობრეთ, დავსწვით ვარდის გორა და ჩიხორი ქალაქი... და-
ვეცით არგვეთის რუთოს... ახლოს დავდექით და, იქიდაღმა
ჩვენმან ლაშქარმან სრულ არვეთი და ჭალა ტყესა იქეთ რაც
სახლები და სოფლები იყო დაუწვავი აუობრებელი არა დააგდეს რა.
იქიდან ავიყარენით და: თერჟალას და გოფანოს მხეიძის სასახლეში
დავდექით და იქიდაღმა სადაც ლაშქარი მოუწევდა. აუობრებელი
არა დააგდეს. წამოვედით გამარჯვებული და ნაშოვართ სავსე,
#11#

რომ ლაშქარი ჯერ დაერივნეს ბალახვანზე რიონს გამოვედით.
ქუთაის ციხისგაღმა და სრულ იმერელ ლაშქარი შეყრილი თვალით
გვიმზერდენ მისის თემის და ქვეყნის ამოწყვეტას ხედავდა და იმდენი
ნაშოვარის ტყვეების ჟღივილი ყურით ესმოდა, მაგრამ ციხიდაღმა
თავი ვერ გამოყვეს და ვერც არა დაგვაკლეს ასრე შევარცხვინეთ და წა-
მოვედით ოდიშს გამარჯვებული მას ჟამსა ოდეს მოვაჭედინეთ
ხატი ესე. ოდეს იმერეთიდაღმა მოვედით გამარჯვებული გამოუგზავ-
ნეთ და დავასვენეთ ტამარსა შენსა ფხუტრესა და ალაგსა და თემსა
ეცერსა ხატი ესე მთავარ ანგელოზისა ქორონიკონსა სამას ოცდა ათო-
თხმეტსა“.

ეს საბუთი საინტერესოა, სხვათა შორის, იმ მხრივ, რომ ლენტეხე-
ლი სვანები ამ დროს ყოფილან იმერეთის მეფის ალექსანდრეს ჯარში
დადიანის საწინააღმდეგოთ და მამასადაამე არ ყოფილან დადიანთან
შეერთებული.

სვანეთის ის ნაწილი, რომელიც დღემდე თავისუფალ სვანეთის
სახელს ატარებს, მას შემდეგ, რაც მეფე ალექსანდრე I-ლის მეფობის
დროს, საქართველოს სამეფოს გაყოფის მერე იმერეთის სამეფოს.
ხვდა წილად, გამოეყო მას. აქაურმა გლეხობამ დაიწყო მედგარი
ბრძოლა როგორც ყოველ მხრიდან მოხლვავებულ და მათ დამონავე-
ბის მსურველ მტარვალებთან, აგრეთვე საქართველოს მეფეების დროს
სვანეთში გაჩენილ იმ თავადაზნაურობასთანაც, რომლებსაც უნდო-

დათ ისინი თავის ყმებად გაეხადათ: მაგრამ თავისუფლების მოყვარული ხალხი მათ არა თუ ვერ დაიმორჩილეს, არამედ ამ ხალხმა ისინი გაანადგურა და შეინარჩუნა თავისუფლება, რის შემდეგაც გაამაგრა თავისი აღმოსავლეთისა და დასავლეთის საზღვრები. უმთავრეს როლს ამ საქმეში თამაშობდა ლატალის თემი, რომელსაც დაკისრებული ჰქონდა დასავლეთის საზღვრების დაცვა და დემქელიანების შემოსევისაგან, რაც მან ღირსეულად შეასრულა, და უშგულის საზოგადოება, რომელიც დარაჯად უდგა სვანეთის აღმოსავლეთ საზღვრებს, უკანასკნელს ყველაზე მეტი ღვაწლი მიუძღვის ამ ქვეყნის თავისუფლების მოპოება-დაცვა-განმტკიცებაში. ამ საბედისწერო ბრძოლაში სვანები შემდეგში უფრო იმ გარემოებამ გააფოლადა, რომ დასავლეთით ისინი ხედავდნენ და დემქელიანების ფეოდალურ უღლის სიმძიმისაგან დამაბუნებულ, არაადამიანურ პირობებში ჩაყენებულ გლეხკაცობას და მის საშინელ ტანჯვას. პირს იბრუნებდნენ სამხრეთისაკენ, იქ მათ ესმოდათ იქაური ბატონების მიერ დაჩაგრული თავის მოძმე ქვემო სვანეთის ბეჩავი ხალხის კვნესა. ამან ისინი, ვიმეორებთ, გააფოლადა, თავისუფლების ფანატიკოსებად გადააქცია და იმ შეგნებამდე მიიყვანა, რომ ყველანი შეკავშირებული იყვნენ მტრის #12#

მოსაგერიებლად და ამიტომ რამოდენიმე საუკუნის განმავლობაში მათ არ ჩაუგიათ ქარქაშში თავისი ხმალი, სისხლით მოპოებული თავისუფლების დროშა ძირს არ დაუხრიათ და ღირსეულად დაუცავთ, ამაში მათ ხელს უწყობდა თავისი ბუნებრივი სიმაგრეებიც. ამნაირად, სვანეთმა თავისი გმირული მოქმედებით ჩინებულად შეასრულა ეს დიადი საქმე და ჩვენ დრომდე თავისუფალი სვანქრის სახელი არ დაჰკარგა და ღირსეულად დაიცვა.

მაგრამ ხშირად იმდენად ძვირად უჯდებოდა სვანეთს თავისუფლებისათვის მტრებთან ბრძოლა, რომ საკვირველ მოვლენად უნდა ჩაითვალოს, ამ ხალხმა ამის შემდეგ კიდევ, რომ შესძლო არსებობა.

რაჭის თავადების ჯაფარიძეების დახოცვა თავისუფალ სვანების

მიერ მე-XV საუკუნეში.

ამ ჟამად ჩვენს ხელთ ბრის ფრიად საინტერესო საბუთი მე-XV საუკ. სვანთა ყოფა-ცხოვრების გასაშუქებლად. ეს არის შემდეგი შინაარსის სასისხლე სიგელი, ბოძებული ალექსანდრე მეფის მიერ სვანებისადმი მე-XV საუკ. პირველ ნახევარში:

„... მიუხდეთ¹³ და თქვენი ბიძანები თვალია და ივანე მოგვეწივნეს და შეგვებნეს. მოგვერია ცოდვა ეშმაკის მანქანე-ბითა შემოგვერივნეს. მერმე დაგვიწყეთ მტერობა თქვენ ჯაფარიძემან სარგის და აღარც გაგვიშვით საჯამაგროთ აღარც რაჭას და ლეჩხუმს სამუშაოთ გამოგვიშვით, შვიდს წელიწადსა ასე ვიყვენით რომ სრულიად სვანეთისა ქვეყანასა საზიარებელს ვეღარ ვიშოვნებდით და არც არავის მარილის გემო გვინახავს. მერმე მოგვჭირდა და აღარა ღონე გქონდა. შევიყარენით და ოთხასი საპალნე ცხენი წამოვიტანეთ. თვითოს ცხენსა ორ-ორი კაცი წამოვყევით. ჩამოველით ლეჩხუმს და რაც სავაჭრო გვახლდა გავყიდეთ და ვისაქმეთ. ავკიდეთ ღვინო და წამოვედით, თავი მორჭმული გვქონდა; აღარას მოველოდით, თურმე კუჭაიძე და ლაშხიშვილი შემოჩენილი გვყუა როგორც ჩვენ სავაჭროდ ჩამოვედით. კუჭაიძესა და ლაშხიშვილს თქვენთვის კაცი გამოგზავნა. თქვენ სრულიად რაჭველნი შეგეყარა და. ასრე მოსული ყვენით რეხტაშიგა, რომ ჩვენ თქვენი მოსვლა ვერა საქმით ვერ შევიტყენით, წინათ თქვენ დაგუბდით, უკანით კუჭაიძე, ლაშხიშვილი, ინასარიძე, და გარეყანიძე მოგვეწივნეთ, გავიყავით წინაუკანა და დაგეხოცეთ და ამოგწყვიტეთ რვაასი კაცისაგან ოთხასი მეტი აღარ მოვრჩით. ეს ყველანი კაცი დაგეხოცეთ და ოთხასი ცხენი, ყველას ღვინო #13#

ეკიდა მისი საპალნით წაგეართვით. ამას გარეთ სხვა მრავალი მტერობა გვიყავით და ვერსაით საჯამაგროთ ვერ გაგეპარენით ამისი ღონე ვერ დავდევით რომ გზა გვეშოვნა ასი სვანი დვალეთისაკენ გავიპარენით კახეთს საჯამაგროთ წავედით, მის წასვლა ვერ შეგვიტყე-

¹³ სიძველის გამო ამ საბუთს თავი აკლია და ამ სიტყვებით იწყება.

ვით და მერმეთ შინისაკენ რომ შემოვიქცით, იმავე დვა-
ლეთზე წამოვედით, დაგეხდით, გლოლას და ჭიორსა შუაზე-
დან დამოგვიჭირეთ ხელთა დაგვცარცვეთ, ასის კაცისაგან ორი მოამ-
ბეთ გაუშვით, სხუა ყველა ტყვეთ წაგვასხით, ჩვენის მონაგებიანათ
ონს მიგვასხით, საქონელი სალაროში შეიტანეთ და ჩვენ დარჯილნი
საბრალონი სალორესა და საბატეში შეგვყარეთ. ნააღდგომევი დაღმა
ენკენისთვემდის იმაში ტყუედ ვიყვენით. ღონე აღარ გუქონდა და
ვიხოცენით თავი და თვითო კარგი აზჯარი ჩვენით თავის სახსრად გა-
მოვიღეთ და გარჯილი სული ამით შევირჩინეთ, სხუა რამდენი ჭირი
და მტრობა გარდაგვეკიდა, კაცის ენა როგორ იტყვის, ვიყვენით
სრულიად ეცერს აქეთ. რაც სვანეთი არს, თორმეტი წელიწადსა ასრე
შემწყდელნი რომ ვერც კახეთისკენ ვიმოვეთ საჯამაგრო გზა,
ვერც სამცხისაკენ და ვერცა გურიისაკენ, ვერც მიმჭირეთ, და მერმე
შევიყარენით სრულიად სვანეთის ჩენილები. და ვქენით ვაზირობა.
მივედით ეცერს, რიჩუგიანსა და დადეშქელიანსა შევებვეწენით და
დადიანთან გავგზავნეთ. შევებვეწენით დადიანსა მამიასა და ცხრა ჯო-
რი გაუგზავნეთ. ამის აჯა¹⁴ ვსთხოვეთ, რომ მეფეთ მეფეს პატრონს
ალექსანდრესთან აჯა ემოვნა. დმერთმან გაუმარჯოს პატრონსა და-
დიანსა. ჭყონდიდელი გაეგზავნა და შეხვეწოდა: ალექსანდრე მეფესა-
ეაჯებინა¹⁵ და ეპატივებინა ბატონის დადიანისათუის და ასრე ებრ-
მანა მეფეთ მეფესა პატრონსა ალექსანდრეს თუ ჯაფარიძისთანა თა-
ვადი რაჭას არა მყავსო თუ ჯაფარიძის სისხლს გადიხდიანო, სვანთ
გზას მივსცემო და ჯაფარიძესაც ჩამოვხსნითო, თუ არა და ჯაფა-
რიძის საქმეს არ გადავსწყვეტო, ჯაფარიძენი უბრალოთ დახოცესო.
მწვედ მძლავრნი, კაცნი არიანო და სრულიად რაჭველნი და ლეჩხუ-
მელნი დამეკარგვიანო და თუ ამ ჯაფარიძის საქმეს გადასწყვეტე-
ნო, მოიყენე კარსა და რარიგადაც სჯობდეს და ემართებოდნენ, ჯა-
ფარიძესაც გადაუწყვიტონ და შემოვიწყობთო. ამაში გამოხდა ხანი
და მივედით დადიანთან სრულიად ჩენილები. წამოგვიძლუა თვითონ
ბატონი დადიანი და გეგუთს მივედით შეიქნა საქმობა და სანახში-

¹⁴ შუამდგომლობა.

¹⁵ ეშუამდგომლა.

რე¹⁶ გვთხოვს ჯაფარიძეთა. დასხდეს თუითან მეფეთ მეფე პატრონი ალექსანდრე და დადიანი ბატონი მამია, ფალავანდიშვილი ზვიადი, #14#

ჭილაძე ლომკაცი, ერისთავი კახაბერი, ამირაჯიბი რამინა და ფალავანდიშვილი ფალავანი. ქნეს მოკითხული და სიგელიც მოატანინეს ჯაფარიძეთა. და მეტათ უზომოთ დიდი სისხლი და სანახშირე ეწერა. ამაზედან იანგარიშეს და სამასი კაცი მოეკლა ჯაფარიძეთა და სხუა მრავალი ავი დამართებოდა ჯაფარიძეთაგან სვანთა, დაუდევით სიგელი სვანთა და გარდაიხადეს და მოვაცემიჩეთ ლამშხეთს: სოფელი და ციხე ზერიას¹⁷ ცხრა კვამლი კაცი და ერთი მომცრო მონასტერი წმ. გიორგისა თექვსმეტი ჯვარ-ხატით, ოთხთავით, საწინასწარმეტყვეოთა სამოციქულოთა, მარხვიანითა, ტიბიკონითა, სტოდიელითა, მას გარეთ მოგეცით ოსეთის პირად მთიულეთს, ხიდურას¹⁸ ოცი გლეხი, ერთი კარგი ციხე, ორი მონასტერი, ერთი დიდი გუმბათიანი მთავარ-ანგელოზის მონასტერი, ორი დიდი ოქროს ხატითა, ორმოცდათვრამეტი სხუა დიდი ხატითა, თორმეტით ოქროს და ვერცხლის კანდელითა მისით სამონასტრო წიგნებითა, დიდი გულანითა ოთხთავითა, სამოციქულოთა, მარხვიანითა, მეტაფრასითა დავითითა, დავითით თარგმანითა, ოთხთავის თარგმანითა, ენქეროს წინამძღვართა, მეორე წმინდისა გიორგის საჯანის დიდი სიონი მონასტერი ოცდათორმეტი ჯვარი ხატითა და რაც სამონასტრო წიგნი არის მით სრულიათ გათავებული და საბატონო დეკანოზს წინამძღვარს ოცი კუამლი კაცი, ამის გარეთ იქვე ხიდურს ერთი აზნაურიშვილი ხოხაგიძე, მისი ციხით თორმეტი კუამლით კაცითა. სხვა მთიულეთს ციხე და სოფელი ცრილი¹⁹ ოცდა ოთხი კუამლი კაცი, ერთი ეკლესია თხუთმეტი პატიოსნით ხატითა და მისით წიგნებითა სრულებით შემკობილი, თევარემოს²⁰ თექვსმეტი კუამლი, კაცი და ციხე სხუა და არეშიძე²¹

¹⁶ სანახშირე – სისხლის ფასი.

¹⁷ ზერია უნდა ნიშნავდეს ქესხვას. ამ ადგილას დღემდე შენახულია ქვითვირის სახლების, ციხეების და ეკლესიების ნანგრევები ანუ ნასოფლარი.

¹⁸ ხიდურა უნდა, იყოს დღევანდელი ლაფური, ნასოფ.ლარი მდ. ხიდურას სათავეში.

¹⁹ ცრილი – უნდა იყოს ბრილი.

²⁰ თევარემო – ეხლანდელი თევრემი, რომელიც მდებარეობს ბრილსა და

#15#

ლომი მისით ციხითა ორმოცი კუამლი „კაცისა ზედა ქალაქსა“²² კარგი საპატიო გუმბათიანი საყდარი ჯვარცმისა საეფისკოფოსოსა მისით მოთვალმარგალიტური ომფორითა შემკობილი. რაც ეფისკოპოსსა და იმისთანას საყდარს ეკადრების იმისთანა წიგნებითა სრულიათ გათავებული ასი კვამლით კაცით და ღებს ორი აზნაურიშვილი გაგაშვილები²³. მისითა ციხითა და სამოცდა თორმეტი კუამლი კაცითა. შოდას²⁴ წმ. გიორგის ეკლესია და სოფელი ოცდა ხუთი კაცი და ციხე, ჩუემოს²⁵ ციხე და შვიდი გლეხი; ჭიორას ციხე და სო-

ღებს შუა. იქ არის დღესაც ნასოფლარი, ეკლესიების ნანგრევები, სასაფლაოები, რაც არ#15#ქეოლოგიური მხრით მეტად საინტერესოა.

²¹ არემიძეების სახლის ნანგრევებს, მ. გავაშელის სიტყვით, დღესაც გვირვენებენ ღებლები, ღებიდან ორი ვერსის მანძილზე სამხრეთ აღმოსავლეთით. გადმოცემით, ჯაფარიძეების მიერ მათ ქონდათ მინიჭებული პირველი ღამის უფლება, ამიტომ ერთმა ახალგაზრდა ლომჯანიძემ ცოლი არ ითხოვა, წაუყარა ღებელ ახალგაზრდებს თავი და ერთხელ, როდესაც სამი ძმები არემიძეები სანადიროთ ბრილის ხიდზე მიდიოდენ, ესროლეს ისრები. ორი ძმა მოკლეს, მესამე წყალში ჩახტა და სიკედილს გადარჩა. ამის შემდეგ ღებლებმა მოისყიდეს მისი მოსამსახურე ქალი, რომელიც დაითანხმეს მის მოკვლაზე იმ პირობით, რომ სანადიო ღები იხსენიებოდა, ყოველ ღებელს, როცა თავიანთ მიცვალებულებს ტაბლას გამოუცხოვდენ, ერთი ტაბლა მისთვის გამოეცხოთ. ერთხელ როცა არემიძე დასამალავად ჭიორისკენ მიდიოდა, ეს ქალი მას გაჰყვა, რადგანაც ხიდზე გასვლას ვერ ენდობოდა, ის შემოუჯდა უკანიდან ცხენზე თავის ბატონს და როდესაც შუა წყალში შევიდენ, ქალმა, გადმოათრია იგი ცხენიდან და ორივენი წყალში დაიხრჩვნენ. ღებში დღემდე სავალდებულოა ყველა ოჯახისათვის ოთხი ტაბლის გამოცხოვა. სამი თავიანთ ახალ გარდაცვალებულთა სულის სასარგებლოთ, მეოთხე კი ბებუის სულის მოსახსენებლად.

²² ზედაქალაქი – დღევანდელი ს. ღები. მას გზა მხოლოდ ერთი მხრით აქვს და ამ გზას უწოდებენ ციხის კარს. ის განთქმულია ციხე-კოშკებით და ბუნებრივი სიმაგრეებით. გადმოცემით აქ იყო საკათედრო მონასტერი ჯვარცმის ეკლესიით სახელ-წოდებული. ამ ეკლესიიდან ერთმა გიორგი სვანმა მოიპარა ძვირფასი მაცხოვრის ხატი. ამ დროს ერთ ღებელს ღამე ტყეში დარჩენილ ძროხების ძებნის დროს დათვის მაგივრად შეილი შემოაკვდა. ამ ცოდვის მოსანანიებლად მან აღუთქვა ღებლებს მოპარული ხატის დაბრუნება. ის წავიდა სვანეთში დადგა იქ მოჯამაგირედ და ერთი წლის შემდეგ მოიპარა ეკლესიიდან ხატი და ღებში ჩამოიტანა, ავიდა ზედა ქალაქს, გადმოსმახა სოფელს: „დიდება ბრძანეთ მაცხოვრისა, წმ. გიორგისა ზედა ქალაქისა; შეგეწიოსთ იმისი მადლი“. ღებლები დღემდე დღესასწაულობენ ამ ხატის დაბრუნებას, ყველიერში ისინი შეიკრიბებიან ღამით, ავლიან ზედა ქალაქს და გადმოსმახებენ სოფელს: „დიდება ბრძანეთ მაცხოვრისა, წმ. გიორგისა ზედა ქალაქისა; შეგეწიოსთ იმის მადლი“. შემდეგ კარ და კარ ჩამოუვლიან ყველას და ულოცავენ ხატის დაბრუნებას.

²³ გაგაშვილები შეიძლება იყოს გავაშელიშვილები.

²⁴ შოდა არის ღებიდან 3 ვერსის მანძილზე სამხრეთ აღმოსავლეთით. იქ დღემდე შენახულია სახლების, ციხეების და ეკლესიების ნანგრევები. ღების ეკლესიაში, მ. გავაშელის სიტყვით, შენახულია შოდას გაკეთებული ხატები ქართული წარწერებით.

ფელი თექუსმეტი კუამლი გლეხი, ბუბას²⁶ კარგი ეკლესია, ციხე და: სოფელი. ეკლესია ჯუარ ხატითა, ოცდა ხუთი გლეხი. სხუა ღების შე-სავალი სოფლები ჯუმლად²⁷ ოთხასი კუამლი კაცი სამი საშავარდნე #16#

სხუა, ყოვლის დღის სანადიროები, საჯიხვე. ზოფახითო²⁸. ვირტი-შო²⁹, ედენ³⁰. გილოინა, რიონის სათავე, სხუა სანადიროები არჩვი-სა. ამ მამულს გარეთ სამასი სამანქანური და ზედაური აბჯარი, სამასი ვერცხლის ჭურჭელი: სურა, თეფში. ჩოლათო, ვერცხლის თასი და წურწუმა, კახთ მეფის ნაპარავი. ამას გარდა სამასი დიდი და სუბუქი ქუაბი, სამასი ჯორი, სამასი კარგი ულაყი, ამას გარეთ ველარ ამოგი-ვედით. არ შეგვჯერდით ამისათუის რომე თქვენი სწორი კაცი სვა-ნეთს არ იყო და ვეღარა ღონე ვქენით სრულიად სვანთა ეცერს აქეთ ყველამან თქვენი ბაჟი დავიდევით სრულიად მულახელთა და მულა-ხის შესავალთა, ლატარელთა და ლატარის³¹ შესავალთა, უშგუ-ლელთა და უშგულის შესავალთა. აწი მოგვიხსენებია გლოლას ზე-დათ, ცენას იქით, ოსეთს აქათ – სრულიათ მთიულეთის თემი მათით სამართლიანითა მთითა. ბარითა. საყდრებითა. წყლითა და წისქვილის და სათევზითა, სანადიროთა, ველითა. სათიბითა მისითა მიმდგომითა მართლით სამართლიანითა საქებრითა და უძებრითა მისითა ყოვლითა, გქონდეს მკვიდრათ და სამამულოდ თქვენ. ჯაფარიძესა სარგისს, აბე-სალომს და ვამიყს. ვინც ეს მოგიშალოს და შეგიცვალოს წყეულიმც არს აქა და მერმესა მის საუკუნისა ორთავე ცხოვრებასა შიგან, ან თე-

²⁵ ჩუეში მდებარეობს ღების ჩრდილო აღმოსავლეთით 4 ვერსის მანძილ-ზე. აქაც დღემდე შენახულია ნასოფლარი.

²⁶ ბუბა მდებარეობს გლოლის ჩრდილოეთით 3 ვერსის მანძილზე, აქ შე-ნახულია ნასოფლარი, ეკლესიის ნანგრევებს ეძახიან: „ბუბას ჯვარს“.

²⁷ ჯუმლად – ჯამად, სულ.

²⁸ ზოფახითო – მთის სახელია. ის მდებარეობს ღებიდან 10 ვერსის მან-ძილზე ჩრდილოეთით და ითვლება საუკეთესო საჯიხვეთ.

²⁹ ვირტიშო – ეს არის სალი კლდე და მდებარეობს ღების ჩრდილო-აღმოსავლეთით 10 ვერსის მანძილზე, მდ. ჩვებურის სათავეში. ამ კლდიდან გა-მოდის მყავე წყალი, რომელიც ჯიხვებს ძალიან უყვართ და, ამიტომ ხშირად მისი მსხვერპლიც ხდებიან ხოლმე.

³⁰ ედენ – ედენი არის ალპიური ხასიათის საარჩვე სანადირო მთა და მდე-ბარეობს ღების ჩრდილოეთით 5 ვერსის მანძილზე.

³¹ ლატარის – უნდა იყოს ლატალის.

მისაგან სანამდის სვანეთი იხსენიებოდეს, ან ჯაფარიძის გუარი იყოს ან იხსენებოდეს. ვინცა შეგიცვალოს და ან მოგიშალოს შეიცვლების ქრისტიანობის სჯულისაგან. რისხვამცა მამა ძე და სული წმინდა. ასე გქონდეს მკვიდრად და სამამულოთ ჭიდროთას ზედათი, და გლოლას ზედათი, ცენას იქით ოსეთს აქეთი და სრულიათ მთიულეთი ოთხასი კუამლი აზნაურიშვილიანათ, გლეხიანად. სრულიბდ ეცერს აქათ რაც სვანი იყოს, ყველამ ბაჟი მოგვეს. გიბედნიეროს ღმერთმან როგორც ნასისხლსა მართებდეს ვინც ან ამ მთიულეთს დაგეცილოს და ან ბაჟსა ამისი პირისა პასუხის გამცემნი ჩუნ სრულიად სუანნი ვიყვნეთ. ამას გარეთ სააღაპოთ მოგახსენეთ სამასი ნებიერი; ათასი ცხვარი და სამასი ლიტრა სამთელი. დაიწერა წიგნი ესე ქორონიკონსა „რკ“ და ერთსა ხელითა ფრიად ცოდვილისა ფალავანდიშვილის ფალავანდისითა მოწამეცა ვარ ამ საქმისა“.

#17#

ალექსანდრე მეფის მიერ ბომბეზული 1432 წ. სიგელი ჩვენ საშუალებას გვაძლევს დღემდის ბურუსში გახვეულ მრავალ ისტორიულ მოვლენებს ნათელი მოვფინეთ:

1. ყველაზე უფრო საყურადღებო ის არის, რომ ამ საბუთით მტკიცდება, რომ თავისუფალ სვანეთს მე-XV ს. პირველ ნახევრამდე. ეჭირა ეცერსა და ოსეთს შუა ჭიდროთასა და გლოლას გასწვრივ მდებარე ტერიტორია, ე. ი. რაჭის ერთი ნაწილი, მოთავსებული რიონის სათავეში, სრულიად მთიულეთი, რომელიც ამის შემდეგ ჯაფარიძეების ხელში გადასულა.

2. სვანეთში ამ დროს გაცვლა-გამოცვლითი აღებ-მიცემობა სწარმოებდა. ადგილობრივი ნაწარმოებით დატვირთული 400 ცხენი სვანებმა ლეჩხუმში ჩაიყვანეს. ცნობილია, რომ ძველ დროში სვანებს გაჰქონდათ ბაზარზე: თაფლი, სანთელი, ჯიხვის რქები, ბეწვეულობა, გვარჯილა, ტყვია, თოფის წამალი, ხის ჭურჭლეულობა, შალეულობა. კანაფისაგან გაკეთებული ტილოები, ბაწრები, რომლებსაც ცვლიდნენ მათთვის საჭირო საგნებზე.

3. სვანები ამ დროს მიდიოდნენ სამუშაოდ დვალეთით კახეთისაკენ, რაჭა-ლეჩხუმში, გურიასა და სამცხესაკენ.

4. ერთად ერთ წერილობით საბუთად სვანეთში დადებულიანე-

ბის შემოსვლის დროის გამოსარკვევად ეს სიგელი ჩაითვლება. ეტყობა, რომ ისინი ამ დროს დიდი ხნის შემოსული არ ყოფილან, რადგანაც ბეჩვი-ლეჩყანი ამ დროს მათ ხელში არ ყოფილა და თავისუფალი სვანეთის ნაწილს შეადგენდა.

5. ამ სიგელის მიხედვით ჩვენ ვარკვევთ, რომ ცხენის წყალის სათავეში ყოფილა დასახლებული 129 მეკომური სვანი, ხოლო რიონის სათავეში 271 კომლი.

6. სიგელში მოხსენებული ეკლესიები და საეკლესიო სიმდიდრე, რომელიც ამ ეკლესიებში ყოფილა შენახული. ჩვენ გვიმტკიცებს, თუ რამდენათ მოღონიერებული ყოფილან ამ ხეობებში მცხოვრებნი ჯაფარიძეების ხელში გადასვლამდე. ვხედავთ იმასაც, რომ ამის შემდეგ ბოლო ედება მათ არსებობას დასახლებულ ადგილებში და სხვ.

ამნაირად, როგორც ვხედავთ, მე-XV საუკ. ხდება სვანეთის ეკონომიური და პოლიტიკური დაცემა და დარბევა. ამ დროიდან მას მოწყდა აღმოსავლეთი ნაწილი, დაეკარგა ტერიტორია სიგრძით, 100 ვერსამდე და სიგანით 50 ვერსამდე, რომელიც ამის შემდეგ ჯაფარიძეების ხელში გადავიდა და დღემდის რაჭის მაზრის ნაწილს შეადგენს. მაგრამ ეტყობა, ზემოჩამოთვლილ ზოგიერთ ადგილებიდან ჯაფარიძეებს მონობის უღელით გამწარებული #18#

გლებობა აყრილა მის თავიდან ასაცილებლად და ამ ადგილებში სრულიად მოშლილა სვანთა მოსახლეობა და არსებობა, გადასახლებულან სხვადასხვა ადგილებში. ჩვენ გვიმტკიცებენ, რომ ცენა-ზესხოს მიდამოებიდან უნდა იყვენ სვანეთში გადმოსახლებული: ლატალში მცხოვრებნი თამარშა-ივეჩიანები, ლენჯერში გამიშა, მესტიაში ჩართოლანები, უშგულში სუმაიშა, ჩარკვიანები (ჩუბრუკიანები), დოდვანები, ყულან და მამინოშა ჯანხოთელი – ლაშხეთის საზოგადოებაში³², ხოლო ხიდურიდგან (ლაფურიდან) გადმოსახლებულათ ითვლებიან ლაშხეთში მცხოვრებნი: გაგნიძეები და რაჭაში დღემდე მყოფნი ნანუკაშვილები, ლომჯანიძეები და გოგრიჭიანები³³.

³² „ივერია“, 1886 წ. #241.

ზემოხსენებული ფრიად საყურადღებო და ძვირფასი საბუთი ყოფილა შენახული უშგულში, მაგრამ უშგულის მღვდელს სიმონ გაბიანს ის ბროსესათვის გადაუცია, ბროსეს ის გადაუთარგმნია ფრანგულ ენაზე 1838 წ. იქიდან გადმოთარგმნილი ფალავანდიშვილის მიერ ქართულად, მოთავსებულ იქმნა ჟურნალ „ცისკარში“ 1866 წელს, ხოლო 1914 წელს ის კაკაბაძის მიერ იქნა შესწორებული ბროსეს თარგმანის მიხედვით გამოქვეყნებული.

თავისუფალი სვანეთი და თავ. დადემქელიანები.

თავისუფალი სვანეთის დაპყრობას დაჟინებით ცდებლობდა მისი დაუძინებელი მტერი, დასავლეთის მეზობელი თავ. დადემქელიანი, მაგრამ მას თოფითა და ხანჯლით ხვდებოდენ და იგერიებდენ. დასავლეთით, როგორც ზემოთ არის ნათქვამი, სვანეთს მუდამ ფხიზლად დარაჯობდა ლატალი. დადემქელიანებმა მათ ვერაფერი მოუხერხეს, გარდა იმისა, რომ ერთხელ, როგორც ქვემოთ დავინახავთ, დღეობა გამართეს და მოიწვიეს, სხვათა შორის, ლატალის თავი კაცები, რომელნიც დაატყვევეს და სანამდი დიდი სახსარი არ მიუტანეს, არ გაანთავისუფლეს. ამის შემდეგ მათ შორის მდგომარეობა იმდენად გამწვავდა, რომ ცხენოსან თავადსა და აზნაურსაც არ უშვებდენ თავის ქვეყანაში. პირველი თოფი თავისუფალ სვანეთში დადემქელიანების წინააღმდეგ უშგულში გავარდა და მისი ტყვიით ფუთა³⁴ იქნა განგმირული. ამის შემდეგ ფუთას შვილი ისლამ ბერლანი იწყებს მზადებას შურის საძიებლად. გადმოცემით მან უშგულელების სა-
#19#
წინააღმდეგოთ მოიყვანა დიდი ლაშქარი რუხიდან³⁵. ამ ჯარით ას იწყებს უშგულელებთან ომს და მიდის თავისუფალ სვანეთში შურის საძიებლად. გზაზე მას პირველად ხედება ლატალ-ლენჯერი, შემდეგ

³³ „ივერია“, 1886 წ. #262.

³⁴ დაწვრილებით ცნობები ფუთა დადემქელიანის მოკვლის შესახებ იხ. ჩემი წიგნის „ძველი და ახალი სვანეთის“, გვ. 65 და 66.

³⁵ რუხი სამურზაყანოსა და სამეგრელოს შუა მდებარე ქვეყანასა ქვიან.

მესტია-მულახი, ბოლოს იფარ-კალა და. უშგულში მისვლამდე მას იმდენი ჯარი გაუწყვიტეს, რომ ბრძოლის უნარი დაეკარგა და შეუთვალა უშგულელებს – შემირიგდითო. უშგული მას ურიგდება, აძლევენ „წორს“, ფუთას სისხლის საფასურს. მაგრამ როცა ის ამ წორით უშგულიდან მიემგზავრებოდა და მურყმელის წმ. ბარბარეს ეკლესიის წინ მიდიოდა, უცბად ცხენი მოუკვდა. ისლამმა ეს თავისებურად ახსნა, უშგულიდან წორის წაღებისათვის მღვთისაგან მოვლინებულ რისხვით ჩასთვალა და ამით შეშინებულმა დასტოვა „წორი“. ამის შემდეგ უშგულის დაპყრობა განიზრახა დუდაუშა ყვარყვარემ, მაგრამ ვერაფერს გახდა. ერთხელ, როდესაც მოსახლეობა სამუშაოდ ყოფილა წასული, ყვარყვარე შესულა უშგულში და ჯოგი წაურთმევია. ეს ამბავი ქალებმა შეატყობინეს მის შვილობილს უშგულელ ბექას, რომელიც დაეწია, ბევრი ეხვეწა ჯოგი დაეტოვებინა, მაგრამ ამაოდ, ამიტომ ესროლა ისარი და იქვე მოჰკლა. მისი ტანისამოსი უშგულელებმა ლამურიაში შეინახეს³⁶. ამის შემდეგ, უშგულელების საბედნიეროთ, იწყება საშინელი ბრძოლა ისლამსა და რიჩუგიანებს შორის. ისლამმა მოიყვანა ჯიქებით ჯარი და რიჩუგიანები იმდენად შეავიწროვა, რომ მარტო სამი სოფელი შერჩათ. ისლამის შვილი „ხხოშა ოთარი“ – დიდი ოთარი განაგრძობს რიჩუგიანებთან ბრძოლას, რამოდენიმე წლის ბრძოლამ მათ შორის საკითხი ვერ გადასჭრა. ბოლოს ოთარმა ხელი მიჰყო მუხანათურ მოღალატეობას. ერთხელ, აღდგომა დღეს, ჩვეულებისამებრ, ლადრერის რიჩუგიანებმა მიიპატიჟეს 12 ისკარის რიჩუგიანები, ხოლო ამ ისკარის რიჩუგიანებმა 12 ლადრერის რიჩუგიანები, და როდესაც ყველანი საშინლად შემთვრალნი იყვნენ, ოთარის მიერ მოსყიდულმა გლეხმა ციქვლიდ ცალანმა მათ შორის საშინელება დაატრიალა. მან დაკლა ხბო, მის სისხლით ტანისამოსი შეითითხნა, მივარდა დაფეთებული ლადრერის რიჩუგიანებთან და უთხრა: „ისკარის რიჩუგიანებმა თქვენი 12 კაცი ყველანი დასწყვიტეს და. იმათი სისხლით მეც შევითითხნო“. შემდეგ გაიქცა ისკარში და იქაურ რიჩუგიანებს გადასცა:

³⁶ უშგულის ღვთისმშობლის ეკლესიაში შენახული ტანისამოსი სწორედ ყვარყვარეს ტანისამოსი, უნდა, იყოს, და არა ფუთასი.

„ლადრელებმა თქვენები დახოცესო“. დაიწყო ორივე ადგილას სა-
#20#

შინელი ჟლეტა და ერთს საათში 24 რიჩუგიანი დაილუპა, ხოლო მო-
ღალატე ცალანმა ოთარისაგან ამისათვის მიიღო 27 კრმლი გლეხი ფა-
რის თემში.

ამ უბედურებას გადარჩა რიჩუგიანების გვარეულობიდან მხო-
ლოდ ერთათ. ერთი უძლეველი გმირი ოთარ რიჩუგიანი, რომელიც
12 წლის განმავლობაში კიტი ეომებოდა ოთარ დადეშქელიანს.

ბოლოს ოთარ დადეშქელიანმა მოისყიდა ოთარ რიჩოგიანის გამ-
ზრდელი აზნაგებ გერლიანი, რომელმაც, ვითომცდა, შეარიგა მო-
სისხლე მტრები და მისცა ოთარ დადეშქელიანს შემდეგი დარიგება:

როდესაც რიჩუგიანს და შენ ერთმანეთს შეგახვედრებ, გამოარ-
თვი მას თოფი დასათვალიერებლად და შენი თოფი კი მას მიეცი ისე,
რომ გატენილი არ იყოს. როდესაც ეს ორი მტერი შეხვდენ ერთმა-
ნეთს ს. ბარშსა და ისარს შუა შესარიგებლად, ოთარ რიჩუგიანი უნ-
და მოეკლა ოთარ დადეშქელიანის მიერ საკანაფეში დამალულ სამ
კაცს. მაგრამ ისინი შიშმა შეიპყრო, თოფები ვერ გაისროლეს. მაშინ
ოთარმა თავისი ცარიელი თოფი მისცა რიჩუგიანს და გატენილი თო-
ფი დასათვალიერებლად მას გამოართვა. ეს თოფი მან ესროლა რი-
ჩუგიანს და მოკლა. ამნაირად ბოლო მოეღო რიჩუგიანების ძლიერე-
ბას სვანეთში და დაიწყო დადეშქელიანების ბატონობა.

რიჩუგიანების მოსპობის შემდეგ დადეშქელიანები მიუბრუნ-
დენ ერთმანეთს და შეუწყვეტელი ბრძოლა და სისხლის ღვრა მათ
შორის მეცხრამეტე საუკუნემდე საშინელ ხასიათს ღებულობდა: ერ-
თი რომელიდაც ეცერის მფლობელი ისლამი ბეჩოში მცხოვრებ დუ-
დაუშერების დადეშქელიანებს ყაზარდოში გაუქცევიათ, და ათი
წლის განმავლობაში იქ ბერიანეთში დარჩენილა და მუხლ-მოდ-
რეკილი ევედრებოდა ქაშგის ბატონებს მიეცათ მისთვის შემ-
წეობა თავის სამშობლოში დაბრუნებისათვის. ამაზე სვანეთში დღემ-
დი შენახულია შემდეგი ხალხური სიმღერა:

დუდაუმა ლუქდუსუღვი ჰო-ი

ისლამ ოთკვარახ ბერიანითე

ემდ ღეთ ზაილ ბერიანეთს ჯადა
ღულაი მეტყვეფე ოღვჯარენა
ნახურალე ქაშქარეში
ნაჩქონხელე ქაშგის ფუსდარეში.

თარგმანი:

ღუდაუშა, მედიღურებმა
ისლამი გააქციეს ბერიანეთში,

#21#

ათი წელი ბერიანეთს დაჰყო
მუხლები დაცვეთილი ჰქონდა
შენახვეწები ქაშაგებისა,
დანაჩოქები ქაშგის ბატონებისა.

ზემოხსენებული გარემოებანი, რა თქმა უნდა, ხელს უწყობდენ თავისუფალ სვანეთს დადემქელიანების ბატონობისაგან თავდაცვის საქმეში და ამანვე იხსნა უმგულელები ფუთა დადემქელიანის მოკვლისთვის შურის ძიების საშინელებისაგან.

დადემქელიანების მიერ 86 ლატალელის დატყვევება.

ლატალის თემი, რომელიც მდებარეობს სადადემქელიანო სვანეთის საზღვარზე, როგორც ზემოთ არის ნათქვამი, დარაჯად ედგა თავისუფალი სვანეთის დასავლეთის საზღვარს და ამიტომ დადემქელიანებთან ბრძოლის სიმძიმე უმთავრესად მათ აწვებოდათ კისერზე. სამართლიანობა მოითხოვს აღვნიშნოთ, რომ ლატალის გლეხკაცობამ იშვიათი როლი ითამაშა თავისუფალი სვანეთის ისტორიაში და თუ მას დადემქელიანების ფეოდალური რეჟიმის მწარე მუხრუჭები არ მოხვდა და თავისუფალი სვანეთის სახელი დაერქვა, ამაში სვანეთი უმთავრესად ლატალის გლეხკაცობას უნდა უმადლოდეს.

დადემქელიანები ბრძოლით რომ ლატალელებთან ვერაფერს გა-

ხდენ, ერთ დროს მათი გვარეულობის ერთმა წარმომადგენელმა, ლატალის გლეხკაცობის დასამონავებლად, მიმართა ყრელად უნამუსო, არა ადამიანურსა და ლაჩრულ გზას, მან გამართა წვეულება, რომელზედაც ლატალელების თვალეზის ასახვევად მიიწვია ყველა თემებიდან ხალხი. ამ წვეულებაზე ლატალიდანაც მიიპატიჟა თვითეულ მოსახლედან თითო კაცი, სულ 86 სული. მან უღალატა თავის სტუმრებს და ნასადილევს ისინი დატყვევებულად გამოაცხადა, ხუნდები და ბორკილები გაუყარა ხელ-ფეხში, ყველანი ციხეში შეჰყარა³⁷ და გამოუცხადა: „თუ თქვენს ქვეყანას ჩემს, სამფლობელოდ არ აღიარებთ და თავს ჩემს ყმად არ გამოაცხადებთ: თქვენ აქედან ცოცხალი ვეღარ გახვალთ“. მოთხოვნილების დაკმაყოფილებაზე ლატალელებმა გადაჭრით უარი განაცხადეს, დიდ ხანს ტყვეობაში დარჩენ და შემდეგ, როდესაც მთელი სვანეთი გამოეწყო დადემქელიანებთან საბრძოლველად, ისინი წავიდნ დათმობაზე, დათანხმდნენ სახსრის მიღებას.

#22#

და მოითხოვეს, გარდა იმ დიდი ქონებისა, რაც თვითეულს გადახდა, მთელი ლატალის კუთვნილი ძვირფასი თვლებით შემკობილი, მეფე ვამეყ დადიანის მიერ საჩუქრად მათდამი ბოძებული, დიდი ვერცხლის თასი „ჩარა“ შემდეგი წარწერით: „ჰე ცისა და ქვეყნის დამზადებელო, მამისა ჩვენისა ადამისა, მამაო ლატალისა მაცხოვარო ჩვენ მოწამენ-მან ხმა ნებითა შენითა მამალლებელმან, მეფემან დადიანმა. პატრონმა ვამეყ და დედოფალმან პატრონმა ელენემ ოდეს იმერეთის მეფენი გარდაშენდენ და ძალითა შეწევნითა შენითა დიდსა და შავ ჯიქეთს შუა მეფობა და დადიანობა დავიჭირეთ და მინდობილმან თქვენმან შემოგწირეთ ჩარა ესე თვალეზიანი ჩუენს სადღეგრძელოთ და საქმისა ჩვენისა წარსამართებლად და გასამაოჯგებლათ სულისა ჩვენისა სახსოვრად და საოხად, შვილებისა ჩვენისა გიორგის ბაგრატის და ასულისა ჩვენისა დარეჯანის სადღეგრძელოთ. მაცხოვარო ლატალისაო შეიწირე შესაწირი ესე“³⁸.

³⁷ Газ. «Кавказ», 1882 г. #18.

³⁸ ეს ჩარა, გადმოცემით, ძველ დროში ფასდებოდა რამოდენიმე კაცად. ამ ბოლო დროს ის დადემქელიანების კუთვნილებას შეადგენდა. ის უნდა იყოს შემოწირული მე-XVII საუკუნეში იმ ვამეყ დადიანის მიერ, რომელსაც 1661 წ.

ლაშხეთის ბატონის ბეჟანა ყიფიანის მოკვლა უშგულელების მიერ.

მე-16 საუკუნეში ლაშხეთში იყვნენ გაძლიერებული ყიფიანები. ყანსავ ყიფიანის სახელი დღემდე ცოცხალია ხალხის მეხსიერებაში, ვითარცა ხალხური გმირისა. ერთ დროს ყანსავი ითვლებოდა პირველ კაცად ქვემო სვანეთში და შეერთებულ ზემო და ქვემო სვანთა ლაშქრის მთავარსარდლად, რომელსაც, ვიმეორებ, დიდი გმირის სახელი ჰქონდა მოხვეჭილი. გადმოცემით, მას დადიაშის მთიდან თავის სამკვიდრებელ ჩიხარეშამდე უნდა წამოეყვანა წყალი არხით, რომელსაც დღემდე ლაშხეთში ეძახიან „ყანსავა ლულჰნარს“ – ყანსავის არხს. სოფ. დაბიბში მის სახელზე არის აგებული საყდარი, რომლის კედლებზე დღემდე შენახულია ყანსავისა და მისი სახლობის ნახატები.

აი ამ ყანსავ ყიფიანის შთამომავალ ბეჟანა ყიფიანთან უხდება უშგულს ომი. ბრძოლა იმართება მათ შორის ცენას ზემოთ იმ ადგილას, რომელსაც ქვია „ნაშიალ ლარე“ – ნაომარი სათიბი. გადმოცემით, სანამ ბრძოლის ველამდე ბეჟანა თავის ჯარით მიაწევდა, მისი მეზობლები ცენას ქვემოთ მოკლა ცენაში მცხოვრებმა ერთმა ღრმად მოხუცებულმა გიერგ თოდრუანმა ისრით.

#23#

ამით გაბრაზებული ბეჟანა ყიფიანი, როცა დაეწია უშგულელებს, მას მიეგება უშგულის მახვილი ბეგაში და სთხოვა „განდობ“ – მშვიდობიანობის ჩამოგდება. მაგრამ ბეჟანამ უარი სთქვა, ესროლა ისარი ბეგაშს, მაგრამ მან ისარს ხელი შეაგება და დაიჭირა. ამის შემდეგ ბეგაშმაც ესროლა ყიფიანს ისარი, რომელიც მას მოხვდა მარჯვენა ილიაში და მარცხენაში გავიდა. ამის შემდეგ მის ჯარს უშგულელებმა მუსრი გაავლეს.

ერთ კაცს კისერზე ბეჟანას „დარაიას“ პერანგი ჩამოკიდეს. ხელები უკან შეუკრეს და მოამბეთ ლაშხეთს გაუშვეს. ბეჟანას ყავდა

მტრად გადაეკიდა ქართლის მეფე ვახტანგი და ხოსია ახვლედიანის მიერ შეჩენილი კაცებით მოკლული იქმნა ქვემო სვანეთში (მარი ბროსე, საქ. ისტ. გვ. 37, 38 და 39).

ცოლად მულახის უფროსის ქურდიანის ქალიშვილი მარიხი, რომელ-
მაც დაინახა თუ არა კისერზე ბეჟანას პერანგი ჩამოკიდებული, იგრძ-
ნო რაშიც იყო საქმე. გული შეუწუხდა, გადიქცა, გადავარდა აივნი-
დან და მოკვდა. მისმა სიკვდილმა დიდი უბედურება დაატრიალა სვა-
ნეთში. ქურდიანები ამ დროს ძალიან გაძლიერებული იყვნენ. მუ-
ლახში მათ მოვალეობას შეადგენდა მათი ასული მარიხი ესისხლები-
ნათ უშგულელებთან. დაუწყეს მათ მტრობა. მრავალი უბედურება და-
ატყდათ თავს უშგულელებს. ბოლოს უშგულელებს აევსოთ მოთ-
მინების ფიალა, მოიპატიჟეს შესარიგებლად ქურდიანი უშგულში,
მოჰკლეს ის და დახოცეს მისი ამაღა. ამან, ოა თქმა უნდა, უშგულს გა-
დაჰკიდა მტრად მთელი მულახი. ძვირად დაუჯდა უშგულს მულახ-
თან ბრძოლა. ბოლოს, როდესაც არაქათი გამოელიათ, მიმართეს ლა-
ტალს თხოვნით, რათა მორიგება ჩამოეგდოთ მათ შორის. ლატალის
ინიციატივით მთელი თავისუფალი სვანეთი სთხოვს მულახს უშგულე-
ლებთან მორიგებას, მაგრამ ამაოდ. მულახელების ურჩობა იწყინეს
ლატალმა და მესტიამ. უშგულელებმა სთხოვეს მათ მფარველობა და
შეჰპირდნენ ყოველ-წლიურად 12 რკინის ნაჭერის ბეგართ მიცემას.
ორი თემიც შეუდგა მულახის მტრობისაგან უშგულელების დაცვას
და შეჰფიცა მათ ერთგულობა. „უშგულის გულანის“ ერთ გვერდზე
დასწერეს შემდეგი შინაარსის პირობა: „სახელითა ღვთისა, მამისა, მი-
სა, სულისა წმინდისათა ესე წიგნი დავსწერეთ ყოვლად წმინდის მშო-
ბელი უშგულისა მთავარ მოწამე გიორგი სეტისა მაცხოვარო ლატა-
ლისა თავისდებობითა და შუამდგომლობითა ერისათა ერთგულებასა
ზედა მოყვარისა მოყვრობა მტრისა მტრობა რომელმან სოფელმან ეს
წიგნი შეგვიშალოს კრულიმც არს ქრისტეს ჯვართა³⁹.”

ხანგრძლივი ბრძოლისა და დიდი ომების შემდეგ დაქანცული
მულახი ურიგდება უშგულს, ლატალს და მესტიას. ამ დახმარე-
ბისათვის 1854 წლამდე უშგულელები მართლაც აძლევდნენ უკანას-
#24#

კნელებს 12 ნაჭერ რკინას, რომელსაც ისინი თანასწორად ინა-

³⁹ თავის. სვანი. „გაზ. „ივერია“, 1886 წ.

წილებდენ.

ბალყარის ბატონის დევთგერი მურზაყულოვის მოკვლა უშგულში.

აღმოსავლეთით სვანეთის დაუძინებელ მტრებს წარმოადგენდნენ მისი მეზობელი ბალყარის ბატონები, რომელთაც მრავალჯერ განუძრახავთ მისი დამორჩილება და როდესაც ვერაფერს გახდენ, დაუწყეს სვანებს მტრობა.

ერთხელ ბალყარის ბატონი დევთგერი მურზაყულოვი და მისი ბიძა ქურდულად შეიპარნ სვანეთში და განიხრახეს უშგულის წმ. ბარბალეს და კალის წმ. კვირიკეს ტაძრების გამარცვა. დევთგერმა გატეხა უშგულის წ. ბარბარეს ეკლესიის კარები, რაც რამ იყო გამოიტანა და წაიღო. ხოლო კალის კვირიკეს ეკლესიის გამარცვა მის ბიძას ვერ მოუხერხებია. მეორე დღეს უშგულელები დევთგერს, დაედევნენ: თუმცა მას ვერ დაეწიენ, მაგრამ მათ ჩაუვარდათ ხელში ტყვეთ ამალითურთ კალიდგან დაბრუნებული ბიძა მისი. ერთი დაჭერილთაგანი უშგულელებმა გააგზავნეს ბალყარში და შეუთვალეს დევთგერს: „თუ მოკლე ხანში ჩვენს ეკლესიის ქონებას არ დაგვიბრუნებთ, ბიძა შენსა და მის მხლებლებს დავხოცავთ“. დევთგერმა საკუთარი ხელით მოიტანა ეკლესიიდან მოპარული ნივთები, მაგრამ მას აკლდა ერთი მძივი, რომელიც თავის საყვარელისათვის ეჩუქებინა, მას იგი არ დაუბრუნებია და ამიტომ უშგულელებს დევთგერი მოუკლავთ. ეკლესიის გალავანთან იმ ქვებზე, რომლებსაც დღემდე შერჩენიათ სახელად „დევთგერი ნადგარ ბაჩარ“ – დევთგერის დანაკლავი ქვები. დიდ ხანს ბალყარის ბატონები არ ურიგდებოდენ უშგულს, მაგრამ შემდეგ დაყაბულდენ შერიგებაზე. გაუშვეს 12 კაცი მსაჯულ-მედიატორეთ. მისი ჭირისუფალი სისხლის საფასურად თხოულობდა 15 გლეხ-კაცის „წორს“ – სისხლის ფასს, რადგანაც ბალყარში მათი მოკვლა ამდენად ფასდებოდა თურმე. მედიატორეებმა მათ მიუსაჯეს 200 ხარი. ამ 200 წარიდან ეკლესიის გამარცვა-გაპარტახებისათვის უშგულელებს მიესაჯათ 100 ხარი, ხოლო დანარჩენი 100 ხარი უნდა მიე-

ცათ. მურზაყულოვებისათვის. უშგულელებმა გაჰყიდეს საეკლესიო მიწები, 70 ხარი მაშინვე მისცეს, ხოლო 30 ხარი შემდეგ.

სეტელი „ბაპის“ – მღვდლის ფუთუ ფალიანის მოკვლა მესტიაში.

გადმოცემით, ერთ დროს მესტიის ხევში გაბატონდა ვიღაც სეტელი მღვდელი ფუთუ ფალიანი, რომელიც თავის სახლიდან მესტიის #25#

წმ. გიორგის ეკლესიამდე ფეხით წასელასაც კი არ კადრულობდა; თავის სახლიდან ეკლესიამდე გვირაბი ჰქონდა გაკეთებული⁴⁰. აუტანელი შეიქნა მესტიის გლეხკაცობისათვის ფუთუს ბატონობა და გადაწყვიტეს მისი მოკვლა. ხევის ასეთი განზრახვის სისრულეში მოყვანა დაევალა პაიდანშერების პაიდანს. ერთს დღეს, როდესაც ფუთუ „ლაგვნიაში“ „ლასგვრა ბაჩარჟი“ – საჯდომ ქვებზე იჯდა (დღესაც გვიჩვენებენ ამ ადგილას ქვებს, რომლებსაც ფუთუს დანაკლავ ქვებს ემახიან), მოიხურა პაიდანმა ნაზადი. დამბაჩა შიგ დამალა და, როდესაც ფუთუსთან მივიდა, დაახალა გულში და იქვე სული გააცხებინა.

საინტერესო ის არის, რომ 1918 წელს, მესტიის წმ. გიორგის გალავანში. საფლავის ამოთხრის დროს, იქნა აღმოჩენილი ერთი აკლდამა, რომელშიც იდგა ძვირფასი არქეოლოგიური ნაშთი – სპილენძის კუბო შემდეგ წარწერით: „ამას შინა დავიკრძალვი სეტელი მღვდელი ოთხ მეთა ჩემოთ ფალი იოვანე ფოვთუ და ფალიანით“⁴¹.

ჯაფარიძის მოკვლა მესტიაში.

⁴⁰ 1925 წ. მესტიაში იქმნა აღმოჩენილი ეს გვირაბი.

⁴¹ ამ კუბოს ნახვამ კინადამ უბედურება დაატრიალა მესტიაში, რადგანაც ის იყო ჩართოლანების და ფალიანების სასაფლაოს საზღვარზე. ჩართოლანები ამბობდნენ, რომ ეს კუბო ჩვენი წინაპრების უნდა იყოსო, ფალიანები კი ამტკიცებდნენ, რომ კუბო ჩვენი წინაპრის ფალიანის არისო. კუბო პირველად ეკლესიაში შეინახეს, მაგრამ შემდეგ, როდესაც მასზე დავა შეიქნა. ფალიანებმა გამოიტანეს ის და თავის ციხეში შეინახეს. შეიქმნა ციხეებიდან თოფების ბათქაბუთქი, არჩეულ იქნენ მსაჯულ-მედიატორები ამ საქმის გასარჩევად. მედიატორებმა გამოარკვეეს, რომ ეს კუბო ფუთუ ფალიანის იყო, ამიტომ ფალიანებს (სეტელშეერ) მიუსაჯეს. 1913 წელს ფალიანების გვარეულობიდან მოკვდა მღ. გიო ფალიანი, რომელიც დაიმარხა ამ კუბოთი.

პროფესორ კოვალევსკის ცნობებით, მე-XV ს. შემდეგ ერთ დროს მესტიაში ძალაუფლებას იხვეჭდნენ ჯაფარიძეები, რომლებმაც ფეოდალური უღელი დაადგეს მესტიის გლეხკაცობას კისერზე. მესტიის გლეხობა ვალდებული იყო ემუშავნათ ჯაფარიძეებისათვის. როცა მათ დასჭირდებოდათ. 1 კვიდოლა პური (3 ფუთი) ყოველ წლიურათ ბეგარად მიეცათ, ომში გაყოლოდნენ მათ და სხვა ყოველგვარი სამსახური გაეწიათ. თუ რომელიმე გლეხს მემკვიდრე არ ეყოლებოდა, მისი ადგილ-მამული ჯაფარიძეებს უნდა გადასცემოდათ.

ერთ დღეს ერთი ჯაფარიძე მოდიოდა თავის მამულზე. მან დაინახა, რომ ერთი გლეხი თავის ყანაში მუშაობდა. მივიდა მასთან და უთხრა: „როგორ თუ შენ ჩემს ყანაში არ მუშაობ“, დაუწყო

#25#

ლანძღვა-გინება და ცემა. მოთმინებიდან გამოსულმა გლეხმა იშიშვლა ხანჯალი და მოკლა ჯაფარიძე. მის მოკვლაზე დიდი წივილ-კივილი და ხმაურობა ასტყდა და ამიტომ სხვა ჯაფარიძეებმა და მესტიელებმაც ამ ადგილს მოიყარეს თავი. მოხდა გლეხებსა და ჯაფარიძეებს შორის შეტაკება, რომლის დროსაც ჯაფარიძეები იქნენ დახოცილნი. ამ უბედურებას გადარჩა მხოლოდ ერთი ჯაფარიძე. მისგან შემდეგში გამრავლებული ჯაფარიძეების გვარეულობა უფლებრივად გათანასწორდა გლეხობასთან. ამიერიდან მესტიის ხალხი ირჩევდა თავიანთ შორის „მახვშის“ (უფროსს) და თვითონ განაგებდა თავის საქმეს. ჯაფარიძეებს შერჩათ მხოლოდ ის პრივილეგია, რომ მათი სისხლი ფასდებოდა ორ გლეხის სისხლად და გლეხებს თავის ქალიშვილებს არ აძლევდნენ ცოლად.

ლატალელების გამოსვლა ჩარკვიანების წინააღმდეგ.

ლატალში ერთ დროს გაძლიერდნენ ჩარკვიანები, რომლებმაც ამ თემზე გაბატონება განიზრახეს. თავის ციხე-სიმაგრეებით, რომელიც ჰქონდათ ზაგრაღში, გუგბაში, ჩარულდში, ლახუმტში და გილიანში, ისენი გარშემო იყენენ შემორტყმული ლატალის თემს. ჩარკვიანებს

დაავიწყდათ, რომ საქმე თავისუფლების სადარაჯოზე გმირულ ბრძო-
ლით სახელგანთქმული ლატალის გლეხკაცობასთან ჰქონდათ და ბევრს
თავხედობას ჩადიოდენ. ლატალის გლეხკაცობამ შეთქმულება მოახ-
დინა მათ სამტროდ, ერთდოოულათ თავს დაესხა ყველგან ჩარკვიანე-
ბის სასახლეებს და სუყველანი ერთ დღეს მოსპეს. მთელი მათი უძრა-
ვი და მოძრავი ქონება გლეხებმა გაინაწილეს. ამ უბედურებას შემ-
თხვევით გადარჩა ერთი ჩარკვიანის ბავში, მულახში თავის ნათესავ-
თან ყოფნის წყალობით. რამოდენიმე წლის შემდეგ მას ხალხმა
ნება მისცა დასახლებულიყო იქ, სადაც მისი წინაპრები იყენენ დასახ-
ლებული. მისი მთამომავლობა უფლებრივად გლეხებთან იქნა გათა-
ნასწორებული და დღემდე სიღარიბეში განაგომობს არსებობას.

ლატალის გლეხკაცობის დადემქელიანების წინააღმდეგ გალაშქრება 1895 წ.

ლატალის თემში მდ. ლაჰლას ხეობაში მდებარე ადგილს ქვია
ლაჰლა ჭალაი⁴². ეს ადგილი მდებარეობს სადადემქელიანო სვანეთის
საზღვარზე და ითვლება ამ მხარეში ხე-ტყით, საბალახობით მდიდარ
ადგილად. ამიტომ დადემქელიანებს მუდამ თვალი ეჭირათ ამ ადგი-
#26#
ლეკებისაკენ. 1895 წ. მთელმა დადემქელიანების გვარეულობამ (გარ-
და ბეჩოელებისა) თავი მოიყარა და იარაღით ხელში გაილაშქრა ამ
ადგილების დასაპყრობათ. ამის გაგონებაზე ლატალის გლეხკაცობა
ფეხზე დადგა. ჩვეულებრივად იარაღზე ხელი გაისვეს, ელვის სი-
სწრაფით გაემურენ საომრად იქითკენ, საიდანაც დადემქელიანები
იყვნენ მომდგარი. დადემქელიანებმა რომ ლატალის ხალხის ასეთი
ერთსულოვნურათ გამოსვლა დაინახეს, გამარჯვების იმედი დაკარ-
გეს, პირი იბრუნეს და უკან დაბრუნდენ.

ამის შემდეგ ისინი 1913 წელს შემოიჭრენ სხვა ადგილებში, სა-
დაც სოფ. ქართვეანში მცხოვრებ თავის ყმებს გააკეთებინეს ყანები და-

⁴² Ковалевский. Зак. и обыч. на Кавк. стр. 15-16

ამზადებინეს შეშა, მაგრამ ერთ დღეს დაეცენ ამ ადგილებს ლატალელები, ცეცხლი წაუკიდეს როგორც დათესილ ყანებს, აგრეთვე შეშას და გაანადგურეს.

გალიფხანების (გარდაფხაძეების) ამოწყვეტა ჩოლურის გლეხობის მიერ ძველ დროში.

როგორც ზემოთ დავინახეთ, ქვემო სვანეთში ჩოლურის საზოგადოებაში ძველ დროში გაბატონდნენ თ. გალიფხანები (გარდაფხაძეები), რომლებიც თავს ყაზარდოდან მოსულად სთვლიან.

სვანური გადმოცემა მათ ტირანობას ასე ახასიათებს: გალიფხანებს იმდენად უყვარდათ გლეხების ტანჯვა-წვალება, რომ ფერდოებში ანუ აღმართებში ყანების გათოხნის დროს მუშებს წელი და მუხლები რომ უფრო ძლიერ სტკენოდათ, აიძულებდნენ გაეთოხნათ ყანები არა ისე, როგორც საზოგადოთ არის შემოღებული – ქვევიდან ზევით, არამედ ზევიდან ქვევით. ხოლო როცა გლეხებმა ამ ფიზიკური ტანჯვისაგან თავის დასაღწევად მიმართეს ხრიკებს და თავის ბატონს მადლობა უთხრეს ყანების ამ წესით გათოხნისათვის, რადგანაც თოხნის დროს გადმოცვენილი ქვები ფეხებში არა გვხვდებოდა, მაშინ ბატონმა ყმების ამ წესით დათოხნა შესცვალა და ისე დააწყებინა, როგორც საერთო წესია და სხვ..

საერთოდ გარდაფხაძეების გლეხებისადმი უხეში და უდიერი მოპყრობა იმდენად მწარე და აუტანელი იყო, რომ ჩოლურის გლეხობამ ამას ვეღარ გაუძლო და შეთქმულება მოახდინა, რათა გარდაფხაძეების ერთ დროულად ამოწყვეტით ეხსნათ თავი მათი ტირანიისაგან.

ამ შეთქმულების სისრულეში მოყვანა წილად ხვდა გარდაფხაძეების მოურავს აფრასშა ლიპარტელიანის გვარის კაცს.

#27#

გარდაფხაძეების გვარეულობა იმ დროს შესდგებოდა ორი ძმისაგან, რომლებსაც ყავდათ 8 ვაჟიშვილი. უფროსი ძმა გიერგი ცხოვრობდა სოფ. ბულეშში, უმცროსი მამში. ყველანი რომ ერთ დღეს გაე-

წყვიტათ, ხალხმა საუკეთესო დროთ ჩასთვალა „თანაფ სახრაბი“ – აღდგომის განთიადი, რადგანაც ყველა გალიფხანები იმ დღეს ჩვეულებრივად აღდგომის წირვაზე უნდა წასულიყვნენ, ხოლო მათ „მახვშის“ – გვარეულობის უფროსს გიერგის წვერი უნდა მოეპარსა იმ თავისი მოურავის ლიპარტელიანის ხელით, რომელსაც ხალხის მიერ დაეკისრა მისი მოკვლა.

ვინაიდან ჩოლურის მაცხოვრის ეკლესია სოფ. ბულეშიდან შორს არის, ხოლო სოფ. მამიდან ახლოს – გიერგ გალიფხანის შვილები შაფათ საღამოს ყველანი სოფ. მამში მცხოვრებ თავის ბიძასთან ავიდნენ და ნაშუადღევს იქიდგან ყველა გარდაფხაძეები ერთად მაცხოვრის ეკლესიაში წირვაზე წავიდნენ. გათენებისას, აღდგომის წირვა რომ გამოვიდა და გარდაფხაძეები შინისაკენ მიდიოდნენ, გავარდა ერთის მხრით დადარაჯებულ ჩოლურლების, ხოლო მეორე მხრით ეკლესიის გაღავანში მყოფი ხალხის თოფები და 9 გალიფხანი ერთად იქნა გაწყვეტილი, გიერგი ამ დროს წვერს იპარსავდა იმ თავისი ზემოხსენებული მოურავის ხელით, რომლისთვისაც თოფების სროლა უნდა ყოფილიყო სიგნალი თავის განზრახვის სისრულეში მოყვანისათვის. მან გამოუსვა თავის ბატონს გიერგ გალიფხანს ყელში სამართებელი და თვალის დახამხამებაში დაკლა.

ამნაირად, ყველა გალიფხანებს ერთ დღეს გაავლო მუსრი ჩოლურის გლეხობამ.

ამ უბედურებას შემთხვევით გადარჩა ერთ ძუძუმწოვარი გალიფხანის შვილი, რომელიც ზურებიანებთან იზრდებოდა. თავისი ძიძის ქმარმა ის გუდაში ჩასვა და ყაბარდოში გადამალა. იქ ის გაზარდა, და როცა დავაჟკაცდა, მოიყვანა ყაბარდოს ლაშქარი, ჩოლური კვლავ დაიპყრო და ბატონყმური წესები დაამყარა. უსლარის და ლობანოვროსტოვსკის თქმით, კალა-უშგული 1852 წ-დე აძლევდნენ ბეგარად ორ გირვანქა გვარჯილას გელოვანებს ვიღაც მათი ნათესავის მოკვლისათვის.

ამნაირად, სვანეთის ბრძოლის ზემოთ მოყვანილი სურათები ნათლად მოწმობენ, რომ სვანეთს რამოდენიმე საუკუნის განმავლობაში უწარმოებია სასტიკი ბრძოლა თავისუფლების მოპოების და

განმტკიცებისათვის, მონობა თავიდგან აუშორებია და ამიტომაც დარმევია მას თავისუფალი სვანეთი.

ბ. ბოროზდინი და სტოიანოვი კი სვანეთის ამ ისტორიულ სახელის შესახებ თავისებურ ბავშურ ახსნას იძლევიან: „დღევანდელ თავისუფ-
#29#

ფალ სვანეთში წინად ცხოვრობდენ დადემქელიანების ვასალებიო, მაგრამ ერთხელ ისინი აჯანყდენ და მოკლეს თავისი ბატონი, რისთვისაც სულ ერთიანად იქნენ დადემქელიანების მიერ მოსპობილიო (ორსულ ქალებსაც მუცლები გამოსჭრეს და შუაზე გაჩეხესო). რადგანაც ამის შემდეგ მცხოვრებლებისაგან ეს კუთხე გაიწმინდა ანუ განთავისუფლდა, ამიტომ დაერქვა თავისუფალი სვანეთიო“.

თავის თავად ცხადია, მკითხველი ამ სასაცილო მოსაზრებას ჩემ მიერ ზემოთ აღწერილ ისტორიულ ჭეშმარიტებას რომ დაუპირისპირებს, დარწმუნდება, რომ თავისუფალი სვანეთის სახელი არის ხანგრძლივი ბრძოლით მოპოვებული და სისხლით გამოსყიდული ისტორიული სახელი ამ ქვეყნისა,

#30#

II

სვანები და თვითმპყრობელურ რუსეთის იმპერიალიზმი.

თავისუფალ ბუნების წიაღში აღზრდილმა ხალხმა მთებითა და სიმაგრეებით განთქმულ ქვეყანაში რომ თავისუფლებისათვის თავგანწირული ბრძოლა აწარმოვა რამოდენიმე საუკუნის განმავლობაში და მუდამ მტარვალთა სისხლის მორევში ცურაობდა. ეს სრულიად ბუნებრივ მოვლენად ჩაითვლება, მაგრამ საკვირველი ის არის, რომ თვითმპყრობელ რუსეთის მიმართ ამ პოლიტიკურად გაუთვითცნობიერებელმა და უკულტურო ხალხმა იმდენი პოლიტიკური მოქნილობა და დიპლომატობა გამოიჩინა, რომ ნახევარი საუკუნის განმავლობაში არც გაამწვავა მასთან დამოკიდებულება, არც შეუერთდა, და, როგორც ქვემოთ დავინახავთ, კომიკურ მდგომარეობაში ჩააყენა

მეფის მთავრობა. ჯერ კიდევ ციციანოვის მიერ განსაკუთრებული ყურადღება იყო მიქცეული სვანეთზე, შემდეგ პასკევიჩი ერივანელმა დაიწყო მუშაობა ამ ხალხის დამორჩილებისათვის⁴³.

მას შემდეგ, რაც რომ იმერეთის მმართველმა გესსემ მას მიმართა საიდუმლო მოხსენებით იმის შესახებ, რომ სვანების დამორჩილება იარაღით ძნელია, მაგრამ შეიძლება ეს მოხერხდეს თავი-კაცებისათვის დიდი საჩუქრების მიცემით⁴⁴, პასკევიჩი ერივანელმა ოფიციალურად უბრძანა მას, რათა თანახმად მისი მოხსენებისა, მოსყიდული ყოფილიყვნენ სვანეთის „მახვშიები“ – თავიკაცები⁴⁵. გესსემ ეს საქმე დაავალა სამეგრელოს მთავარს ლევან დადიანს, რომელმაც გაიკაფა გზა სვანეთისაკენ დადეშქელიანების დამოყვრებით და ჩუბეხევის მთავრის ციოყის დის დარეჯანის თავის ძმის დავითისათვის ცოლად შერთვით. ამის შემდეგ, როგორც სჩანს ჩემს მიერ ერთ ოჯახში ნახულ ერთ წერილიდან, დადიანმა გაგზავნა სვანებთან მოსალაპარაკებლად თავისი გამზრდელი ჭყონდიდელი ცაიშელი ცაგერელი #31#

ლი გიორგი; რომლის ხელითაც გაუგზავნა ყველაზე უფრო ურჩ ლატალის თემს, შემდეგი შინაარსის მოწოდება: „ჩემგან პატივცემულნო ერთობით ლატალის მცხოვრებნო აზნაურნო და გლეხნო.. მთავარი მინგრელიისა ლევან დადიანი სიყვარულითა და შესაფერისი პატივისცემით მოგიკითხავთ. მერმე ამისა თქვენც კარგათ იცით, რომ თქვენი მამა-პაპა ყოველთვის ჩემი მამა-პაპის ერთგული ყოფილან. და თქვენ ჩემი ოჯახის ერთგული ხართ. და ამისთვის ჩვენ ვყოფილვართ თქვენი პატივისმცემელი და მწყალობელი და ეხლა უფრო მსურს თქვენი წყალობა და ბედნიერება. დამიჯერეთ მე, თქვენს სამჯობინო საქმეს გირჩევთ, რომლისთვისაც წარმოგზავნე თქვენთან ჩემი გამზდელი დი მოძღვარი, ჭყონდიდელი ცაიშელი ცაგერელი გიორგი, რომელიც ჩემს თქვენთან დაბარებულს ყოველსავე გეტყვით

⁴³ Доносение барона Розена.

⁴⁴ Секретное лонесение Гессе гр. Паскевичу Эриванскому от июля 1830 года. #74.

⁴⁵ Предписание гр. Паскевича Эриванского ген. м. Гессе от 23 августа, 1839 г, #790 (см. Акты Закавказья. Археол. Комиссии, т. VII).

და თუმცა თქვენი თავის ბედნიერება გინდათ ანუ ჩვენგან პატივისცე-
მა, რაც მან გითხრათ, ყოველივე გაუგონეთ. სარწმუნო იყავით იმაზე,
რომ რაც თქვენთვის არ ივარგებს, ისეთს არას გეტყვით“⁴⁶.

სჩანს, ეს მოციქულობა დამაკმაყოფილებელი შედეგებით არ და-
გვირგვინებულა, რადგანაც 1830 წელს ლევან დადიანი კვლავ გზავ-
ნის სვანეთში სამეგრელოს მიტროპოლიტს დავითს, რომლის პირითაც
სთხოვს სვანებს მასთან ჩამოსვლას და ჰპირდება დიდ საჩუქრებს. ამ
დროს თავისუფალი სვანეთის აზნაურები: შმაგი და მურზა ქურდია-
ნები, ბესი იოსელიანი, სორთმან ჯგაფრანი მიდიან დადიან-
თან, რომელმაც ლეჩხუმის მოურავ ბერ გელოვანის თანხლებით
ისინი წარუდგინა პასკევიჩს, ვითარცა თავისუფალი სვანების მოცი-
ქულები⁴⁷. პასკევიჩმა მოახსენა ღრავ ჩერნიშევს, რომ დღემდის და-
უპყრობელი სვანეთი აცხადებს სურვილს რუსეთთან შეერთებისაო.
რომ სამეგრელოს მთავარს ლევან დადიანს მიუძღვის ამ საქმეში უმ-
თავრესი ღვაწლი, რადგანაც მან გამოგზავნა დაუმორჩილებელი ხალ-
ხის წარმომადგენლები ჩემთანაო, და რომ ეს სვანები დიდის საჩუქრე-
ბით დატვირთულნი გაისტუმრა თავიანთ ქვეყნისკენ⁴⁸ და სხვ.

როგორც ვხედავთ, ამ „დელეგაციაში“ ერთი გლეხიც არ ურევია
და ოთხივე არიან დადიანის მიერ საჩუქრების შეპირებით მოხიბლული
ორი თემის მულახის და მესტიის აზნაურების ორი გვარეულობის –
ქურდიანების და ჯაფარიძეების წარმომადგენლები და არა თავისუ-
ფალი სვანეთის გაგზავნილი მოციქულები. ამიტომაც ამ საქმემ არამც
#32#

თუ რაიმე სასურველი ნაყოფი არ გამოიღო მთავრობისათვის, არამედ
თავისუფალი სვანეთის გლეხკაცობა უფრო აამხედრა, შეაკავშირა და
დარაზმა მის წინააღმდეგ, რადგანაც მეფის მოადგილესთან წასვლა
მათთან უფლებრივად გათანასწორებულ აზნაურებისა გლეხებმა ჩას-
თვალეს მათ მიერ დაკარგულ პრივილეგიების არდგენის მეცადინეო-

⁴⁶ აქედან წერილს აკლია და ამისათვის მისი სრული შინაარსი ვერ მომყავს.

⁴⁷ Рапорт Л. Дадияни гр. Паскевичу Эриванскому от 17 сент.
1830 г. #358.

⁴⁸ Отношение Графа Паскевича Эриванского гр. Чернышеву от
7 января 1831 года, #6.

ბათ, დაკარგეს მათდამი ნდობა და სიახლოვესაც არ იკარებდენ მათ.

ამის შემდეგ, როდესაც 1833 წ. ჩუბეხევისა და ეცერის სამთავროები რუსეთის ქვეშევრდომობაში შევიდნენ, დიგორხანი⁴⁹ და მისი შვილი ციოცი პირდებიან ბარონ როზენს თავისუფალ სვანეთის თვითმპყრობელურ რუსეთისადმი დამორჩილებას.

სჩანს, დადეშქელიანების მეფესთან კეთილგანწყობილების დამყარებას სვანებისათვის ძალიან დაუფრთხია ძილი, რადგანაც უფიქრიათ, რომ მის დახმარებით დადეშქელიანები შესძლებენ დაუპყრობელ თავისუფალ სვანეთის დამონაგებას და ამიტომაც ამ დროს თავისუფალი სვანები კეტავენ ყოველ მხრიდან თავის საზღვრებს. ისინი მჭიდროდ უკავშირდებიან ერთმანეთს და ფიცსა სდებენ, რომ არც ერთი დადეშქელიანი და მთავრობის კაცი თავის ქვეყანაში არ შეუშვან და მოციქულებს უგზავნიან დაგორხანს და მის შვილს ციოცი დადეშქელიანს, რომ თვითმპყრობელობასთან შეერთებაზე უარი განაცხადონ, რასაც ჩვენ სხვათა შორის ნათლად გვიმტკიცებენ შემდეგი საბუთები:

1833 წ. სექტემბერში ციოცმა მისწერა სხვათა შორის ბარონ როზენს შემდეგი: „თუმცაღა შეიყარნენ მეზობელნი ჩემნი სვანნი და გაიფიცნენ ჩემს მტრობაზე და მრავალი მოციქულები მიგზავნეს, რათა არ მივსცე თავი ხელმწიფესა და ჩემსა დამხობას სცდილობდენ, მაგრამ ვერა დამაკლეს და დაიშალნენ. გამოგვიგზავნეთ რუსეთის მხედ-
#33#

⁴⁹ დიგორხანი იყო გარდაფხადის ქალი, ჩუბეხევის მთავრის ციოცის დედა და ფაქტიური მმართველი თავის შვილის სამთავროსი. როდესაც დავით დადიანმა ციოცის და დარეჯანი მიატოვა, მზითვეი არ დაუბრუნა და მეორე მხრით, ეცერის მთავარმა თათარხანმა მტრობით შეავიწროვა, 1832 წ. დიგორხანი ზამთარში გადავიდა კავკასიის ქედზე ყაზარდოში, წარუდგა ნალჯიკში მდგომ ყაზარდოს ხაზის ლაშქრის მთავარ სარდალს გენ. გორიხვოსტოვეს და განუცხადა მისი შვილის ციოცის რუსეთის ქვეშევრდომობაში შესვლის სურვილი. ძველად ჩააბარა ციოცის შვილი ბექირბი. აქედან ის ბ. როზენთან ტფილისში გაემგზავრა და მოაწერა ხელი რუსეთთან შეერთებაზე. მისი თხოვნით როზენმა დააბრუნებია დავით დადიანს მის მიერ დარწმუნებული ცოლის ციოცის დის დარეჯანის მზითვეი. ხოლო თვით დარეჯანი ტფილისში გამოიხმეს და მიათხოვეს თ. დავით აფხაზს. მთავრობამ მას დაუნიშნა წლიური პენსიის სახით მზითვათ 1.500 მანეთი. 1843 წელს ეცერის მთავარი თათარხანი და მისი შვილები ფახის სასახლეს დაეცენ და ციხეს ცეცხლი წაუკიდეს. დიგორხანი გადმოხტა ციხიდან და ტრადიკულად სული განუტევა ციხის ძირში.

რობიდან 2000 ჯარის კაცი, რომ სულ აქაური ხალხი ხელმწიფეს და ვამონოთო“⁵⁰.

ამავე წლის 31 ოქტომბერს დიგორხანი სწერდა ბარონ როზენს: „რომელიც მიბრძანა თქვენმა მაღალ აღმატებულებამ... მე გაიხელი ჩემს ძმებთან⁵¹ და აქა ვარ. დიახ ჩქარა დაბრუნებას ვაპირობ და რომელიც უბატონო სვანეთი ზემო სვანეთი არის, იმაზე უნდა გაიხლოთ და თქვენი ნებაც იქნეს, იმ დროისთვის ერთი შენი ერთგული კაცი გამომიგზავნე სვანეთში მიმავალი გზის გასასინჯავათ, რომ ყოველი საჭირო გზები ვაჩვენო იმისთვის, რომ ჩემსავით. სხვას არ შეუძლია ჩვენება აქაური გზებისა, იმისთვის რომ დაუნდობელი ხალხნი არიან და ჩემთან არავის რაიმე უკანონობა მიადგება“⁵².

ეს წერილი სხვათა შორის ჩვენ გვიმტკიცებს, თუ რამდენათ ძნელი ყოფილა მთავრობის გაგზავნილ კაცისათვის სვანეთში შესვლა და რამდენად ფრთხილად დარაჯობდნენ სვანები თავის გზებსა და საზღვრებს, რადგანაც სვანური ჩვეულება ნებას არავის აძლევდა ქალის მფარველობაში მყოფ მტრისათვის რაიმე ევნოთ, მთავრობის კაცის შესვლა სვანეთში მარტო დიგორხანთან ერთად უცვნიათ შესაძლებლად.

ამის შემდეგ 1834 წელს 11 მარტს ციოყი წარუდგა ბარონ როზენს წერილობითი მოხსენებით, რომელშიაც სხვათა შორის წერდა: „სცნეს რა მეზობელთა ჩემისა ქვეყნისათა, რომელ მე ქვეშევრდომილ დიდისა ხელმწიფისადმი, ამის გამო მივიღე დიდი შიშნეულობა. დაიწყეს თვით შორის აღმფოთება, რადგანაც გრძნობდნენ, რომ მე მიპყრიან გზანი და სიმაგრენი, საიდანაც უჯაფოთ შემიძლიან რუსეთისა მხედრობის შეყვანა მათზე და დაპყრობა თვისა მამულისა ჩემისაგან და რასაკვირველი არს, რომ იგენი დღეს იყვენ ჩემდა მტერი, სადაცა კიდევა მაჩვენეს მაგალითნი მტრობისანი ერთი მეორესთან შეფიცებით სამტროდ ჩემდა“⁵³.

⁵⁰ საქ. ცენტრ. არქ. სვანეთის საქმეთა შორის ციოყის წერილი 1833 წლის 15 სექტემბრის თარიღით ბარონ როზენისადმი.

⁵¹ ქვემო-სვანეთში თ. გარდაფხაძესთან.

⁵² საქ. ცენტრ. არქ. სვანეთის საქმეები. დიგორხანის წერილი ბარონ როზენისადმი 31 ოქტომბ. 1833 წლის თარიღით.

იმავე 1834 წ. მარიამობის თვეში მთავარ მართებლის ბ. როზენის მიერ სვანეთში გაიგზავნა კომისია. ეს კომისია ესტუმრა ჯერ ჩუბეხევის მთავარს ციოყს, შემდეგ ეცერისას – თათარხანს და მერე წავიდა თავისუფალ სვანეთში დიგოროხანის: დის თანხლებით თვითმპყრო-
#34#

ბელობასთან შეერთების მქადაგებლად. თავისუფალი სვანები მათ შეხვდნენ იარაღით ხელში, აუტეხეს სროლა, რომლის დროსაც სხვათა შორის იქნა მოკლული დიგოროხანის დაც⁵⁴.

ვინაიდან სვანური ადათით, როგორც ზემოთ არის ნათქვამი, ნება არავის ეძლეოდა ქალთან მყოფ მტრისთვის რაიმე ევნო, სჩანს დიგოროხანის დაც იმიტომ გაუყოლებიათ კომისიისთვის, მაგრამ ამ შემთხვევაში სვანები ისეთ თავდავიწყებამდე მისულან, რომ ეს ქალბატონიც კი მოუკლავთ.

ამის შემდეგ იმავე 1834 წელს სექტემბრის 1-ლ რიცხვებში ბარონ როზენის ბრძანებით სვანეთში იგზავნება გენერალური შტაბის შტაბს-კაპიტანი თ. შახოვსკოი, რომელიც ვამეყ დადიანის, გიორგი აფაქიძის და მღ. დავით ქობულაშვილის თანხლებით მივიდა სვანეთში, ესტუმრა ციოყსა და თათარხან დადემქელიანებს, გადასცა მათ ღრამოტები და მეფისგან გამოგზავნილი ძვირფასი საჩუქრები, შეარიგა ეს ორი მოსისხლე მტერი ერთმანეთთან და შემდეგ უნდა გადასულიყო თავისუფალ სვანეთში. მაგრამ სადადემქელიანო სვანეთის საზღვარზე დასახლებულმა ლატალის გლეხ-კაცობამ შეუთვალა, რომ თავისუფალი სვანეთის დადგენილებით არც თ. დადემქელიანებს, არც მთავრობისაგან გამოგზავნილ პირებს ნება არა აქვთ მათ ქვეყანაში გაიარონ. ამიტომ შახოვსკოი იძულებული შეიქნა უკან დაბრუნებულიყო და 4 სექტემბერს ბარონ როზენს გაუგზავნა ეცერიდან შემდეგი შინაარსის მოხსენება: „პირველი თემი თავისუფალი სვანეთისა ლატალის მე არამც თუ არ მღებულობს, არამედ გზათაც არ მიშვებს თავის მამულზე. ამის მიზეზი ის არის, რომ ორი კვირით დადემქელიანების

⁵³ საქ ცენტრ. არქ. სვანეთის საქმე. მოხსენება ციოყისა 1834- წ. 31 ოქტომბრის თარიღით ბარონ როზენისადმი.

⁵⁴ Рапорт Шаховского Бар. Розену от 4 сент. 1834 г. #31; მოხსენება დიგოროხანისა 14 ივლისი, 1835 წ.

სტუმარი ვიყავი. ლატალელებმა შემომითვალეს, რომ ქვემო ანუ სა-
დადიანო სვანეთიდან შეგვიძლია თქვენთან მოლაპარაკების დაწყებაო.
მძევლების მოთხოვნა. მათგან და ჩვენი ბოქაულის დანიშვნა იქ ნაა-
დრევათ უნდა ჩაითვალოს. თუ მათთან მისასვლელ გზის გაკაფვას და
თავისუფლად მიმოსვლას შევძლებთ მომავალში და რაჭა-ლეჩხუმის
ყოველწლიურად მათ მიერ განადგურებისაგან დაცვას, ჩვენთვის ისიც
მიღწევად უნდა ჩაითვალოსო“⁵⁵.

რადგანაც საშუალება არ ქონდა თავისუფალ სვანეთზე გაეარა
გზათ, შახოვსკოი უსკვირის მთით გადავიდა ლეჩხუმში და იქიდან
გორდში ლევან დადიანთან. გორდში მასთან მივიდნენ ოთხი აზნაური
– შმაგი და მურზა ქურდიანები, სორთმან ჯაფრანი, ბესი იოსელიანი
და ვილაც მულახელი მღვდელი მურზალი (ვფიქრობ, ჟორჟოლიანი
#35#

უნდა ყოფილიყო), რომლებიც 1830 წ. ლევან დადიანმა წარუდგინა
პასკევიჩ ერივანელს.

დიდი მეცადინეობის შემდეგ ლევან დადიანმა და შახოვსკოიმ ისი-
ნი დაითანხმეს, რათა შახოვსკოისთან ერთად წასულიყვენ ტფილისში
ბარონ როზენთან, ვითარცა თავისუფალ სვანეთის ხუთი თემის: ივა-
რის. მულახის, მესტიის, კალის და უშგულის წარმომადგენლები თვით-
მპყრობელობასთან შეერთების სათხოვრად.

გორდიდან შახოვსკოი სწერდა ბარონ როზენს: „ვინაიდან თქვენ
დიდი სურვილი გაქვთ სვანეთი რუსეთის მმართველობას დაუახლო-
ვოთ, მე ბევრი ვეცადე, დამეთანხმებინა ჩემთან თავისუფალ სვანეთი-
დან მოსული ოთხი კაცი, რომ წამომყოლოდენ თქვენთან ტფილის-
ში. იმედი მაქვს 1-ლ ოქტომბერს თქვენთან ვიქნებით და გთხოვთ
ბრძანება გასცეთ, რომ იმ დროისთვის მათთვის ბინა მზათ იყოსო“⁵⁶.

ამნაირად, როგორც ხედავთ, საჩუქრებზე მიჩვეულ ზემოხსენე-
ბულ აზნაურებს შახოვსკოი უდგენს ბარონ როზენს თავისუფალი სვა-
ნეთის სახელით თვითმპყრობელობის ქვეშევრდომობაში შესვლის შე-
სახებ, მაშინ როდესაც, როგორც სჩანს თვით შახოვსკოის მოხსენებიდან

⁵⁵ Рапорт Шаховского от 4 сент. 1834 г. #31; Бар. Розену.

⁵⁶ Рапорт шт.-кап. Шаховского Бар. Розену от 24 сент. 1834 г. #35.

და აგრეთვე ბარონ როზენის სვანეთის ხალხისადმი ქვემოდ მოთავსებულ მოწოდებიდან, ისინი ყოფილან შახოვსკოისთან მისული იმ მოსაზრებით, რომ გაეგოთ მისი აზრი და, თუ მოეწონებოდათ, წაეყვანათ ის სვანეთში იმ ხალხთან მოსალაპარაკებლად, რომელმაც ის არამც თუ არ მიიღო, არამედ თავის ადგილზე გზაც კი არ მისცა. ბარონ როზენმა ამ ოთხ „დელეგატს“ ჩამოართვა შემდეგი შინაარსის ხელწერილი⁵⁷:

„ხეობის სოფელთა გიპარს (იფაორს), მულახს, მესტიას, მუჟალს. კალას და უშგულს გაეგზავნათ თავიანთაგან აღმორჩეულნი კაცნი ლეჩხუმს, უფროს ადიუტანტს შტაბს-კაპიტან კნიაზ შახოვსკოისთან და ეთხოვნათ მისთვის, რათა იგი მისულიყო სვანეთში, მოესმინა აზრი მათი შესვლისა ზედა სარწმუნო ქვეშევრდომისა შინა ხელმწიფე იმპერატორისა, გარნა კნიაზ შახოვსკოის რადგანაც არა ქონდა ამ საქმეზე დარიგება ჩემგან და რადგანაც ზამთარი მოახლოვებული იყო, მისათვის ერჩივა თავისუფალთა აზნაურთათვის, რომელნიცა მასთან მოსულან, რათა ისინი წამოყოლოდენ ტფილისში ჩემთან პირდაპირი ჩემისა ბრძანებისა მისაღებათ. წარმოდგენენ ჩემთან აზნაურნი: შმაგი ქურდიანი, ბესი იოსელიანი, სორთმან ჯაფრანი, მურზა ქურდიანი და მღვდელი მურ-
#36#

ზალი, მითხრეს მე სოფელთა სურვილი, რათა მიიღონ თავადი შახოვსკოი და მთელი ხალხი ათანახმონ ესე ვითარი საქმის განზრახვის აღსრულებაზედა და მასთანვე მთხოვეს მე, რათა გამოგზავნო იგი მათთან მისაღებად ფიცისა ყოველთა სვანეთისა სოფელთაგან და აღმითქვეს მე, რომელ ისინი თვის მხრიდან მოიხმარებენ ყოველსავე ღონეს, რათა აღსრულდეს ესოდენ კეთილი განზრახვა მისი იმპერატორობითი უდიდებულესობის განუზომლისა მოწყალებისა გამო თვისისა.

მისცემს რა ყურადღებას მშვიდობიანობისა ზომიერობას, რომ მით მოიყვანებდეს ქვეშევრდომობაში სხვადასხვა კავკასიის მთის ერნი თავისუფლების კეთილ მოქმედებით მიიღებს ჩემგან გამოცხადებულსა მორჩილებასა და გამოგიგზავნით მომავლის ზაფხულის თავში თ. შახოვსკოის, მაგრამ იმ პირობით, რომ ყოველივე სოფელნი ზემო-

⁵⁷ ასლი წერილისა, წარგზავნილისა უფლისა საქართველოს მთავარ მართველის მიერ თავისუფალ სვანეთის სოფლებისათვის 27 ოქტომბერს 1834 წ. #6072 (იხ. საქ. ცენტრ. არქ. სვანეთის საქმეთა შორის).

რე თქმულისა ხეობისა ეოთსულობით მეცადინეობდენ აღმოკვეთა-
სა ერთმანეთში შფოთისა და სისხლის ღვრელობისა, და აგრეთვე არას-
გზით არ გაბედონ მოხდენა ავაზაკობისა და მტაცებლობისა და დამორ-
ჩილებულთა რუსეთის მფარველობისადმი ერთა შინა და ყოველსავე,
რასაც მე ვუბრძანებ, აღასრულონ უსიტყვოდ და გარდა ამისა, რადგა-
ნაც ქრისტიანეთ იწოდებიან, იბეჯითონ, რომ შეუდგნენ იმას სწორესა
და მართალსა ღვთის მადიდებლობას, რომელიც მათ დიდის დროიდან
დაუვიწყებიათ. ყოველივე თქმული წერილსა შიგა თავისუფალთა
ჩვენთა სოფელთადმი ჩვენ უნდა აღვასრულოთ ჩვენის მხრით წმინ-
დათა და დაურღვევლად.

მღვდ. მურზალი (მულახიდან)

აზნ. შმაგი ქურდიანი (იფარიდან)

ბესი იოსელიანი (მულახიდან)

მურზა ქურდიანი (მულახიდან)

სორთმან ჯაფრანი (მესტიიდან)

როგორც ვხედავთ, ეს ხუთი აზნაური არ ყოფილა თავისუფალი
სვანეთის მიერ გაგზავნილი თვითმპყრობელობის ქვეშევრდომობაში
შესვლის სათხოვრად, არამედ ხალხის დაუკითხავად, საკუთარი სურვი-
ლით შახოვსკოისთან წასული მოსალაპარაკებლად და თუ მისი აზრები
მოეწონებოდათ, მერე სვანეთში მის მიღების ნებართვის გამოსაცხადე-
ბლად თავისი მხრით. ამას დაერქვა სვანეთის „დელეგაცია“ თვით-
მპყრობელობის მორჩილების გამოსაცხადებლად და ბარონ როზენმაც
აცნობა პეტერბურგს: „დაუმორჩილებელი სვანეთი დაპყრობილია“.

ამავე 1834 წ. 24 ნოემბერს შახოვსკოიმ წარუდგინა ბარონ რო-
ზენს წერილობითი მოხსენება, რომელშიაც სხვათა შორის სვანეთის
მოწესრიგების შესახებ გამოსთქვამდა შეზღვევ მოსაზრებებს:

#37#

1). თავისუფალმა სვანეთმა მიიღოს ფიცი თვითმპყრობელობის
ქვეშევრდომობაში შესვლის შესახებ, ისე რომ არც დადემქელიანებმა,
არც დადიანებმა ამაში მონაწილეობა არ მიიღონ.

2) გაძლიერდეს დადემქელიანების ძალა-უფლება მათ სამფლო-
ბელო კუთხეში ერთკომპლექტიან როტის ჩაყენებით, რომ ისინი და-

ცულ იქნენ გლეხკაცობის თვითნებობისაგან.

3) თავისუფალი სვანეთის შვიდ საზოგადოებაში არიან აზნაურები და შავი ხალხი (черный народ). ამ ორ წოდებათა შორის ამჟამად უთანხმოებაა⁵⁸, მაგრამ საჭიროების დროს ისინი მაინც საერთო მტრის წინააღმდეგ ჩვეულებრივად შეკავშირდებიან და ერთსულოვნად იმოქმედებენ. ამიტომ საჭიროა თავისუფალი სვანეთის დაქსაქსვა, მისგან ლატალია და ლენჯერის თემების ჩამოშორება და სადადიანო სვანეთზე მიწერა. თუ დადიანი იმთავაც ისე დაიმორჩილებს, როგორც ქვემო სვანეთის ლენტეხის, ლაშხეთის და ჩოლურის თემები დაიმორჩილა, ჩვენთვის ძალიან ხელსაყრელი იქნება, ხოლო თუ დადიანს რაიმე ურჩობა გაუწიონ, სასტიკად უნდა. იქნენ იარაღით დასჯილნი, რათა ამ მაგალითით დაშინდენ დანარჩენი თავისუფალ სვანეთის ის თემებიც, რომლებმაც დღემდის შიშის არაფერი იციანო.

4) თავისუფალ სვანეთში უნდა იქნეს შემოდებული ხალხის თვითმართველობა. მსაჯულებად უნდა ინიშნებოდეს გავლენიანი პირები და ისინი, ვისაც ბევრი ნათესაობა ყავთ. ჯამაგირი მათ უნდა დაენიშნოს მთავრობიდან. სასურველია მათი შვილების მძევლებათ წამოყვანა იმ სახით, თითქოს მათი სასწავლებელში შეყვანა ანუ სამსახურში მიღება გვინდოდესო“ და სხვ.⁵⁹

უნდა აღვნიშნოთ, რომ შახოვსკოის სვანეთში მუშაობამ უნაყოფოთ ჩაიარა და სვანეთსა და მთავრობას შორის ყალბი ურთიერთობა კიდევ დიდხანს გაგრძელდა, რასაც, სხვათა შორის, ჩვენ ნათლად გვიმტკიცებს შემდეგი საბუთი:

არქეოლოგიურ კომისიის აქტების მე-IX ტომში ამის შესახებ დაბეჭდილია ფრიად საინტერესო საბუთი. ეს არის მოხსენება, გაკეთებული 6 ივლისს 1843 წ., გენერალურ შტაბის მესამე განყოფილები-
#38#
სა თავისუფალი სვანეთის თვითმპყრობელობასთან შეერთების შესახებ, რომელიც შემდეგს მოგვითხრობს:

⁵⁸ ეს სიტყვები ნათლად გვიმტკიცებენ, რომ მას შემდეგ, რაც მოხსენებულმა აზნაურებმა სვანეთის ხალხის სახელით მეფის მთავრობასთან კავშირი დაიკავეს, გლეხებსა და მათ შორის დიდი განხეთქილება ჩამოვარდნილა.

⁵⁹ Рапорт шт.-кап. Кн. Шаховского к Бар. Розену от 24 ноября 1834 г. #41 (см. акты арх. комиссии. т. VIII. стр. 467).

„თავისუფალმა სვანებმა, როგორც სჩანს წინა წლების საქმეებიდან, მრავალჯერ განაცხადეს მთავრობისადმი მორჩილება. ისინი ყოველთვის გვპირდებოდნენ ძველების გამოგზავნას, ჩვენი ჩინოვნიკებისა და სამღვდელოების მიღებას. თავისუფალი სვანეთის გამოგზავნილი რწმუნებულები მოდიოდნენ მთავარმართებელთან, ლეზულობდენ დიდ საჩუქრებს და ამით თავდებოდა სვანეთის შესვლა მეფის ქვეშევრდომობაში. მრავალჯერ გავგზავნეთ მათთან ჩვენი ჩინოვნიკები და მღვდლები, მაგრამ სვანებს ისინი ერთხელაც არ მიუღიათ. პირველად მორჩილება თავისუფალმა სვანეთმა დრ. პასკევიჩს ერივანელს განუცხადა, შემდეგ თავ. ვარშავსკის დროს და მესამედ 1834 წელს ბარონ როზენს, მაგრამ როდესაც ბარონ როზენის მიერ სვანებთან გენერალუო შტაბის კაპიტანი თ. შახოვსკოი გაიგზავნა, არამც თუ არ მიიღეს ის, არამედ გზადაც არ გაატარეს თავის მამულზე.

გოლოვინის დროს სვანებმა განაცხადეს მორჩილება თვითმპყრობელობისადმი 1840 წელს. მაშინ მოგვცეს ერთი მძევალი, რომლის დროებით გაშვება სთხოვეს იმერეთის მართველს ესპეხოს და შემდეგ არც კი დაუბრუნებიათ მასთან.

ამის შემდეგ თავისუფალი სვანები ან, უკეთ რომ ვსთქვათ, ზოგიერთი, „მახვიშები“ ანუ მამასახლისები საჩუქრების მიღების სურვილით სთხოვდნენ იმერეთის სამხედრო ნაწილის მმართველს პოლ. ბრუსილოვს, რომ ის წასულიყო მათ ქვეყანაში ფიცის ჩამოსართმევით თვითმპყრობელობის ქვეშევრდომობაში შესვლის შესახებ.

1842 წელს ბრუსილოვი გაემგზავრა სვანეთში. საზღვარზე მას შეხვდნენ სვანეთის წარმომადგენლები და გამოუცხადეს, რომ მას მიიღებენ იმ შემთხვევაში, თუ. მასთან არ იქნებიან არც თავ. დადიანი არც. თ. დადემქელიანები, არც პროტოიერი ქუთათელაძე და არც ერთი იმერელი; რომ ბრუსილოვი უნდა წასულიყო მხოლოდ მარტო, არ გაჩერებულიყო სვანეთში ორ დღეზე მეტი. ისიც მხოლოდ იმისთვის რომ გასცნობოდა მათ ყოფა-ცხოვრებას; რომ მუდმივად მძევალს არ მისცემენ, რუსის პრისტავს არ მიიღებენ და სანამ ის სვანეთში იქნებოდა, მანამდი მძევლებს ქვემო სვანეთში ლაშხეთის თემში დატოვებდნენ. ხოლო იქიდგან მის დაბრუნების შემდეგ მძევლები უნდა დაბრუნებო-

ლიყვნენ თავის ქვეყანაში. და თუ რომელიმე თემი დასთანხმდებოდა თვითმპყრობელობის ქვეშევრდომობაში შესვლაზე, მათი დაფიცება შეესრულებინა მხოლოდ ყიფიანების მღვდელს.

#39#

რა თქმა უნდა, ბრუსილოვისათვის ეს პირობები იმდენათ მიუღებელი და დამამცირებელი იყო, რომ მან უარი განაცხადა სვანეთში წასვლაზე და უკან დაბრუნდა გოლოვინთან. ამის შემდეგ სვანები წავიდნენ პირდაპირ გენ. გოლოვინთან და მოახსენეს მას, რომ ბრუსილოვი მათ ქვეყანაში არ მივიდა მის მხლებელ-მღვდლის ჩაგონებით და სთხოვდნენ ქუთაისის მაზრის უფროსის პოლ. ბიკოვის გაგზავნას სვანეთში ხალხის ფიცის მოსასმენლად თვითმპყრობელობის ქვეშევრდომობაში შესვლის შესახებო“⁶⁰.

1847 წელს ვორონცოვის დოოს სვანეთში გაიგზავნა ქუთაისის ვიცე-გუბერნატორი კოლუბიაკინი. სვანებს მან წინდაწინ შეატყობინა თავისი იქ წასვლის მიზანი. ამიტომ ჩვეულებისამებრ მას საზღვარზე დახვდნენ თავისუფალი სვანეთის თემთა „მახვიები“. ანუ წარმომადგენლები, და როცა ნება მისცეს სვანეთში შესვლისა, მათი თანხლებით შევიდა სვანეთში. იფარისა და მულახის თემებმა ის მიიღეს და თანხმობა გამოუცხადეს თვითმპყრობელობის ქვეშევრდომობაში შესვლაზე⁶¹, ხოლო როცა მესტიის თემში გადავიდა, იქ მას ხალხმა აუტეხა სროლა, რომლის დროსაც სხვათა შორის დაიჭრა ის ყასბულათ შარვაშიძე, რომელზედაც ქვემოდ გვექნება ლაპარაკი⁶². ლატალისა და ლენჯერის თემებმა კი უარი განაცხადეს მის მიღებაზე.

კოლუბიაკინმა დააარსა რაჭის მაზრაზე მიწერილი იფარ-მულახის საბოქაულო, ე. ი. იმ ორი თემის, რომლებმაც „მორჩილება“ გამოუცხადეს და ბოქაულად დანიშნა თ. ალ. მიქელაძე, რომლის რეზიდენცია იფარში იყო.

ამის შემდეგ იმავე წლის 31 ოქტომბერს ვორონცოვმა გამოა-

⁶⁰ Доклад по 3 отд. Генераль. Штаба об из'явлении покорности Вольн. Сванами от 6 июля 1843 г. (см. акты Кавк. арх. т. IX, гл. V, стр. 743).

⁶¹ Отношение кн. Воронцова к Чернышеву от 9 ноября 1847 г. №1457 (см. акты арх. ком. т. X, стр. 248)

⁶² Бартоломеи. Поездка в Вольн. Сванетию. стр. 2206.

ქვეყნა შემდეგი ბრძანება: „დღემდის დაუპყრობელი თავისუფალი სვანეთი ამჟამად ნებაყოფლობითა და საკუთარი სურვილით შევიდა თვითმპყრობელობის ქვეშევრდომობაში. სვანეთის მმართველად დანიშნულია პრაპ. ალ. მიქელაძე. ვაცხადებ რა ამას, ვავალებ მთავრობის ყველა დაწესებულებებს და სვანეთის მეზობელ სამთავრო-
#40#

ებს, რომ სვანებს ყველგან და ყველანი ყურადღებითა და პატივისცემით ეპყრობოდენ ვითარცა მეფის ახალ ქვეშევრდომთ“⁶³.

სვანეთის შეერთება ვორონცოვმა მოახსენა ჩერნიშევს, რომელმაც 22 ნოემბერს 1847 წ. აცნობა მას, რომ ეს სასიხარულო ამბავი მან მოახსენა მეფეს⁶⁴.

ორი წლის შემდეგ სვანები აუჯანყდენ ბოქ. მიქელაძეს. რომელიც იძულებული შეიქნა თავისუფალ სვანეთიდან გაქცეულიყო და ამიტომაც 23 თებერვალს 1849 წ. ვორონცოვის განკარგულებით სვანეთის საბოქაულო გაუქმებულ იქნა⁶⁵ და სვანეთიც ხუთი წლის განმავლობაში განაგრძობდა თავის ჩვეულებითი კანონებით მართვა-გამგეობას.

1853 წ. რაჭის თავადმა გიორგი წერეთელმა გაგზავნა სვანეთში მღვდელი სპირიდონ გავაშელიშვილი ერთი რაჭველის თანხლებით და დაავალა მათ უშგულიდან რამოდენიმე კაცის მასთან წაყვანა. უშგულში მისი გაგზავნილი კაცები ესტუმრენ გეგი რატიანს. მან კარ და კარ ჩამოუარა უშგულელებს და შეატყობინა სტუმრების მოსვლის მიზანი. უშგულელებმა თავი მოიყარეს და გამოიტანეს დადგენილება, რომ ამისთანა მოციქულები დაეჭირათ. გეგი რატიანმა რომ ეს შეიტყო, ისინი უკაცურ სახლში გადაამალა, მაგრამ სამი დღე და ღამე ალყა შემორტყმული გეგი იძულებული გახდა დაეჩოქებინა ხალხის წინაშე და ეთხოვა სტუმრების უშგულიდან წაყვანის ნებართვა. უშგულელებმა ისმინეს მისი ვედრება და ნება მისცეს, რათა დაუყოვნებლივ გაეყვანა მას სტუმრები უშგულიდან და გაემგზავრები-

⁶³ Акты арх. Кавк. ком. т. XI, стр. 942.

⁶⁴ იქვე.

⁶⁵ Доклад Кут. Губ. Гагарина кн. Воронцову от 24 июля 1853 г. #168 (см. Акты арх. ком. т. XI, стр. 941).

ნა იქით, საიდანაც იყვნენ მოსული.

გეგი რატინამა ისინი ხალხის შესახედავით უშგულიდან თუმცა-
ლა გაიყვანა და რაჭისკენ გაამგზავრა, მაგრამ ღამით ისევ უკან დაა-
ბრუნა და მულახში და იფარში წაიყვანა. უშგულელებმა ეს რომ შეი-
ტყვეს, გეგის ოჯახიდან გამოიყვანეს ერთი უღელი ხარი და შეჭა-
მეს. გეგი და მისი ამხანაგები იქ შეჰპირდენ დიდ საჩუქრებს ზოგიერთ
თავ-კაცებს, იშოვეს 5 კაცი და გაუდგენ გხას რაჭისაკენ. უშგულე-
ბის მიერ დაყენებულმა ყარაულებმა ყველანი შეიპყრეს, შემდეგ სვა-
ნები გაუშვეს, ხოლო გავაშელიშვილი და მისი ამხანაგი დაატყვევეს.
ერთ კვირა დღეს გავაშელიშვილმა სთხოვა უშგულს: „მღვდელი ვარ,
ამდენა ხანია ღმერთი არ მიხსენებია და ნება მომეცით ვსწიროვო“.

#41#

უშგულელებმა ნება მისცეს. როცა წირვა გათავდა, მღვდელმა დაი-
კავა ხატი ხელში, დაუჩოქა უშგულელებს და უთხრა: „ამ ხატს აპა-
ტივეთ ჩემი თავი და ჩემს ქვეყანაში გამიშვიტო“. ხატისა და ეკლე-
სიის პატივისცემით ისინი იქნენ განთავისუფლებული. მაგრამ ისევ
მულახ-იფარში გაიპარნენ და მივიდენ იმ კაცებთან, რომლებიც
მათ მიყვებოდნენ წერეთელთან, რაჭაში. იმათ შეიერთეს კიდევ ერ-
თი იფარელი და ერთი მესტიელი აზნაურები და ყველანი ერთად წა-
ვიდენ რაჭაში წერეთელთან. წერეთელმა ისინი დიდის ამბით მიი-
ლო, რამდენიმე მათგანი იშვილა, დაასაჩუქრა და დაითანხმა ყველა-
ნი მასთან ერთად წასულიყვნენ ქუთაისში გუბერნატორთან. უკა-
ნასკნელმა ისინი დაითანხმა ბორჯომში ვორონცოვთან წასვლაზე.

ვორონცოვმა ისინი დიდი ზეიმით მიიღო. რამდენიმე დღე არ-
სად არ გაუშვა, დიდ პატივისცემაში ყავდა, შემდეგ მონათლა. ნათ-
ლიად ის და მისი მეუღლე დაუდგენ, რათა ნათესაური კავშირი და-
ემყარებინათ მთიულებთან. შემდეგ დიდათ დ დასაჩუქრებულნი თო-
ფებითა და ფულებით წავიდნენ თავის ქვეყანაში.

ბართოლომეი, როგორც დამსწრე ამ ისტორიულ მოვლენისა, შემ-
დეგს მოგვითხრობს: „Прошедшее лето 1853 г. в Боржоме ознаме-
новалось одним из тех редких событий, которые могут слу-
читься только на Кавказе. В здании минеральных вод на берегу

Шовис-цкали совершился обряд таинства Св. Крещения над семью дикарями Вольной Сванетии, доселе де признававшей над собой никакой власти. Сам наместник кн. Воронцов и супруга его в кругу сановников и приближенных были в числе восприемников. Обрадованные, обласканные и прилично одаренные сваны вернулись в свои горы“⁶⁶.

ამის შემდეგ ვორონცოვის მიერ იმავე 1853 წ. სვანეთში გაიგზავნა პოლკ. ბართოლომეი სვანეთის ყოფილ ბოქაულის ალ. მიქელაძის თანხლებით.

26 ივლისს ისინი მივიდნენ ჩოლურში და ესტუმრენ თ. გარდაფხაძეს, სადაც მათ დახვდათ აზნაური სორთმან ქურდიანი, რომელიც მეორე დღესვე გაგზავნეს ზემო სვანეთში, რომ მას ხალხისათვის ეცნობებინა ბართოლომეის სვანეთში მოსვლის მიზანი და, როდესაც ბართოლომეის ეცნობა, რომ სვანეთი არ იყო მისი მიღების წინააღმდეგი, გადავიდა ლატვარის მთაზე. კალაში მას შეხვდნენ ბორ-
#42#

ჯომში ვორონცოვის მიერ მონათლული სვანები: დადაში ქურდიანი, გელა იოსელიანი. სიმონ დევდარიანი, სორთმან ქურდიანი, ყასბულათ შერვაშიძე, ნეშრევან ყიფიანი და სხვები. ისინი ყველა ერთად გადავიდნენ იფარში, მაგრამ მათ იქ, ქალებისა და ბებრების გარდა, არავინ დახვდა. აქედან ის ავიდა სოფელ წვირმში და ესტუმრა ზემოხსენებულ ყიფიანს.

წვირმიდან მან თავისი მასპინძელი ყიფიანი და ყასბულათ შერვაშიძე გაგზავნა მოციქულებად ლატალის თემში, რომელიც ჯერ კიდევ მოსალაპარაკებლად არ მიჰკარებია მთავრობას და მათი პირით სთხოვა მიეცათ ნება ლატალში შესვლისა, ეკლესიების სიძველეების დასათვალიერებლად.

ლატალიდან დაბრუნებულ მოციქულებთან ერთად ბართოლომეისტან მოვიდნენ ლატალის აზნაურები ჩარკვიანები და აცნობეს ლატალის თანხმობა მისი მიღების შესახებ.

⁶⁶ Бартоломеи. Поездка в Вольную Сванетию. Запис. Кавк. отд. Имп. рус. георг. общ. стр. 149, 151

ამ სასიამოვნო ცნობით გახარებული ბართოლომეი სასწრაფოდ წავიდა ლაყარის გზით ლატალისკენ. ლატალში ერთს ადგილას მას დახვდა თავმოყრილი 600 კაცი ლატალის მახვშის აბი ფარჯიანის თაოსნობით, რომელმაც თოფი ჩამოიხსნა, წინ დაიბჯინა და ლატალის ხალხის სახელით მიმართა ბართოლომეის შემდეგი სიტყვებით: „მრავალ საუკუნეთა განმავლობაში ლატალის ხალხი ვერავის ვერ დაუმორჩილებია. ტყუილა ცდილობდნენ ჩვენი მეზობლები (მთავრები) ხან ძალით, ხან ხერხით და ეშმაკობით ჩვენს დაპყრობას. მტარვალთა მოძალადეობას ჩვენ უპასუხებდით ყოველვის იარაღით, ხოლო მათ ხრიკებსა და ეშმაკობას დიდი ჯიუტობითა და სიმკაცრით. ბევრი სისხლია ამ ბრძოლაში ჩვენი მამა-პაპის მიერ დაღვრილი და ამიტომაც ლატალის ხალხმა დღემდე შესძლო ასე ბრწყინვალედ თავისი წინაპრების მიერ ნაანდერძევი თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობის დაცვა-შენარჩუნება.

ამჟამად ჩვენი საკუთარი სურვილით და ნებით, ძალდაუტანებლად, ყოველგვარ გავლენის გარეშე, ჩვენ გვსურს რუსეთის სახელმწიფოს შევუერთდეთ, მის მთავრობას დავემორჩილოთ და მთავრობის მიერ გამოგზავნილი პირები მივიღოთ. ლატალელები მადლობელი ვართ თქვენი იმისათვის, რომ ჩვენთან თქვენ ერთადერთი მოხვედით. რადგანაც ეხლა ვერავინ ვერ იტყვის და გვისაყვედურებს, თითქოს ჩვენ ძალით დაპყრობილი ვიყოთ და ყველას ეცოდინება, რომ ჩვენ საკუთარი სურვილითა და ნებით განვაცხადეთ მთავრობისადმი მორჩილება და არა იძულებით“. И гордо и весело сверкали взоры Новых подданных. Этой минуты не позабуду никогда, ამბობს #43#

ბართოლომეი აქ მიღებულ შთაბეჭდილებაზე იმ დამეს ის ესტუმრა ჩარკვიანებს, ხოლო მეორე დღეს ფიცი მიაღებინა ლატალელებს რუსეთის ქვეშევრდომობაში შესვლის შესახებ და ფიცის ფურცელზე ხელი მოაწერინა სოფლის 13 „მახვშის“ – მამა-სახლისს⁶⁷.

10 აგვისტოს აქედან გახარებული ბართოლომეი მიდის ლენჯერის

⁶⁷ Бартоломеи. იქვე.

თემში, რომელმაც ლატალის მაგალითს წაბაძა და ფიცი მიიღო რუსეთთან შეერთებაზე. ამნაირად 10 აგვისტოს 1853 წ. დამთავრდა იმ ლატალისა და ლერჯერის თემების რუსეთთან ნებაყოფლობით შეერთების აქტი, რომელთაც არც ერთი თავადი და მოხელე ამ საგანზე მოსალაპარაკებლად სიახლოვეს არ მიეკარებიათ და ამიტომაც ამ დღეს სვანეთის მკვლევარნი სვანეთის რესპუბლიკანურ წესწყობილების მოსპობის დღედ სთვლიან.

ლენჯერიდან ბართოლომეი გადავიდა მესტიაში, სადაც ის ესტუმრა დადაში ჯაფარიძეს, რომელმაც უცხო სტუმარი გააოცა როგორც მასპინძლობით, აგრეთვე იმ გარემოებით, რომ ამ უცხო სტუმრის სადილობის დროს სუფრაზე არავის ნება არ მისცა ჩვეულებრივად სიმღერები და ცეკვა-თამაში გაემართათ იმ მიზეზით, რომ რამოდენიმე თვის წინათ მისი მვილის ცოლი, გარდაფხადის ქალი, ერთ ლეჩხუმელ აზნაურს წაუყვანია ცოლად და ამის გამო მისი ოჯახი ყოფილა დამგლოვიარებული. ბართოლომეი რომ მის გულის ტკივილების შემსუბუქებას ათასნაირი ნუგეშის ცემით შეუდგა, დადაშიმ ასე უპასუხა თურმე: „მთელი სვანეთის ბუმბერაზი მთები რომ ოქროდ იქცენ და ამ შეურაცყოფის ასანაზღაურებლად მე მომცენ, მაინც ვერ დავკმაყოფილდები, სანამ შურს არ ვიძიებო“.

მესტიიდან ბართოლომეი წავიდა მულახში, სადაც ის ესტუმრა იმ დადაში ქურდიანს, რომელიც თავისუფალ სვანეთის სახელით წარუდგა 1834 წ. ბარონ როზენს და შემდეგ 1853 წ. ვორონცოვს და ერთ დროს მძევლად მისცა მთავრობას თავის შვილის ნაცვლად იფარში მშობლების სიკვდილის გამო დაობლებული და უპატრონოდ დარჩენილი, მის ნათესავებისაგან დადაშის მიერ ნაყიდი გიორგი გულმანი, რომელიც მღვდელმოქმედების შესწავლის შემდეგ უკან გამოითხოვა და მის მიერ აშენებულ მურშკიერის ეკლესიაში მღვდლად დააყენა. მას, სხვათა შორის, კოლუმბიაკინის მიერ ნაჩუქარი ხმალი ბართოლომეის სიტყვით დღე და ღამე ზედ ჰქონდა ჩამოკიდებული მულახიდან ის გაემგზავრა ადიშში, შემდეგ ხალდეში და უშგულში, მაგრამ არ-
#44#

სად ის ეკლესიებში არ შეუშვეს. აქედან ბართოლომეი ქუთაისში

დაბრუნდა.

ქუთაისის გუბერნატორმა ვორონცოვს მოახსენა: „ამ ზაფხულში ჩვენ შეგვიერთდენ ნებაყოფლობით დღემდე დაუმორჩილებელი ლატალისა და ლენჯერის თემები, რომლებიც 360 კომლისაგან შესდგებიან და მცხოვრებთა რაოდენობა 2,000 აღემატებაო. სვანეთის იმ ნაწილის ნებაყოფლობით შეერთება, რომელიც უხსოვარ დროიდან დღემდე არავის მორჩილებაში არ ყოფილა და იარაღით ხელში მუდამ თავის დამოუკიდებლობას იცავდა, ჩვენთვის დიდ მიღწევად და ბედნიერებად ჩაითვლება და ამიტომ გთხოვთ ეს ამბავი ხელმწიფეს მოახსენოთ“⁶⁸.

ამავე მოხსენებაში ის სთხოვდა ამ საქმეში მხურვალე მონაწილეობის მიღებისათვის ალ. მიქელაძის დაჯილდოვებას, მღვდელი გ. გულბანის სვანეთში ქრისტიანობის გავრცელებისა და მთავრობის ერთგულებისათვის ერთდოოულად 200 მან. დასაჩუქრებას, მოხუც აზნაურ დადაში ქურდიანის მე-3 ხარისხის ანნას ორდენითა და 100 მან. პენსიის დანიშვნით დაჯილდოვებას სვანეთში მთავრობის სასარგებლოდ მოღვაწეობისა და ქრისტიანობის გავრცელებისათვის. ეს შუამდგომლობა დაკმაყოფილებული იქნა.

ამის შემდეგ იმავე 1853 წ. 24 ივლისს ქუთ. გენ.-გუბერნატორმა გაგარინმა წარუდგინა ვორონცოვს მოხსენება, რომელშიც სხვათა შორის სწერდა სვანეთზე: მართალია, 1849 წ. თავისუფალმა სვანეთმა წინააღმდეგობა გაუწია ბოქაულ მიქელაძეს, რომელიც ამის შემდეგ გაიქცა სვანეთიდან და თავისი რეზიდენცია ლაშხეთი (ქვემო სვანეთშია) გადაიტანა, რის გამო სვანეთის საბლქაულო გაქმებულ იქნა, მაგრამ ვინაიდან ამის შემდეგ სვანებმა მორჩილება განაცხადეს და მთავრობის ერთგულების დასამტკიცებლად წარსული წლის ზაფხულში არ მიიღეს მუჰამედ ემინის აგენტები, ხალხის ასაჯანყებლად მათთან გაგზავნილნი, ამიტომ, თუმცადა, მართალია, იქ ფორმალურ მმართველობის დაარსება ნაადრევად უნდა ჩაითვალოს, რადგანაც სვანებს თავის ველურობისა და ხასიათის სიმკაცრის გამო არ შეუძლიათ დაე-

⁶⁸ Бартоломеи. Поездка в Вольную Сванетию. Зап. Кавк. отд. Имп. рус. георг. общ. стр. 186.

მორჩილნი რომელიმე მთავრობას და თავისი თვითნებობით შეუძლიათ მთავრობა კვლავ იმ უსიამოვნო მდგომარეობაში ჩააყენონ, როგორც 1849 წ. მაგრამ, ხელის აღება ამ ხალხზე და უყურადღებოთ მიტოვება ერთის მხრით უსამართლობა იქნება, რადგანაც თუ ზოგიერთმა სვანმა ბოქაულს წინააღმდეგობა გაუწია, მთელ სვანეთს ამაში #45#

მონაწილეობა არ მიუღია, ხოლო მეორე მხრით ეს არ იქნება ჩვენთვის მიზანშეწონილი იმიტომ, რომ სვანებს შეუძლიათ ჩვენ მოწინააღმდეგეებს მიემხრონ და გააძლიერონ ისინი.

ადგილობრივი მთავრობა რომ უხერხულ მდგომარეობაში არ ჩავარდნილიყო და ხაზინა უნაყოფო ხარჯებში, გაგარინს საჭიროდ მიაჩნდა შემდეგი:

1) რომ სვანეთის მმართველი მიქელაძე ყოფილიყო სვანეთის დამცველი ყოველგვარ საქმეში, როგორც სამეგრელოში, ისე ქუთაისის გუბერნიის სხვადასხვა კუთხეებში, რათა უსამართლობას სვანებისადმი ადგილი არსად არ ჰქონოდა.

2) რომ მას ებრძოლა მხოლოდ ზოგიერთი ადგილობრივი ჩვეულების წინააღმდეგ, რომლებიც ამ ხალხს ანადგურებდა ზნეობრივად და ფიზიკურად.

3) რომ ყოველგვარი საქმეები და სადაო საკითხები ეწარმოებინა მხარეების თანხმობით ადგილობრივი ადათებისა და ჩვეულებითი უფლებების მიხედვით, რომლებიც უნდა ჩაწერილიყო ჟურნალში და ყოველ ნახევარი წლის ბოლოს წარდგენოდა ქუთაისის გუბერნატორს.

4) რომ ხელი შეეწყო სვანეთში ქრისტიანობის გავრცელებისა და სკოლების გახსნისათვის საქართვე. ექზარხოსის მიერ შესაფერი მღვდლების გაგზავნით.

5) რომ ხალხისათვის გაეკეთებინებინა გზა სვანეთში საჭიროების დროს ჯარების შესაყვანად.

6) რომ სვანეთის მმართველი მიქელაძე სვანეთში ყოფილიყო ზაფხულობით 3 თვით, ხოლო დანარჩენ დროს იმერეთში და გზის ხარჯები მას ჰქონოდა წლიურად 100 მან. ხოლო სვანების ქუთაისში ხშირი ჩამოსვლით მთავრობასთან მჭიდროთ დაკავშირება რომ მოეწყო

და მიემხრო გავლენიანი კაცები, ამისათვის მას უნდა მიცემოდა 300 მან. წლიურად.

ამნაირად გუბერნატორის მოხსენებით სვანეთზე უნდა დახარჯულიყო ყოველწლიურად 400 მანეთი, ხოლო როცა დარწმუნდებოდნენ იმაში, რომ იქ ნაყოფიერი მუშაობის წარმოება შეიძლებოდა, მაშინ უნდა დაარსებულიყო სვანეთის საბოქაულო იმ შტატით, რომელიც დაარსდა 1847 წ. კოლუმბიაკინის მიერ და გაუქმდა 1849 წ. ვორონცოვის განკარგულებით მიქელაძისათვის წინააღმდეგობის გაწევის გა-
#46#

მო⁶⁹. ვორონცოვმა 15 ოქტომბერს 1853 წ. აცნობა გაგარინს, რომ ზემოხსენიებულ მის მოსახრებებს ის სავსებით ეთანხმებოდა და თან ავალებდა მათ გატარებას ცხოვრებაში შეუცვლელად⁷⁰. ხოლო გენერალმა რეადემ კავკასიის კომიტეტის წინაშე აღძრა შუამდგომლობა იმის შესახებ, რომ სვანეთში ყოფილიყო დაარსებული სვანეთის საბოქაულო ისე, როგორც სამურზაყანოში, მაგრამ იმ განსხვავებით, რომ მკვლევლობების გარდა ყოველგვარი საქმეები ადგილობრივი ჩვეულებითი უფლებებით ყოფილიყო წარმოებული, და იმ 400 მანეთის გარდა, რომელიც სვანეთის მმართველს მიქელაძეს ეძლეოდა მთავრობასთან დაკავშირების მიზნით სვანების ქუთაისში მოგზაურობის გზის ხარჯებად. მისცემოდა სვანეთს ოთხ სამრევლოს დასაარსებლად 2000 მან. მაგრამ რადგანაც ფინანსთა სამინისტრომ ამაზე უარი განაცხადა მურავიოვმა მოახდინა განკარგულება, რომ 570 მ. მის ექსტრა-ორდინარულ შეთანხმებიდან ყოფილიყო გაცემული სვანეთზე⁷¹.

ამის შემდეგ გენ. ბებუთოვი მოახსენებდა მურავიოვს, რომ ის

⁶⁹ ბოქაულის ჯამაგირი – 600 მ.

მისი თანაშემწის – 250 მ.

თარჯიმანის – 150 მ.

საქ. მწარმოებლის – 100 მ.

ორი დარაჯის – 160 მ.

სულ – 1.2600 მ.

⁷⁰ Донесение Кут. Губ. Гагарина кн. Воронцову от 24 июля 1853 г. #167, отв. кн. Воронцова Гагарину от 15-го окт. того же года, #2838 (см. акты Кавк. арх. комиссии, т. XI, стр. 941, 943).

⁷¹ Рапорт Ген. Реада пред. Кавк. комитета от 13 авг. 1953 г.

#773 и отношение Муравьева к мин. внут. дел от 4 мая 1855 г.

#350 (см. акты Кавк. арх. ком. т. XI, стр. 942, 943).

570 მანეთი, რომელიც მის თანხებიდან ეძლეოდა სვანეთის ბოქაულის, ოთხი იასაულისა და მღვდლის შესანახავად, არ იყო საკმარისი, რომ სვანებმა მოუხშირეს ქუთაისში ჩამოსვლას, სადაც მათ არ ყავს ნაცნობები, მეგობრები, ნათესავები და განიცდიან იქ ყოფნის დროს დიდ გაჭირვებას და ამიტომ საჭიროა მათთვის ნივთიერი დახმარების აღმოჩენა, ურომლისოდაც სვანებს შეუძლიათ შესწყვიტონ ქუთაისში ჩამოსვლა და ეს გარემოება მოუსპობს მთავრობას ამ ხალხთან დაახლოვების საშუალებასო და სხვა... ამიტომ ბებუთოვი: შუამდგომლობა ამ საჭიროებისათვის სპეციალური თანხების გადადებას. რაც 7 მარტს 1855 წ. მურავიოვის მიერ დაკმაყოფილებული იქნა⁷².

#47#

ამის შემდეგ იმავე 1855 წ. 22 მარტიდან ითვლება ბებუთოვი მოახსენებდა დოღგორუკოვს, თავისუფალი სვანეთის იფარის თემის მცხოვრებნი თვითნებობას იჩენენო. მათ, სხვათა მორის, დაიჭირეს სადადეშქელიანო სვანეთიდან რაჭაში მიმავალი მღვდლები და სანამდე 300 მან. სახსრად არ მიიღეს, არ გაუშვეს. გარდა ამისა, იმავე წლის ივლისში იფარლებმა მიიღეს თათრის მოლა და მისი ამხანაგები, რომელთა მიზანსაც სვანეთის აჯანყება შეადგენდა და იფარლებიც ამ საქმეში მათ ხელს უწყობდენ. ვინაიდან სვანეთის მმართველ მიქელაძეს მათ საწინააღმდეგოდ ზომები ვერ მიეღო, ამიტომ ბაგრატიონ მუხრანსკის განკარგულებით სვანეთში გაგზავნილი იქნა რაჭის მაზრის უფროსი მაიორი ვასილიევი 200 კაცით. ეს ვასილიევი რაჭიდან ქვემო სვანეთში გადავიდა და ს. ლუჯიში დაბანაკდა. აქ მასთან გამოცხადდენ თავისუფალ სვანეთიდან კომლის თავზე თითო კაცი.

დამნაშავე იფარლები რომ დაეჭირათ, მიქელაძემ ისინი წაიყვანა სოფ. ჟახუნდერში ეკლესიაზე ვითომდა ფიცის ჩამოსართმევად მთავრობის მორჩილებაზე. მაგრამ დაფიცების შემდეგ მიქელაძემ გამოუცხადა მათ, რომ მთავარი დამნაშავენი უნდა დაეჭირა და ქუთაისში წაეყვანა. ამის გაგონებაზე იფარლებმა იარაღზე გაისვეს ხელი, ამოეფარენ ეკლესიის გალავანს და გამოუცხადეს მიქელაძეს –

⁷² Доклад Ген. Бебутова кн. Муравьеву от 25 июля 1855 г. (см. акты Кавк. арх. ком. т. XI, стр. 943, 944).

„არ დაგნებდებითო“. მაგრამ შეტაკებას ადგილი არ ჰქონია და საქმე მშვიდობიანად დამთავრდა⁷³.

1855 - 1857 წლებში ჩუბუხევისა და ეცერის მთავრებს შორის შურის ძიების ნიადაგზე მომხდარმა სისხლის ღვრამ და ამის გამო სადადეშქელიანო სვანეთში გამეფებულმა ანარქიულმა მდგომარეობამ მთავრობა იძულებული ჰყო 1857 წ. სამხედრო შტაბის უფროსის უსლარის მთავარსარდლობით სვანეთში ჯარი გაეგზავნა⁷⁴. ჯარი სვანეთისაკენ გაემგზავრა ერთი ნაწილი ყაზარდოდან, მეორე წებელდიდან და მესამე ლეჩხუმიდან. როდესაც უსლარმა ლატფარის მთა გადაიარა და კალის თემში დაბანაკდა, იქ მასთან მივიდა მურზაყან (კონსტანტინე) დადეშქელიანს და განუცხადა, რომ ის მიდის პირდაპირ ქუთაისში გაგარინთან. ამის შემდეგ ჯარის სვანეთში შეყვანას აზრი დაეკარგა და უსლარი უკან დაბრუნდა.

#48#

სანამ სვანეთიდან წავიდოდა, უსლარმა გამოარკვია, რომ უშგულის თემს თურმე არავითარი მონაწილეობა არ მიუღია თავისუფალი სვანეთის რუსეთთან შეერთების დროს, განდგომილად და დაუმორჩილებლად ყოფილა და, როდესაც 1853 წ. გიორგი წერეთლის მეცადინეობით 7 სვანის ვორონცოვთან წასვლა მოეწყო, როგორც ზემოდ არის ნათქვამი, ამ დროს უშგულში შემოსულა. ციოყ გარდაფხამე, რომელიც სვანეთში განთქმული იყო თურმე იმით, რომ „ისე შორს უვლია, შავი ზღვაც კი დაუნახავსო“⁷⁵. უშგულში ციოყი ესტუმრა ზემოხსენებულ ყაჩაღს ჯამათა ჭელიძეს, რომელიც, როგორც აღვნიშნეთ, შემდეგში ღებში, იქმნა მოკლული და სთხოვა მას, ეშოვა ორი უშგულელი, რომლებიც უნდა წაყოლოდენ ნალჩიკში, სადაც იმ დროს იმყოფებოდა კავკასიის მთავარმართებელი. ჯამათას უშოვია ამხანაგები. ციოყი შეპირებია მათ დიდ საჩუქრებს და ყველანი ერ-

⁷³ Акты Кавк. арх. ком. т. XI, стр. 945.

⁷⁴ 1843 წ. ეცერის მთავრებმა ჩუბუხევის სამთავრო დაიპყრეს, რამაც იმსხვერპლა კონსტანტინეს ბებია დიგორხანი და მისი და; მათ მოუკლეს აგრეთვე 17 კარის კაცი და ამიტომ 1855 წ. ჩუბუხევის მთავრის ციოყის შვილებმა ისლამმა და თენგიზმა მოკლეს ეცერის მთავარი ჯანსუხი და დაიპყრეს მისი სამფლობელო ქვეყანა.

⁷⁵ „ივერია“, 1888 წ., #122.

თად ნალჩიკში რაკვის გზით წასულან. ნალჩიკიდან მთავარმართებელი პიატიგორსკში წასულიყო და ამიტომ ციოყი თავის „დელეგაციით“ იქითკენ გაეშურა. მან ეს სამი უშგულელი მთავარმართებელს წარუდგინა, ვითარცა უშგულის თეყის გამოგზავნილნი თვითმპყრობელობის ქვეშევრდომობაში მიღების სათხოვად. მას ძალიან სასიამოვნოდ დარჩა თურმე ეს. მთავარმართებელმა სვანებს დიდი პატივი სცა, აჩუქა თითოს 50 მანეთი და ისე გაისტუმრა თავის ქვეყნისაკენ.

უშგულის გლეხობას რომ ეს ამბავი გაუგია, დიდად აღშფოთებულა და ციოყის მიერ წაყვანილ სამ უშგულელის სასტიკად დასჯა დაუდგენია ჯამათას და მის ამხანაგებს რომ ეს ამბავი გაუგიათ, ჩუმად შესულან უშგულში, თითო კარგი ნებიერი გათენებამდე თავიანთ სახლებიდან გაუყვანიათ და უშგულის ღვთის მშობლის ეკლესიის კარებისთვის მიუბამსთ. მქორე დღეს ეს რომ ხალხმა შეიტყო, მთელმა უშგულმა ეკლესიის გალავანში მოიყარა თავი. ჯამათა და მისი ამხანაგები წარსდგენ დაჩოქილი ხალხის წინაშე და სთხოვეს პატიება. რადგანაც მათ ეკლესიის კარებზე ხარები მიაბეს, ამის შემდეგ სვანური ჩვეულება უშგულელებს ნებას არ აძლევდა დამნაშავენი დაესაჯათ და ამიტომ აპატიეს დანაშაული და სამი ხარი იქვე დაკლეს და შესჭამეს. ამნაირად, როგორც ზემოთ არის ნათქვამი, უშგულის ხალხი უსლარის სვანეთში მოსვლამდე ყოფილა დაუმორჩილებელი. ხოლო უშგულის მღვდლის სიმონ გაბიანის ჩაგონებითა და მეცადი-

#49#

ნეობით უშგულის გლეხობა მაშინ გამოცხადდა უსლართან და მიიღო ფიცი რუსეთის ქვეშევრდომობაში შესვლის შესახებ⁷⁶.

1834 წ. ბარონ როზენის მიერ სვანეთში გაგზავნილმა შახოვსკოიმ რომ სვანეთის მამულების აღწერა და საზღვრების გამიჯვნა მოახ-

⁷⁶ სიმონ გაბიანი იყო სოფ. შგედის, ლაშხეთის საზ. მცხოვრები და ამიტომ სვანები მას ეძახდენ „შგედი ბაპულდს“ – შგედელ მღვდელს. სვანები გაბუძგულსა, ულამაზო და დაბალ მღვდელს რომ დაინახვეს, დღემდი ეძახიან „შგედი ბაპულდს“ – შგედელ მღვდელუკას. წერა-კითხვა სიმონ მღვდელს უსწავლია ცაგერის სობოროში, მღვდლათ კურთხებულა მარტვილში, 1866 წ-დე მღვდლად იყო და მთავრობისაგან 400 მან. ჯამაგირს ღებულობდა, ხოლო შემდეგ პენსია დაენიშნა 130 მ. წელიწადში. უსლართან რომ უშგულელები მიიყვანა, მაშინ იყო 108 წლის მოხუცი. იხ. „ივერია“. 1888 წ. #122.

დინა, მან სვანეთს ჩამოსჭრა ყოველ მხრიდან დიდი ტერიტორია.

დასავლეთით სადადეშქელიანო სვანეთის საზღვარი, სამეგრელოს მხრით, მანამდე იყო ს. ჯვართან ახლოს აღმოსავლეთით მდებარე ქედი „ცხვიმზაგელი“, რომელიც შეიცვალა მდ. ეცით, ტყაბედნიერით და ბოგურჯელით⁷⁷. ჩრდილოეთით სვანეთის საზღვარი იმდროს იყო ყარაჩას მხრით „ლაბგვიარი“, ყაბარდოს მხრით ნაქამუკვარი, თეგენეკის მთა და ჩეგემი, რომლებიც კავკასიონის უმთავრეს ქედით შეიცვალენ. ამას ამტკიცებს ამ ჟამად ჩემ მიერ აღმოჩენილი ფრიად საინტერესო საბუთი. ეს არის მოხსენება ჩუბეხევის „მთავრინის“⁷⁸ დიგორხანისა ბარონ როზენისადმი 1835 წ. 14 ივლისს, რომელშიც ნათქვამია⁷⁹:

„სვანეთის მამული დღემდის ყოფილა ქუეშე ჩვენსა და არისცა. მათ მამულთა საზღვრავს ჩერქეზებისა მხრიდან მთა თეგენეკი და ყარაჩებისა მხრით არის საზღვარი სადაც დასრულდება ვაკე ალაგი, რომელსაც ეწოდების „ლაბგვიარი“ და ეს ლაბგვიარი არის ჩვენი და იმას იქეთ ყარაჩელთა, ხოლო სამეგრელოს მხრივ საზღვრავს ჩვენსა მამულსა მთა, წოდებული ცხვიმზაგელად.

ჩერქეზების მხრივ, რომელნიცა სახლობენ ჩერქეზიდამ, გადასახლებულნი მცხოვრებნი სოფელსა ბახსანასა, იგი ბახსანა არის საკუთარი ჩუენი. ამის გამო რომელ იქ მცხოვრებნი, რომელნიც დღესა სცხოვრობენ, ადრე სახლებულან ჩერქეზის სოფელს ზანგისსა, და იქიდამ გადმოსახლებულან იმ სოფლის ნახევარი ხალხი თავიანთ მამულს სოფელს ნაქამუკვარსა და ნაქამუკვრიდამ არ არის დიდი #50#

ხანი რომელ თათარყანის მამას. ციოყს გადმოუსახლებია ჩუენს საკუთარს სოფელს: ბახსანასა თხოვნითა მათის მეუფროსის ისმაილვერსპილოვისა და რომელისაცა შვილი მირზაყულა დღეს არს ცოცხალი და სცხოვრობს მას ჩუენს სოფელს ბახსანასა, და რომელი ჩუენი გლეხნი სახლებულან მას ბახსანამი ისენი ზოგნი ამოუწყვეტია

⁷⁷ მაშინ დასავლეთის მხრით სვანეთს ჩამოეჭრა 25 ვერსი.

⁷⁸ ასე უწოდებს საბუთში თავის თავს დიგორხანი.

⁷⁹ ტექსტი ამ საბუთისა, რომელიც აღმოვაჩინე საქ. განათლების კომისარიატის ცენტრო-არქივში, მომყავს შეუცვლელად.

ჭირსა და დანარჩომნი გადმოუსახლება მთავარსა ციოყს სოფელსა ღემტერსა და ლაშხრაშსა, რომელნიც გვემსახურებიან ჩუენ ბატო-ყმურის წესითა, ხოლო მთავრისა ციოყისა მიერ ეს ვითარი ბახსანას მათი დასახლება ყოფილა მისდა შესამატ პირუცვლი ამისათვის რომ იქ იმათის მოსახლეობით დაიცუავდა იმ მხარეს გარეულთა მტერთაგან ჩუმათ შემოსულისათვის მამულსა თვისსა და მეორედ იმისთვის, რომ იგინი ისე გვემსახურებოდენ ჩუენ ვითარცა საკუთარი ყმანი, როგორც საბალახოსა მოცემითა, აგრეთვე სხუათა სამსახურითაცა, რასაც უბრძანებდით ჩუენ დღემდის.

მეორე. ყარაჩელნი როდესაც მოიხმარებდენ მამულსა ჩუენსა ლაბგვიარად წოდებულსა და ანუ სხვისა პირუტყვისა საძოვნელად გვაძლევდენ თვინიერ ყოვლისა უარის ყოფისა შესახვედრსა საბალახოსა, რაცა შეხუდებოდათ ჩვეულების მიერ.

მესამე. სამეგრელოს მხრიდამ ოდეს გარდმოვლენ იქაურნი მცხოვრებნი ხსენებულსა მთასა ცხვიმზაგალასა მაშინ იმათ ვართმევთ პირუტყვსა თვის საბალახოსა და სხუა რაც სამსახურსა. ამა საზღვრებსა იქეთ მდებარეობს სოფელი ჯვარი, რომელიც არის და ეკუთვნის თავად დადიანს კაცისა და ვამეყსა და ნიკოსა და ნათესავთა მათთა; წარსულთა უწინარეს იმასა წლებისა სიცოცხლისა დროსა ქმრისა ჩემისა სვანეთის მთავრისა მოსოსტრისა და მურზაყანისა⁸⁰ ერთხელ გადმოსულიყო ამა საზღვარსა გარდაცვალებული გიორგი დადიანი ცოლით და შვილებით და გაეკეთებინა კოშკი და დამდგარიყო მუნ, თვინიერ დაკითხვისა ჩუენისა და ოდეს ჰსცნეს ქმარმან ჩემან მოსოსტრმა და მურზაყანმან იმავე დროს განდევნეს იქიდამ და დაუქციეს კოშკი იგი. რომელსაც არა უარს ყოფენ, შვილნი მის გიორგი დადიანისანი კაცია და ვამეყი, რომელნიცა ამ ჟამად ისინიცა იყუნეს იქ თავისი ცოლებით და შიდ რაოდენსამე წლისა თხოვნითა მათ დადიანთა, რადგანაც არის მამული, იგი საჭირო მათის სოფლისა ჯვარისათვის, მივეცით ნება რათა იხმარონ მათ და მისთვის გვაძლევენ ჩუენ

⁸⁰ დიგორხანი იყო მოსოსტრის ცოლი, ქმრის სიკვდილის შემდეგ ის ცოლად შეირთო თავისმა მაზლმა; და დის მეხას ქმარმა მურზაყანმა, როგორც ჩანს არქივის საქმეებიდან.

პირუტყვსა თვისა საბალახოსა და თაფლსა რადგანაც იმ ჩვენ ხმელ-
#51#

ში კეთილობს დიდათ ფუტკარი. და რაოდენიცა გამოვა თაფლი მას
სრულებით წამოვიღებთ ჩუენ და სანთელს წაიღებენ ისენი და რაიცა
შეხუდების სოფელსა ჯუარსა, რომელიცა არს მთის ცხვიმზაგელისა
იქით იგი ზემოთქმისამებრ ეკუთვნით მათ დადიანთა თუმცა გვეყვანან
იქ ყმანნი ჩუენნი, გარნა ისენი არიან ზოგნი ნასყიდნი, ზოგნი ნაშო-
ვარნი და უმეტესი ნაწილი მოცემულ აოს სამეგრელოს ყოფილ მთა-
ვრის გარდაცვალებულის გრიგ. დადიანისაგან იმ მიზეზისა გამო რომ-
მელ ოდეს მოადგა ჯარით უკანასკნელი მეფე იმერეთისა სოლომან
გრიგოლ დადიანსა და შეავიწროა იმ ჟამად ეთხოვნა შეწევნა მაშვინ
მყოფის სვანეთის მთავრის თენგიზისათვის, რომელიც იყო მამა ქმა-
რისა ჩემისა მოსოსტრისა და მურზაყანისა და შემწეობისა მიცემისა
ჟამს, რადგანაც დახოცოდა მას ომში კაცნი ამისათვის გრიგოლ და-
დიანს მიეცა რამოდენიმე კომლი გლეხნი სოფელსა ჯვარსა, რომელ-
ნიცა გვეყვანან დღესაცა და მაშვინდელისა გარემოებისა თვალთ მნახ-
ველი არს მათი უგანათლებულესობა საქართველოს მეფის გიორგის
ასული ნინა დედა აწინდლისა მთავრის ლეონ დადიანისა, რომელიც
ჰსცხოვრობს პეტერბურგსა.

მეოთხე. წარსულსა წელსა მოვიდა რა სვანეთში კაპიტანი კნია-
ზი შახოვსკოი იმავე დროს იწყო წერად სვანეთის მამულებისა და
ყოვლისა მხრიდამ არა თუ შეავიწროვა საზღვარნი ჩუენნი, არამედ
თვისისა აზრითა მისცა მამულნი ჩუენნი სხუათა და ისე ვითარ მისი
მოქმედება არ უწყი თუ ვისგან ქონდა მონდობილი, და როგორცა მე
უწყ ესე არა ექნებოდა მას თქვენგან ბრძანებული, რათა მოგვაკლონ
საკუთარსა ჩუენსა მამულს, რომელნიც გვექონია ჩუენ დღემდის და
ამასთანავე მისცა ბრძანება. როგორც ყარაჩელთა აგრეთვე ბახსა-
ნას მცხოვრებელთაცა რათა დღეის იქით არღარა გვამღევდენ ჩუენ
იგინი მამულისა ჩუენისა შამოსავალსა, რომლითაცა გვისარგებლნია
და არს ჩუენი სამკვიდრო და მამულიცა იგი დასწერა მათზედ საკუ-
თრობისა თვისა ვითამცა იყოს მათი, მაშინ როდესაც ბახსანისა მცხოვ-
რებნი არიან ჩუენგან დასახლებული და იქ მსახლობელნი ჩუენნი

გლებნი დღეს ცხოვრობენ ლემტერსა და ლაშხრაშსა, რომელთაცა ყოველმან მეკომურმან იციან თავ-თავისი ნამოსახლარნი, სახლნი და საკუთარნი მამულნი სოფელსა ბახსანასა, და თუნდაცა კიდეცა ის მამული არ ყოფილიყო ჩუენი მაშინაც არ იყო დრო, რათა გამოეცხადებინა ეს ვითარ უმეცართა და ახალთა ხალხთა შორის.

მეხუთე. ოდეს ჩავაგონეთ ჩვენთა საკუთართა ყმათა და მოვიყვანეთ იგენი წესსა ზედან ქრისტიანობისა ესე აღუჩნდა მას უსიამოვნოთ, რადგანაც ვქმენით დაუკითხავად მისსა და გამოგვიცხადა, რომელ ესე ვითარ არ უნდა გვექნა თვინიერ მისისა და დადიანის გან-
#52#

კარგულებისა, რადგანაც არსო სვანეთის საქმე დადიანსა და ჩემ-ზედ დამოკიდებული, და იმისათვის მღვდელთაცა აღუთქვა გარდახდევილება და მგონია არცა დააგდებდა შეუსმენელად რომელთაცა არ რა უჯერო უქმნიათ თვინიერ ხალხის დანათვლისა და მღვდელნიცა იგი გამოყვანილ იქმნენ ჩუენიდამ იმა მიზეზისათვის არცა დააფიცა ხელმწიფის ერთგულობასა ზედა ჩვენგან დიდის ცდით მოყვანილნი თავისუფალი სვანეთიდამ ორმოცნი პირველნი კაცნი, რომელნიცა წარუდგინა მას კნიაზ შახოვსკოის შვილმან ჩემმან მაიორმა მიხაილ-მა (ციოყი) ჩუენს სახლში დასაფიცებლად, მე ჭეშმარიტებისა გულით მოვახსენებ მაღალ აღმატებულებას თქვენსა რომ უკეთ თუ კნიაზ შახოვსკოის დაეფიცებინა ამ ჟამად იგი ორმოცი კაცი აღარცა მოკვდებოდა ღვიძლი და ჩემი, რომელიცა მოკვდა თოფით თავისუფალ სვანთაგან ხელმწიფესა ერგულებისათვის, რადგანაც ქონდა ჩემგან ესე ვითარი ჩაგონებული და იმასაც დაგარწმუნებთ, რომ არა თუ თავისუფალი სვანეთი დღემდის იქნებოდა დიდის ხელმწიფის ქვეშევრდომილი და ქრისტიანენი ვითარცა ჩვენ შევიქენით არამედ წებელდიცა მოყვანილი იქნებოდა დამოოჩილებისა ქვეშე, რადგანაც შვილსა ჩემსა მიხაილსა ჰქონდა მისთვის ზომიერება მიღებული ვინაიდან ჰყვანან მას იქაურნი პირველნი მებატონენი ნათესავად და მეგობრად. და არცა დაზოგავდა იგი სიცოცხლესა და ქონებას თვისა სამსახურად ჩვენისათვის თქვენი აღმატებულებისა, გარნა მოკლეთ ვიტყვი: რომელ დიდისა იბკუნებულებისა შინა ახალნი და უმეცარნი

ხალხნი პირველი საკუთრისა მამულისა მიღებით და საზღვრებისა შევიწროებით, და მეორედ გამოაცხადებინა ვითარცა საქმე სვანეთისა მინდობილ იყოს დადიანსა ზედან რომელსაც ესე ვითარს არავინ ისურვებს, რადგანაც დადიანი არს სამეგრელოს მთავარი და არა სვანეთისა და იმ მხარეს როგორც არს ოთხი სამთავრო აფხაზეთისა, მენგრელიისა, გურიისა და სვანეთისა ჰყვანდა თვის თვისი მთავარნი რამოდენისამე საუკუნედგან და არა ახალნი მოგონილნი, და სვანეთი ესე არს დასახლებული საქართველოს მეორესა მეფისა საურმაგისაგან მისანდობელათ საქართველოს მეფეთა სიმეგრისათვის და არცა ოდესმე წოდებულა ერთი მთავარი მეორესა სამთავროსა მთავრად, და უკეთუ ყოფილ იყო ესე იგი აღარ იქნებოდა მთავარი, არამედ მეფე, და ამა ზემო აღნიშნულთა გარემოებათა დამუსდვეს მე ბრალად და შევირაცხე სვანეთისა ხალხში და მახლობელს მეზობლებში უპატიოთ რადგანაც ვითომ შემდგომათ მოსვლისა ჩემისა თქვენს მაღალ აღმატებულებასთან წაერთვათ მათ სამკვიდრო მამულები და საქმეცა მათი ვითომცდა დამოკიდებულ იქმნა დადიანსა ზედან, და ესე ვითარცა სიძნელესა შინა შესულმა მოგმართე

#53#

მაღალაღმატებულებას თქვენსა რათა განგიცხადოთ რომელმანცა მოგზაურობაში ვნახე არა მცირედი მწუხარეობა თოვლისა და ცუდს გზებზე სიარულითა უდროოთ. იქნება ცამეტი წელიწადი რომელ ყოველთვის ვცდილობდი რომელ მეპოვნა ღონის ძიება და გზა რათა სვანეთი შემეყვანა ქვეშევრდომილებისა ქვეშე დიდისა რუსეთისა ხელმწიფისა და მოყვანაცა ქრისტიანობისა წესსა ზედან, რომლისა საგანსა ზედა მინახავს დიდი ძალი ჯაფი და უსიამოვნება ვითარც თანხმობისათვისა უმეცართა ხალხთაგან აგრეთვე მახლობელ მონათესავეთაგანაც. და ესე ვითარი ჰაზრი ჩემი განსვენებულ იქმნა მთავრობისა თქვენის როგორც ქვეშევრდომობა რუსეთისა ტახტისადმი აგრეთვე მსწრაფლად მოყვანისა ქრისტიანობისა წესსა ზედან ხალხისა ჩვენისა და ამისთვის სულ არ ვიმედოვნებ რომელ უკეთუ არა მივიღებ შესაბამსა ჯილდოსა მაშინცა არა მოვაკლდებით პატივისა ღირსებისა ჩვენისასა, წოდებას მთავრობისასა და მამულსა

ჩუენსა და მაშვინ უმეტეს ოდესცა რომელ თქვენი მაღალაღ-
მატებულეზა მთავრობს აქაურსა მხარეს და არა სხვა ვინმე
უცნობი ჩუენის ერთგულობისა და გულმოდგინებისა და იმისთვის
ვითხოვთ თქვენგან, რათა კეთილი ინებოთ

.....
გვიბოძოთ წერილი ენი ხელის მოწერით ესრეთ რომელ რაიცა
დღემდის ყოფილ იყო სამფლობელოსა ქუეშე და გვესარგებლნოს
მითი იგი მიგველოს და აღწერილობა კნიაზ შახოვსკოისა მოიშალოს,
რათა სვანეთისა უმეცარნი ხალხნი გამოვიყვანო ჩემზედ ცუდის იჭვი-
ნობისაგან და დასასრულ მოგვეცეს იმისთანა მღვდელი, რომელმაც
შესძლოს და იცოდეს წერა ქართული და რუსული, როგორც სამღ-
ვდელით ხალხსა ჩემსა ეგრეთვე სასწავლებლად ყმათა ჩუენთა წე-
რილისა“.

როგორც ვხედავთ ამ საინტერესო საბუთებიდან, შახოვსკოის გან-
კარგულებით მეცხრამეტე საუკუნის პირველ ნახევარში სვანეთის საზ-
ღვრებზე დიდი ცვლილებები მომხდარა. ცხადია, ამას ვერ შეურიგ-
დებოდენ როგორც დადემქელიანების სამთავრო, აგრეთვე თავისუ-
ფალი სვანეთი, და როდესაც ისინი კანონიერი გზით ვერაფერს გახ-
დენ, გადასწყვიტეს საკუთარი ძალ-ღონით და იარაღით დაეცვათ თა-
ვისი საზღვრები. ამიტომ როცა შახოვსკოის განკარგულებით მათ მიერ
დაკარგული ადგილებით, სარგებლობას განიზრახავდენ ხოლმე მე-
ზობლები, სვანები ეცემოდენ ამ სადაო მთებზე როგორც დადიანის
საყმო ქვეყნის, ისე ყარაჩელთა და ყაზარდოელთა მეჯოგეებს და
ანადგურებდენ მათ. მაგალითად, ჩუბეხევის მთავრებმა 1848 წ. ამ
#54#

ნიადაგზე მოკლეს დადიანის ლეჩხუმის მოურავი ბაკა ჩიქოვანი. 1852,
1853 და 1854 წლებში ისენი სისტემატიურად ეცემოდენ სამეგრელოს
მეჯოგეებს, რომელთაც სამი წლის განმავლობაში წაართვეს 10,000
ცხვარი, ხოლო შემდეგ წლებში მიჰყავდათ კაცებიც⁸¹.

ამნაირად შახოვსკოის „კეთილმოღვაწეობით“ ჩაეყარა საძირკველი

⁸¹ Письмо правительницы Мингрелии кн. Екатерины Дадияни к ген. Бебутову от 20 июня 1855 г. #3456 (см. Акты Кав. арх. ком., т. XI, стр. 944).

სვანებსა და მის გარეშემო მოსახლე მეზობელ ერებს შორის დაუსრულებელ მტრობასა და უბედურებას, და როდესაც 1858 წ. დადიანის განკარგულებით სამეგრელოდან აუარებელი ჯოგები მოიყვანეს ლატალის საზღვარზე მდებარე დაბუერის სადაბო მთაზე, ლატალელები დაეცნ მათ და ჯოგები მეჯოგეებითურთ ლატალში შემორეკეს⁸².

ჩეგემი მულახის საზოგადოებას უსსოვარ დროიდან აძლევდა ყოველწლიურად 12 ვერძს სგიმერის⁸³ საბალახო ადგილების ბაჟად, რომლის მიცემაზეც 1858 წ. მან უარი განაცხადა. ამიტომ მულახი დაეცა ჩეგემის მთებს და წაართვა აუარებელი ჯოგები.

ვინაიდან ადგილობრივმა ადმინისტრაციამ სვანების ასეთ თვითნებობის ასალაგმავად ვერავითარი ზომები ვერ მიიღო, 1858 წ. სვანეთში გაემგზავრა ჯარით ქუთ. გენ. გუბერნატორი გ. ერისთავი, რომელმაც სვანებს ჯოგები ჩამოართვა, მშვიდობიანობა დაამყარა სვანეთში, ერთი როტის ამ ქვეყანაში დატოვებით მთავრობას ზურგი გაუმაგრა და შეირიგა ჯანსუხის მკვლელები ისლამი, ციოყი და თენგიზი, რომლებიც წარუდგინა უმაღლეს მთავრობას⁸⁴.

1869 წ. სვანეთში წავიდა ქუთ. გუბერნატორი ღრაფი ლევამოვი, რომელმაც მოაგვარა გლეხებსა და თავად დადემქელიანებს შორის გამწვავებული ურთიერთობის საკითხი და ბეგარა დაადვა სვანეთს მოსახლის თავზე წელიწადში 1 მ. 30 კ.

1875 წელს ადგილობრივმა ბოქაულმა და თენგიზ დადემქელიანმა გამოუცხადეს ხალხს მთავრობის განკარგულება თავისუფალ #55#

სვანეთში მიწების გაზომვის შესახებ. სვანებმა იფიქრეს, მიწების გაზომვა მთავრობას ალბათ მიწებზე ახალი გადასახადების შესაწერად

⁸² ჩვენ ვიცით, რომ 1857 წ. სვანეთში უსლარის მთავარსარდლობით დადემქელიანების საქმეზე ჯარი იყო შეყვანილი და ქუთაისის გუბერნატორის გაგარინის მოკვლის გამო ჩუბეხევის სამთავრო გაუქმდა და სვანეთში მთავრობა უფრო მოღონიერდა. ამიტომ დადიანმა შეურჩია დრო და ცდილობდა სადაო ადგილებით სარგებლობას, რათა შემდეგში მათი ფაქტიური მფლობელობა უზრუნველყო, მაგრამ იმედი გაუცრუვდა და ლატალელებმა ჯოგების წართმევით უპასუხეს.

⁸³ სგიმერი მდებარეობს კავკასიონის ქედს გადაღმა 20 ვერსის მანძილზე ჩეგემში ანუ თერგის ოლქში და. შეადგენდა სვანეთის კუთვნილებას.

⁸⁴ Отношение Барятинского к Военному министру от 13-го Ноября 1858 г. #71 (см. Акты арх. ком. т. XII, стр. 380)

სჭირდებაო. ამ მოსაზრების სიყალბეში ადგილობრივმა ხელისუფლებამ ისინი ვერ დაარწმუნა და მოხდა მთელი თავისუფალი სვანეთის ამხედრება მთავრობის წინააღმდეგ და შეიარაღებული გამოსვლა, რასაც შედეგად მოჰყვა 1876 წ. რუსეთის მრავალრიცხოვან მხედრობის ხალდეშლების მიერ ორჯერ გაწყვეტა, სოფელ ხალდეშის აფეთქება დადეშქელიანის შემწეობით, 55 ხალდეშელის ციმბირში გადასახლება, აჯანყების 14 მეთაურის ქუთაისის ციხის რეჟიმის წყალობით ერთი წლის განმავლობაში წუთი სოფლის გამოსაღმება⁸⁵ და მრავალი სხვა უბედურებანი.

ამნაირად, როგორც დავინახეთ, ფორმალურად სვანეთის თვითმპყრობელობასთან შეერთება დამთავრდა მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარის დასაწყისში, ე. ი. საქართველოს დანარჩენ ნაწილების შეერთებიდან ნახევარ საუკუნის შემდეგ. მაგრამ, როგორც ზემოდ არის ნათქვამი, სვანებმა ფაქტიურად ამის შემდეგაც საკუთარი კანონები და ადათები შეინარჩუნეს და ახალი კანონები მათ ცხოვრებაში არსებითად არარას წარმოადგენდენ, როგორც ამას სამართლიანად აღნიშნავს ერთი რუსი მოგზაური კონვესკი, რომელმაც ინახულა სვანეთი 1886 წ. იგი ამბობს: „მართალია, სვანეთი რუსეთის თვითმპყრობელობის ქვეშევრდომობაში იმყოფება, მაგრამ თავისუფალი სულისკვეთება მათში არ ჩამკვდარა და დღემდის, მიუხედავად იმისა, რომ ბავშვური გულუბრყვილობით პრინციპილურად თუმცადა ცნობენ მეფის მთავრობას, მაგრამ ისინი მაინც ფრიად ორიგინალურად ეკიდებიან ამ, ახალ მთავრობის კანონების ცხოვრებაში გატარების საქმეს, განსაკუთრებით სასამართლოსა და ადმინისტრაციის ჩარევას მათ შინაურ საქმეებში, რომელთა რიცხვში უმთავრესად სისხლის აღების საქმეები შედის. მკვლელები სასამართლოში გულახდილად მოყვებიან ხოლმე მათ მიერ ჩადენილ დანაშაულობას და სიამოვნებით განაცხადებენ, რომ მომავალშიც ასეთ შემთხვევებში ასევე მოიქცვიან. ან და უწყებების გაგზავნაზე სასამართლოს უპასუხებენ ციხეებში ნათესავებითურთ შესვლით და მათ საწინააღმდეგოთ წასულთა იქიდ-

⁸⁵ დაწვრილებით ცნობები ამის შესახებ იხილეთ ჩემი წიგნის „მველი და ახალი სვანეთის“ პირველ ნაწილში.

გან თოფის სროლით მოგერიებით და სხვა⁸⁶.

#56#

III

ხალხის თვითმართველობა სვანეთში.

შორეულ წარსულში, ტიგრ-ეფრატის მიდამოებიდან ქართველი ხალხის აყრის შემდეგ, ურართუს სახელმწიფოში დამკვიდრებულ სვანებს, როგორც ფიქრობს თანამედროვე მეცნიერება, მე-7 ს. ქრისტეს შობამდე მოუხდათ ამ ქვეყნის მიტოვება. ამიშ შემდეგ დროთა ბრუნვამა და უკუღმართმა ისტორიულმა პირობებმა აიძულა ეს ხალხი სამხრეთიდან ჩრდილოეთისაკენ გაწეულიყო და კავკასიის უმთავრეს ქედამდე მიეღწია. იმანაც ეს ხალხი მაგრად მიიკრა თავის ამაყსა და მძლავრ მკერდზე. უხვად გადაუშალა მას თავისი კალმით აუწერელი სილამაზით შემკული და ბუნებრივი სიმაგრეებით განთქმული ქვეყანა სამარადისო საცხოვრებელად.

ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ, რომ სვანეთის ის ნაწილი, რომელსაც იმ დროს დღევანდელი სვანეთის გარშემო მდებარე ქვეყნებში დაბინავება მოუხდა. ჩაება საქართველოს საერთო ისტორიულ და პოლიტიკურ ვითარების ფერხულში და გაითქვიფა ქართველ ხალხში, ხოლო დღევანდელ სვანეთში დამკვიდრებული ნაწილი მოწყდა ქვეყნიერებას პოლიტიკურად, კულტურულად. ეკონომიურად და ჩვენ დრომდე განაგრძობს არსებობას თითქმის პირველყოფილი სახით, ტრადიციებით და შეიძლება ჩაითვალოს იმ, ოდესღაც, მრავალ-რიცხოვანი ხალხის წარმომადგენელ საცოდავ ერთ მუჭა ჯგუფად, რომელიც მესამე საუკუნეში ქ. წინეთ, ფარნაოზ მეფის დროს, მისი სიის ქუჯის საერისთაოს შეადგენდა.

ამნაირად თავისი გეოგრაფიული პირობების წყალობით ეს ქვეყანა შემდეგში იქცა საქართველოს წარსული ცხოვრების ნაშთების შემნახველ სალაროდ და საუკეთესო მუზეუმად, სადაც თანამედროვე

⁸⁶ Коневский. Любопытные уголки Кавказа. Батумский округ и Сванетия. Стр. 150.

მკვლევართ შეუძლიათ იპოვონ განვლილი ხანის ყოფა-ცხოვრების საუკეთესო მასალები.

რა თქმა უნდა, ის ხალხი, რომელიც სამხრეთში გამოეყო ანუ დაშორდა ისეთ ერს, რომელიც განთქმული იყო თავისი პოლიტიკური ლიერებით და საკუთარი კულტურით, როცა მოწყდა ქვეყნიერებას, იმ ფაქტის წინაშე დადგებოდა, რომ შეექმნა საკუთარი ან, უკეთ რომ ვსთქვათ. დამოუკიდებელი ცხოვრების კანონები და მართვა-გამგეობის წესები.

#57#

ამიტომ, როგორც ვიცით სტრაბონის ცნობებით, 1 საუკ. (24 წ.) ქრისტეს შემდეგ, და შეიძლება მანამდეც, სვანეთს განაგებდა ხალხის მიერ ამორჩეული უფროსი და საბჭო, რომელიც/ შესდგებოდა 300 ჩენილისაგან.

როგორც ქვემოთ დავინახავთ. სვანეთის ადათების აღწერის დროს ჩვენ არ გვაქვს არავითარი საფუძველი ვიფიქროთ, რომ სტრაბონის ამგვარი ცნობები სიმართლეს მოკლებული იყოს და ჭეშმარიტებას არ შეადგენდეს. ამიტომ მკვლევარს ადვილად შეუძლია უტყუარი დასკვნის გამოტანა იმის შესახებ, რომ უძველეს დროიდან მე-19 ს-დე სვანეთში დამყარებული ყოფილა დემოკრატიულ საფუძველზე აგებული სახალხო თვითმართველობა, რასაც სვანეთის ზოგიერთი მკვლევარი „რესპუბლიკანურ წესწყობილებასაც“ კი უწოდებს⁸⁷. თავის თავს იმ დროს, როგორც ხელნაწერებიდან ი, თვით სვანებიც უწოდებდენ: „ერთობილ თავისუფალსა და ბედნიერ ხევს, ლომისა და თავისუფალ მოქალაქეებს“.

მესტიის ეკლესიაში დღემდის შენახულია დროშის თავი წარწერით, რომელიც ბართოლომეის, ბაქრაძეს, სტოიანოვს და უვაროვას ასე ამოუკითხავთ: „Да ублажит Господь соединенную счастливую долину льва, которая по мнению упомянутых лиц служила символом соединения Сванетии с общественным знаменем республиканского союза страны“⁸⁸. სვანეთის ამ ხალხის თვითმართველობას იმ

⁸⁷ რაფიელ ერისთავი, დ. ბაქრაძე, ბართოლომეი, კოვალევსკი, თავისუფალი სვანი, კონევსკი და სხვები.

დროს ჰქონდა შემდეგი საფეხურები:

1) „ქორა მახვში“ – პატრიარქალური წესწყობილება.

2) „თემობ“ – გვაროვნული წესწყობილება.

3) „სოფლი მახვში“ და „სოფლობ“ – სოფლის უფროსი და სოფლობა.

4) „ხევობ“ – თემობრივი წესწყობილება.

5) „შვანია ხევობ“ ანუ „სვიმრობ“ – სრულიად სვანეთის თემთა საკავშირო ყრილობა.

„ქორა მახვში“ ანუ პატრიარქალური წესწყობილება.

„ქორა მახვშის“ სვანები უწოდებენ ოჯახის უფროსს, ბატონს. ვინაიდან სვანეთში ძალიან ეზარებათ გაყოფა. არამც თუ ერთ დედამამის შვილებს, არამედ ბიძაშვილებს, მათ შვილი-შვილებს და შთა-
#58#

მომავლობასაც, ამიტომ სვანური ოჯახი ხშირად შესდგება დღესაც 40-50 წევრისაგან. რა თქმა უნდა, იქ, სადაც ხალხის ყოფაცხოვრება იარაღზე და ფიზიკურ ძალაზეა დამყარებული, არ არის მიზან-შეწონილი, ძალების დაქსაქსვა, არამედ საჭიროა შეჯგუფება და შეკავშირება არა მარტო ერთი ოჯახის წევრებისა, არამედ მთელი გვარეულობისაც. ამიტომ როცა რაიმე გარემოებით გაყოფა უხდებათ, ეს გარემოება დღესაც დიდ მწუხარებას და ცხარე ცრემლებს იწვევს გასაყოფ ოჯახში და მის ნათესაობაში. სვანების შეხედულებით ოჯახის წევრების გაყოფას სჯობია ოჯახის ერთი წევრის სიკვდილი და ხშირად გაიგონებთ მათგან: ლითაღს აშხვმი დაგრა ხოჩა ქორისგაო – გაყოფას ოჯახის წევრის სიკვდილი სჯობია ოჯახისათვის.

იქნებოდა სვანის ოჯახი მრავალრიცხოვანი თუ მცირე, სულ ერთია, მას აუცილებლად უნდა ჰყოლოდა და დღესაც ჰყავს „ქორა მახვში“ – ოჯახის უფროსი: ოჯახის უფროსობა სვანური ჩვეულებ-

⁸⁸ Бартоломеи. „Поездка в Вольную Сванетию“, стр. 6, 50. Бакрадзе, „Сванетия“, стр. 97. Стоянов, стр. 289. Уварова, Сб. мат. Стр. 152.

ბით დღემდი ეკუთვნის ოჯახში ხნით ყველაზე უფროსს. მაგრამ თუ ის საუფროსოდ შესაფერი არ არის. „მახვშობა“ ანუ, უფროსობა მის შემდეგ ხნით უფროსს ძმაზე ან მვილზე: გადადის.

„ქორა მახვში“ იყო და არის სრულუფლებიანი ბატონ-პატრონი თავისი ოჯახისა. ის განაგებს თავისი ოჯახის ყოფა-ცხოვრებას და ყველა მას ემორჩილება.

წინად მახვში ასახელებდა ომში წამსვლელთ თავის ოჯახიდან, იგი აგრეთვე თავისი სურვილისამებრ ირჩევს და აგზავნის შურის საძიებლად, თუ ვინმესთან მის ოჯახის რომელიმე წევრს საქმე აქვს, ის აძლევს „მოციქულებს“ პასუხს. გარიგების დროს „სარჩელს“-სა-ჩივარს. უნაწილებს ოჯახის წევრებს მუშაობას, არჩევს ფულის მოსაგებად სამუშაოდ წამსვლელ პირებს, ღებულობს მათგან სამუშაოდან დაბრუნებისთანავე სრულ ანგარიშს, იბარებს ამ ფულს და საჭიროების მიხედვით ხარჯავს ოჯახის საკეთილდღეო საქმეებზე და საჭიროებაზე.

ქალის გათხოვების დროს ის სწყვეტს მის მისაცემ საჩუქარს, არჩევს საზვარაკო პირუტყვს და საზოგადოთ მისი განკარგულებით უნდა დაკლულ იქმნეს ყოველგვარი დასაკლავი. ზვარაკს თვითონ სწირავს ღმერთს და სხვ...

ოჯახის თუნდა ყველა წევრს რომ უნდოდეს გაყოფა. მახვშის ნებადაურთველად ეს მაინც შეუძლებელი ხდება, ხოლო თუ ოჯახის წევრთა შორის რაიმე უთანხმოება და უკმაყოფილება. ჩამოვარდა, იგი ყოველ ღონეს ხმარობს, რომ მათ შორის ეს მოსპოს და საქ-
#59#

მე მორიგებით დააბოლოვოს. მისთვის სავალდებულოა თემის ყრილობაზე დასწრება, განსაკუთრებით მაშინ, როცა რაიმე სერიოზული საზოგადოებრივ მნიშვნელოვანი საქმე წყდება.

ნიშნათ განსაკუთრებული პატივისცემისა, მახვშის ოჯახში ცალკე ჰქონდა და აქვს დღესაც დადგმული ჩუქურთმებით შემკობილი საპატიო სკამი „საკარცხული“⁸⁹, რომელზედაც იშვიათად ვინმე

⁸⁹ ამ საკარცხვილს ჩიტაია უწოდებს „სვანთა რიტუალურ და სოციალურ ყოფა-ცხოვრების ატრიბუტს“ (ჩიტაია. საქართველოს მუზეუმის მოამბე, ტ. II

ჯდება მაშინაც კი, როცა ის „სადმე სხვაგან იქნება. მახვში იშვია-
თად უთმობს მას საპატიო სტუმარსაც კი. სადილობისა და ვახშმო-
ბის, ანუ ჭამის დროს მას საკუთრათ წინ უდგამენ სამფეხიან მრგვალ
სუფრას „ფიჩქს“. თუ რამე საკლავი დაიკვლება, ნიშნად მეტი პატი-
ვისცემისა, დაკლული ცხოველის თავი – თხვიმ მახვშის აუცილებელ
ულუფას შეადგენს. არაყი მისთვის ისხმება განსაკუთრებულ კათ-
ხაში. – „მახვში კათხ“, უფროსის კათხა. თითქმის ყოველ ოჯახში
სდგას ორი საკარცხული. ერთი განკუთვნილია, როგორც ზევით არის
ნათქვამი, „მახვშისათვის“, მეორე მის კანდიდატისთვის, ე. ი. მის
შემდეგ საუფროსოსა, ანუ. მომავალ სამახვშიოსათვის.

დიდ შეურაცყოფად ითვლება ოჯახისათვის, თუ მახვშის ვინმე
გაულანძღავს, განსაკუთრებით ხელისშეხებით. ამას სვანეთში ურ-
ჩევნიათ ოჯახის უბრალო წევრის მოკვლა.

გაყოფის დროს მახვშის უდავოთ ეძლევა „ნამხოშიერ“, საუფ-
როსოთ, ერთი დღიური ყანა, ხოლო დანარჩენს ყველა ძმები თანას-
წორად ინაწილებენ.

ოჯახის „მახვშის“ – უფროსის პატივისცემა ისე ღრმად არის ხალ-
ხის გულში გამჯდარი, რომ თუ მას ოჯახის რომელიმე წევრი აწყე-
ნინებს, ის ხალხის თვალში ყოველგვარ პატივისცემას კარგავს და მე-
ზობლები მას უსაყვედურებდენ ხოლმე: „თხვიმ ქვინლუმგენალს ქა
ხოთრახო“ – თავისი უფროსი პირუტყვებსაც კი ჰყავსთო.

საინტერესო ის არის, რომ სვანეთში უფროსობის თაყვანისმცე-
მლობა ადამიანებიდან პირუტყვებზედაც კი გადადის. მაგალითად
ხარი, რომელიც სხვებზე ხნით უფროსი და მეტი ნაშრომია ან ლამა-
ზი, გამორჩეული ჰყავთ ხოლმე სხვებიდან და მას უფრო პატივსა
სცემენ, პირველი ბინის მიჩენით ბოსლებში და უკეთესი საკვების
მიცემით ღრმა სიბერემდე. ხშირად, როცა უხერხდებათ, ასეთი საყვა-
რელი ხარები ჰყავსთ „ლაწდავდ“, ე. ი. უმუშევრად და უჯაფოდ.

#60#

ახალ წელიწადს ასეთი ხარი შემოჰყავთ სახლში „მუჭში“ – მეკვლედ
და სხვა...

„თემობ“ – გვაროვნული წესწყობილება.

„თემს“ სვანები უწოდებენ არა საზოგადოებას, როგორც სხვა ქვეყნებში, არამედ ერთ რომელიმე გვარეულობას, ხოლო „თემობა“-ს ამ გვარეულობის კავშირს. საჭიროების დროს გვარეულობის თვითთელი ოჯახის უფროსები იყრიან თავს ერთ ადგილას ურთიერთ შორის მტკიცე კავშირის დასამყარებლად. ირჩევენ თავიანთ შორის უფროსად ვინც მათ გვარეულობაში ყველას სჯობია ვაჟკაცობით, ჭკუით, გამოცდილებით, პატიოსნებით და რომელსაც ხშირათ ეკითხება მთელი გვარეულობის საქმეებზე პასუხი.

ამ საგვარეულო ყრილობას გამოაქვს დადგენილება, რომ ჭირში და ლხინში იყვნენ განუყრელნი: „აშხვ ფაუს ოხგუდირდებ“ ერთ ჯოხს მოკიდონ ყველამ ხელი. რომელიმე მათგანის მტერთან ყველანი მტრულად იყვნენ, მოყვარესთან და ნათესავთან ერთგულად და მოყვრულად.

სისხლის აღება ყველასათვის სავალდებულოა და, საჭიროება თუ მოითხოვს. მათ გვარში სისხლის ამღებ პირს უნდა გაყვეს ოჯახიდან თითო კაცი ანუ ვისაც ის არჩევს. თუ რომელიმე გვარი, რომელიმე მათგანს „ახბეკი“ – მტრობას დაუწყებს. ყველამ მფარველობა და ქომაგობა უნდა გაუწიონ მას და მტერს არ დააჩაგვრინონ. თუ რომელიმე მათგანს ვინმე სხვა გვარის კაცი შემოაკვდა, უნდა დაეხმარონ მას როგორც ფიზიკურად, აგრეთვე „წორის“ სისხლის ფასის მიცემის დროს ნივთიერად და „ნამხუბიერ“ – სამმოს⁹⁰ გადახდით: თუ ვინმე მათ გვარში გარდაიცვლება; შესაწევნი უნდა მიუტანონ პურით, არაყით ან ფულით და სხვა. არჩევენ თავიანთ შორის რამოდენიმე კაცს, რომელთაც ევალებათ გვარეულობაში სადავო საქმეების გარჩევა, უკმაყოფილო პირების ერთმანეთთან შერიგება, გამოტანილ დადგენილების ცხოვრებაში განხორციელება და სისრულეში მოყვანა. თუ ვინმე ამ დადგენილებას უარს ყოფს და არ შეასრულებს, იმას გვარე-

⁹⁰ ნამხუბიერი არის გადასახადი, რომელიც უნდა მიეცეს მოკლულის ჭირისუფალს გარიგების დროს მკვლელის სახლიკაცებისაგან.

ულობიდან გააძევებენ, ამ პირობას რომ მეტი სიმაგრე ჰქონდეს, ფიცს
სდებენ. რათა პირნათლათ შეასრულონ ყოველივე, ტყვილად კი არ
ამბობს ლობანოვ როსტოვსკი: „Внутри общества каждое родство
#61#

иногда каждый дом независимо, то воюя, то мирясь с сосед-
ними домами“⁹¹.

ასეთ საგვარეულო წეს-წყობილების დასახასიათებლად, სხვა-
თა შორის, მოვიყვან ერთ ძველ წერილობითი საბუთს, რომელიც ჩვენ
დრომდე დაცულია მესტიის მე-10 ს. სახარებაზე შემდეგი სახით:
„ქ. ესე წიგნი დაგვიწერია: ჩ. ნ. (ჩვენ) ხერეგიანებმან: წმ. გიორგი:
შენი: ვართ: აჩნაური: ყველასა: მოგვარის: გლეხი: კაცი, მაზე:
აზნაური: კაცი: თუ: შემაკუდეს: სისხლი: ყველას: გარდახდეს:
თუ: ხერეგანი: შევაკუდეთ: ყი: (ყველანი) მისი: გლეხმან: კაცმან:
თუ: ვინმემე: მოვკლას: თუ: სისხლი: ვინმემ გაღირსოს ორი ქვა-
ბის⁹² ხერეგიანის გვარის იყოს სხვა მკვდარის თუ ვინმე მოკლათ
კომლზე⁹³ თვითო ქვაბის (ნახევარი დღიური მიწა) ნახევარი⁹⁴ სა-
ხარჯო ერთი ხარი..... თუ ხერეგიანი კაცი ვინმე უბედური გამოჩნ-
დეს ეს წიგნი შეგვიშალოს მისი სახლი დაწოს ყოველმან სეტელმან
საქონელი შეჭამოს ხერეგიანებმან“.

სვანეთში დიდი თემების მიერ პატარა თემების საშინელ
ჩაგვრას ჰქონდა ადგილი დ ამიტომ უკანასკნელნი იძულებული ხდე-
ბოდენ რამოდენიმე თემი ერთად შმეკავშირებულიყო და საერთო ძა-
ლებით ერთმანეთის ინტერესები დაეცვათ. ასეთ შემთხვევის წერილო-
ბითი დასახსებულად მოვიყვან ზემოხსენებულ მესტიის მე-10 ს.
ერთ წარწერას: „წ. თავარ მოწამე გი (გიორგი) ძლიერი. ესე წიგნი
დავწერთ ჩ-ნ (ჩვენ) ლელჯგრაგა⁹⁵, ერთმანეთისა ერთგულობასა
ზედა ჩვენ რატიანები ვიტყვით და ყველა შენთან მოვკვდებით სა-
შორ⁹⁶ არაფერს ვიტყვით წისა თუ უბედური კაცი გამოჩნდეს ჩხუ-

⁹¹ Лобанов-Ростовский. Газ. „Кавказ“, 1852 г. #15.

⁹² „ქვაბის“ ანუ „ცხვადიში“ ნიშნავს. ნახევარი დღიურ ყანას.

⁹³ კომლზე.

⁹⁴ შესაწევარი.

⁹⁵ ლელჯგრაგა – წმ. გიორგის ეკლესიის მცველნი.

ბი... ქურდობა ავი რამე ქნას იმან ნათესავ⁹⁷ ამოაგდოს მისი სახ-
ლი დაწუს საქონელი შეჭამოს ყოველმა კაცმა წ. გიორგი და თემი
ამას გაუწყრეს“..

უნდა აღინიშნოს, რომ დღესაც სვანეთში რამოდენიმე გვარეუ-
ლობა არის ისე მჭიდროდ დაკავშირებული ერთმანეთის ინტერესების
დასაცავად. თვით წარწერაში მოხსენებული „ლეღჯგრაგა“ შესდგე-
ბა 6 გვარის 40 კომლისაგან და დღემდე ამ წარწერის მიხედვით არიან
დაკავშირებული ჭირში და ლხინში.

#62#

რევოლიუციის შემდეგ სვანეთი კარგა ხანს დარჩა უმთავრო-
ბოდ. ამიტომ აქ მაშინათვე იჩინა თავი მოგვარეთა შორის ფიცით მჭი-
დრო კავშირის დამყარებამ, მტრისთვის შეერთებული ძალებით პა-
სუხის გაცემამ, ძველ ცოდვებზე პასუხის მოთხოვამ და ერთმანეთის
დახმარებით შურის ძიების ნიადაგზე სისხლის აღებამ. ასეთ შემთხვე-
ვაში ყოველგვარ მუშაობასაც: ხვნა-თესვას, თიბვას, ყანების მომკვას
და სხვ... ერთდ აწარმოებდენ.

ამ დროს ისინი უწოდებდენ „შვანობს“ – სვანობა, ხოლო სვა-
ნობას კი იმ დროს ეძახიან, როცა სვანეთში არავითარი მმართველობა
არ ყოფილა.

პროფესორი კოვალევსკი ამბობს: „Жизнь сванов родами и не-
Раздельными семьями не исключала вполне у сванетов некото-
рых зачатков государственности“⁹⁸.

„Одна часть сванетинцев управляется во всякое время кн.
Дадешкелиани, другие же народы сванетские живут свободно,
Защищаются и управляют самими собою по множеству фа-
милий, независимых одна от другой“⁹⁹.

„სოფლი მახვშიობ“ ანუ „სოფლობ“ – სოფლის უფროსობა

⁹⁶ ცუდს.

⁹⁷ ნათესავი.

⁹⁸ Ковалевский. Законы и обычаи на Кавказе. т. I, ст. 13

⁹⁹ Секрет. донесение ген. Гессе гр. Паскевичу Эриванскому от
14 июня 1830г., #74.

ანუ სოფლობა.

სვანეთში თითქმის თვითეულ სოფელს ჰქონდა თავისი საკუთარი თვითმართველობა. ყოველ კომლიდან თვითო. კაცი იყრიდა ხოლმე თავს დანიშნულ დღეს იმ ადგილას, რომელიც სოფლის მიერ ამ დანიშნულებისათვის იყო სადმე ეკლესიის მახლობლად განკუთვნილი და სახელად ეწოდებოდა „სვიფი“.

ამ ერთ სოფლის ყრილობას ჰქვია დღემდის „სოფლობა“ – სოფლობა და არა რომელიმე თემის ყველა სოფლების საკავშირო ყრილობას, როგორც ამას გვაუწყებენ პატივცემული რ. ერისთავი და თავისუფალი სვანი. ეს სასოფლო ყრილობა არჩევდა „სოფლი მახვშის“, თავ კაცს და მისი თავმჯდომარეობით გამოჰქონდა ყოველგვარი დადგენილებები თავის ცხოვრების მოწესრიგებისა და ურთიერთ შორის მჭიდრო კავშირის დამყარების შესახებ. ერთი სიტყვით, მოკლედ რომ ვსთქვათ, სასოფლო ყრილობა შეადგენდა ერთგვარ საკანონმდებლო ორგანოს ამა თუ იმ სოფლისათვის; ხოლო ამ კანონების ცხოვრებაში #63#

გატარება ევალეობდა ზემოხსენებულ სასოფლო ყრილობის მიერ ამორჩეულ სოფლის „მახვშის“ და ყოველ თემიდან მის დასახმარებლად დანიშნულ თითო კაცს.

„სოფლის მახვშიობა“ და ზემოხსენებული წესები, როგორც სჩანს ბართოლომეის სიტყვებიდან (1853 წ.), არ ყოფილა შეფერხებული და აღნიშნულ წელს, როცა ლატალისა და ლენჯერის თემები რუსეთის ქვეშევრდომობაში შევიდნენ, ფიცის ფურცელზე ის ხელს აწერინებს ლატალის თემის 13 სოფლის 13 „მახვშის“ – უფროსს. „При от'езде Моем из Латали 13 старшин 13 Латальских селении подписались, т. е. приложили кресты к присяжному листу¹⁰⁰“.

„ხევობ“ – თემობრივი წესწყობილება

¹⁰⁰ Бартоломеи. Поездка в Вольн. Сванетию. стр. 45.

რამოდენიმე სოფლის კავშირი შეადგენდა ერთ საზოგადოებას, რომელსაც სვანურად ჰქვია „ხევ“, მაგალითად მულხა „ხევ“, მესტია „ხევ“ და სხვა... ხოლო ამ თემის ყრილობას ეძახიან „ხევობს“, „ლუზრობს“, „ლახორს“ ანუ „სვიმრობს“..

საჭიროების დროს თემის „მახვშის“ უფროსის განკარგულებით ინიშნებოდა თემის ყრილობა. ეკლესიის დარაჯს, „მუსუნყურის“ – საყვირის დამკვრელს, ჰქონდა დაკისრებული ამ დღეს ბუკის დაკვრა. დილას ხალხის სამუშაოდ გასვლამდე¹⁰¹ გამოიტანდა ის ეკლესიიდან ამ „სანყვირს“ – საყვირს, და დაუკრავდა მას და მით აცნობებდა საზოგადოებას, რომ ყრილობა იყო დანიშნული.

კომლზე თვითო ქუდოსანი – „ფაცვა მგემ“ ვალდებული იყო გამოცხადებულიყო ყრილობაზე. მაგრამ იყო და არის დღესაც ისეთი შემთხვევები, როცა რომელიმე სოფელს გარეშე მტერი მიუხტება და ჯოგებს წაართმევს, ან როცა საზოგადოების საქმეებისათვის იარაღზე ხელის გასმა „ფადასობ“ არის საჭირო. მაშინაც დაუკრავენ ხოლმე ბუკს, მაგრამ უფრო ნერვიულად, ამიტომ ასტეხენ სროლას და, ვისაც კი იარაღის ხმარება შეუძლია, ყველა გაემურება საითკენაც საჭირო არის და მტერს შესაფერის პასუხს აძლევენ. ამას ეძახიან „ფადასობს“.

ერთი სიტყვით, ბუკის ხმის გაგონებისთანავე იძულებული იყვნენ კერძო საქმეებისათვის თავი დაენებებინათ, იარაღი გადაეკიდათ და ან ჯგუფ-ჯგუფად წასულიყვნენ დანიშნულ ადგილას ან შეგროვილი-

#64#

ყვნენ და სოფლის მახვშიების წინამძღოლობით იმ ადგილას მოეყარათ თავი, რომელიც საზოგადოების მიერ ასეთი სათემო ყრილობების მოსაწვევად იყო განკუთვნილი. ეს ადგილი ჩვეულებრივ თემის შუაში იყო დანიშნული და მას საერთოდ მთელს სვანეთში დღემდე ქვია „სვიფ“ ანუ „ლალხორალ“, და შეადგენდა მთელი საზოგადოების უძრავსა და ხელუხლებელ კუთვნილებას, სანამ მთელი ხალხი თავს მოიყრიდა, მანამდე საქმეზე სჯა-ბაასი დაუშვებელი

¹⁰¹ ასეთ ყრილობებს ხალხი რომ მუშაობას არ მოსცდენოდა, უმეტეს შემთხვევაში იწვევდნენ უქმე დღეებით.

იყო და ამიტომ ამ დროს თავს იქცევდენ სხვადასხვა ვარჯიშობით. უმთავრესად ერთობოდნენ: ნიშანში თოფის სროლით¹⁰², ქვის გასროლით¹⁰³, ჭიდაობით. მძიმე ლოდის აწევით¹⁰⁴, გადახტომით¹⁰⁵ და სხვა...

სხვათა შორის ამ ყრილობაზე დასწრების უფლება ქალებსაც ჰქონდათ ყოველთვის მინიჭებული, თუმცა ეს მათთვის სავალდებულო არ იყო და უმეტეს შემთხვევაში ესწრებოდენ მხოლოდ მაშინ, როცა რომელიმე ოჯახში მამაკაცს ქალი სჯობდა ჭკუით, გავლენით და მასზე უფრო ანგარიშ-გასაწევად ითვლებოდა ხალხის თვალში.

ასეთი სათემო ყრილობა თემის ყოფა-ცხოვრებაში წარმოადგენს და სრულუფლებიან საკანონმდებლო იურიდიულ და პოლიტიკურ უზენაეს ორგანოს, რომელიც საბოლოოდ სწვევტდა საზოგადოების საქმეებს და თავის მოქმედების ანგარიშში არავის წინაშე პასუხისმგებელი არ იყო.

კოვალევსკი სვანეთის ამ წესწყობილებას ასე ახასიათებს:

„Жизнь родами и нераздельными семьями неисключала Вполне у сванов некоторых зачатков государственности. В княжеской Сванетии представителями ея являлись кн. из рода Дадешкелиани, а в вольной – избираемые народом старшины и народные сходы“¹⁰⁶.

#65#

ღიახ, მას დიდი უფლებები ჰქონდა მინიჭებული: თავისი „მავშის“ თავმჯდომარეობით გამოქონდა დადგენილება ერთი მოსახლის ანუ რამოდენიმე კომლის „ლიჰყრე“ – აყრისა და თემიდან გაძევ-

¹⁰² თოფის სასროლ ნიშანს შეადგენდა „ლუგრე“ კვერცხი ანუ „ლუმშხილ“ ყავარზე ნახშირით დაჩენილი პატარ მგვრალი დალი, ვინც. ამათ შუაში მოარტყამდა. ის სჯობდა ყველას სროლაში.

¹⁰³ ერთი კაცი აიღებდა ქვას, გამოიქცეოდა შორიდან დანიშნულ ადგილამდე და რაც ძალა და ღონე ქონდა გაისროდა. ვინც ყველაზე მორს გადაადგებდა. მისი მარჯვენა მკლავი ძალით ყველას სჯობდა.

¹⁰⁴ ასწევდა ორივე ხელებით დიდ ლოდს და ვინც ყველაზე მაღლა ასწევდა, უფრო წელ-მაგარ და ღონიერ კაცად ითვლებოდა.

¹⁰⁵ ერთი კაცი გამოიქცეოდა შორიდან დანიშნულ ადგილამდე, რაც ძალა და ღონე ქონდა ისკუპებდა და ცალი ფეხით გადახტებოდა, ვინც ყველაზე მორს დააბიჯებდა, ის ითვლებოდა ყველაზე უფრო ფეხით მაგარი და ტანით მსუბუქ კაცად.

¹⁰⁶ М. Ковалевский. Законы и обычай на Кавказе.

ბის შესახებ. მას შეეძლო ცეცხლითა და მახვილით მოსახლის განადგურება, უძრავი და მოძრავი ქონების ჩამორთმევა საზოგადოების ფონდში გადასაცემად, დამნაშავეების სიკვდილით დასჯა და სხვ...

უკანასკნელ ზომას ანუ უმაღლეს სასჯელს საზოგადოების ყრილობა ხმარობდა ისეთ დამნაშავეთა მიმართ, რომელთაც ბრალად ედებოდათ თავისი პირადი სარგებლობისათვის თემის მოღალატეობა – „ვერილიქდენი“, ე. ი. რომელიმე თავადისათვის ხელის შეწყობა მათ თემში გასაბატონებლად, ვინც სხვა ქვეყნისა და ტომ-მოდგმის ხალხს სვანეთის სამტროდ მიეხმარებოდა, ვინც ეკლესიას გაუტეხავდა და ხატ-ჯვარს და სხვა საეკლესიო სიმდიდრეს გაიტაცებდა.

გადმოცემით, ასეთ ზომებს მიმართა იფარის თემის გლეხკაცობამ მაშინ, როდესაც გიო გულბანმა განიზრახა გელა ქურდიანის იფარლებზე გაბატონება და ეს უკანასკნელი თავის სახლში დააბინავა.

ხსენებულმა იფარლებმა ეს თავისი თემის მოღალატე შეიპყრეს, წვეტიან ანძაზე ჩამოაცვეს, საშინლად აწამეს და მოკლეს¹⁰⁷. გიო გულბანს დღემდის იხსენიებენ წყვეა-კრულვით სიმღერაში შემდეგი სიტყვებით:

„ფისეე ხაბა გიო გულბანს იმვაი გელა ქურდან ბოგრემთე ანხიდ“ – ფისი დაესხას გიო გულბანს გელა ქურდიანის ბოგრეში მოყვანისთვის.

უშგულში ორმა ძმამ რატიანებმა გასტეხეს უშგულის ღვთის მშობლის ეკლესია. უშგულის გლეხკაცობამ ისინი დაიჭირა და ეკლესიიდან მათ მიერვე გამოტანილი დანებითა და შუბებით გამოფატრა¹⁰⁸.

იმავე თემში სიკვდილით დასჯა, მიესაჯა უშგულის ღვთის მშობლის კალატოზის დამდანის მკვლელს სოლმენიანს, მაგრამ რადგანაც ეს მკვლელიც თვითონ ამ ეკლესიის ამშენებელი კალატოზი იყო. სიკვდილით დასჯა, თანახმად მისი ვედრებისა, შეუცვალეს მით, რომ მას ამ ეკლესიისათვის უნდა შემოეწყო გალავანი და აეგო ციხე მის დასაცავად.

¹⁰⁷ P. Эристов. Заметки о Сванетии. стр. 2.

¹⁰⁸ თავისუფალი სვანი. გაზ. „ივერია“, 1886 წ.

ამჟამადაც, რომ ვინმემ თემის ან მთელი სვანეთის საწინააღმდეგო დანაშაულება ჩაიდინოს, სვანები გაიძახიან. „ჟი ლეჰყრელი შვანია მოლლატ“ – უნდა აიყაროს ეს სვანეთის მოლალატო.

#86#

რა თქმა უნდა, რამდენადაც მკაცრი ზომები იყო დაკანონებული ასეთ შემთხვევებში, მათ თავიდან აცილებასაც ყველა ცდილობდა და ამიტომ ამისთანა ხასიათის დანაშაულობის ჩადენას იშვიათად ჰქონდა ხოლმე ადგილი. უმეტეს შემთხვევაში ადგილი ჰქონდა ისეთი ხასიათის დანაშაულობის ჩადენას, რომლისთვისაც დამნაშავენი ისჯებოდნენ სახლ-კარის განადგურებით, უძრავ-მოძრავი ქონების ჩამორთმევით და თავის თემიდან გაძევებით.

თემის ყრილობას გამოქონდა დადგენილებები აგრეთვე შემდეგ საკითხებზე:

1) მეზობლებზე, განსაკუთრებით ჩერქეზებზე და ყაზარდოელებზე, ან მარტო საკუთარი ძალებით ან სხვა თემებთან შეთანხმებით თავდასხმის მოხდენის შესახებ.

2) მეზობლებთან ამა თუ იმ ურთიერთობის და განწყობილების დამყარების შესახებ.

3) საჭიროების დროს სხვა თემებთან კავშირის დამყარებაზე და მრავალ სხვა საქმეებზე.

ხევის ანუ თემთა ყრილობაზე გამოტანილი ზოგიერთი დადგენილებების წერილობითი საბუთები დღემდის შენახულან, სხვათა შორის, მესტიის მე-10 ს. ტყავზე. დაწერილი „ვეთხთავზე“ – სახარებაზე შემდეგი მინაწერის სახით: 1) „ღვთისა: დედისა: მამისა: და ყოველთა: წათა: (წმინდათა) მისითა „შუამდგომლობითა: მაცხოვრისა: მულახისა: თავსდებობითა: და შუამდგომლობითა: მთავარ: მოწამისა: სეტისა:... დაგიწერეთ: წიგნი: ესე: მტკიცე: და: უქცეველი: მოგახსენეთ ჩ. ნ: (ჩვენ). მულახელთა: თქვენ: სეტიელთა: ოდეს: ჩარქასთა: ამოგწყვიტათ: მერე: თქვენ: გვიასაბეთ: მერე: სამი: ხარი: ბეგარა: გვებოძა: დღეის იქით: მტრისა: მტრობა: მოყვრისა: მოყვრობა: ამა: პირსა ზედა: თუ სისხლი: გვმართებდეს: ანუ... სხვა: უნცროსი: საქმე: ამის: გარდამწყვეტი: მაცხოვარი:

მულახისა: ვინც: შეშალოს: გინდა მრალისა (შეიძლება იყოს მარლისა) გულისათვის გინდა: საქონლისა: გულისათვის: კრულიმც: არს: ჯითა: კაცი: იგი: და სამამოსაგან უკუნისამდე: აწ კაცთაგან: მოწამენი: გოგნა: იოსელიანი: ართუთა. ქურდიანი: და: მესტიელნი: გუდულა: ჯაფარიძე: ბედნი: გომგოთელიანი: სურჯილი: მარგიანი: მე: ქერაბის: უხოჯელასა: დამიწერია: და მოწამეცა: ვარ:“ 2) დვთსა: დედისა: და მითა: ყოველთა: წთა: თავსდებობითა: და: შუამდგომლობითა: მაცხოვრისა: მულახისა: და: წმ: გიორგისა: სეტისა: დავსწერეთ: და: დავსდევით: წიგნი: ესე: ჩვენ: ერთმანეთისა: ნდობითა: ამა: პირსა: ზედა: რომ: მტრისა: მტრობა: და #67#

მოყვრისა: მოყვრობა: ერთმანეთს არავინ: დავანებოთ: ნურცა: კარგი: ნურცა: ჰავი: ვინც: ესე: დაწერილი: შეშალოს: კრულიმც: არს: კაცი: ესე: ჯითა: ქესითა: ნესტორ: და: ორიგინემც: არს: ნაწილი: მისი: ამინ:“

ეს ორი საბუთი მოგვითხრობს ჩვენ მულახისა და მესტიის თემების ხელშეკრულების დადებას იმის შესახებ, რომ ერთმანეთს ზურგი გაუმაგრონ მტრისაგან თავდაცვის დროს. და როდესაც მულახს ჩერქეზები დასხმიან თავს, მესტიელები მათ დახმარებიან და ამის შემდეგ მტერს ერთად მტრობდენ და მოყვარესაც ერთნაირად მოყვრობდენ.

თემის ყრილობას გამოქონდა დადგენილება აგრეთვე: ა) თუ თემის საერთო მტერს ან ერთი ან რამოდენიმე კაცი მოკლავდა, მისი სისხლის საფასურის „წორის“ ურთიერთშორის განაწილების და მთელი თემის მიერ გადახდის შესახებ.

ბ) თუ საერთო საქმეზე მტერს ტყვეთ ჩაუვარდებოდა ხელში თემის ერთ-ერთი წევრი, იმისი „სახსრის“ თემის მიერ გადახდის შესახებ.

ამას მოწმობს მესტიის ზემოხსენებულ „ვეთხთავზე“ სახარების ფურცლებზე შენახული მინაწერი:

„წმინდისა: დედისა: და: ყოველთა: წმინდათა: მისთა: თვისდებობითა: და: შუამდგომლობითა: მთავარ: მოწამისა: სეტისა: დავწერეთ: და დავდევით წიგნი: და: ნიშანი: ესე: ჩუნ: სეტიელ-

მან: ერთმანეთისა: ნდობითა: მას ჟამს: ოდეს: ქურდანი: შეგუაკუ-
და: მაშინ ამაზე: დავმაგრდით: თუ: რამე: ზიანი: დაგვემართოს:
ანუ: სიკვდილით: ან სახლის დაწოთ: ან: საქონლის: წართმევით:
ამისი: მოსახარი:¹⁰⁹ სეტისა: ხევი: ყველა: იყოს: თუ: ვის: ყანი-
სა: ან: სათიბისა: .ნ..ა: დააკლდეს: ამ: საქმით: იმისი: საზღა-
ვი: ყველამ: გარდავიხადოთ: თუ: ვინმე: გამოჩნდეს: და: ცრუო-
ბა: გულში: დაიდოს: ან: სიტყვით: ან: საქმით: იმისი: საწინდარი
კაჩალა:¹¹⁰ გარდაგვიწყვეტია: (ბოლოში 27 ჯვარი ასვია.)“.

თემის ანუ ხევის ყრილობის გადაწყვეტილებით რომ საზოგადო-
ება იხდიდა მისი საერთო მტრის მოკვლისათვის „წორს“ – სისხლის
თასს, ეს არ არის იმდენად გასაკვირველი, რამდენადაც ის რომ კერძო
ინტერესებით ანუ შურის ძიების ნიადაგზე მომხდარ მკვლელობის
დროს მთელი საზოგადოება უწყევდა ქომაგობას დამნაშავეს და გამო-
ეხმაურებოდა ხოლმე თემის ყრილობის დადგენილებით ამ საქმეს.

#68#

ამას გვიმტკიცებს ჩვენ შემდეგი წერილობითი საბუთი, შენახული მეს-
ტიის იმავე მე-10 ს. სახარების ფურცლებზე:

„ღმერთისა: და: სეტისა: მთავარმოწამისა: თავსდებობითა:
და: შუამდგომლობითას: დაგიწერეთ: და: გიბოძეთ: რაიცა: საქ-
მე: საფიცისად: გარდახდეს: თქვენივ: ფიცი: გინდა: კარგი: იყოს:
ყველასა: ეკადრებოდეს: სხვისისა: საქმისა: ეგრე: გვიბრძანებია:
როცა: ერთსა: მეხევესა: კაცსა: მართებს: სისხლი: და: გერში: სა-
ნამსა: თქვენსაცა: საქმე ესე: ასთე: დაეკლოს ერთობილისა: ხევი-
სა: ბრძანებითა: თქვინი: თავი: სამაჯნოთ: (დასაჩაგრავათ) არ-
ვის: მივანებოთ: ვინცა: მთავარ: მოწამესა: ხევის: მიმაჯნოს:
ჩვენ: ერთმანეთისა: არა: უშველოთ: მთავარ: მოწამისაგან: და:
ჩვენგან: გამოსრული: იყოს: ხევისა: საპატივო: იყოს: კაცი: იგი:
მე: დემეტოეს: დამიწერია:“.

თემის ყრილობას გამოქონდა დადგენილება აგრეთვე იმის შე-
სახებაც, რომ მის ნებადაურთველად უცხო ქვეყანაში მგზავრად არა-

¹⁰⁹ უნდა ნიშნავდეს მოსისხლეს, სისხლის ამღებს.

¹¹⁰ კაჩალა საეკლესიო ყანაა მესტიაში.

ვინ წასულიყო, „ჰავი“ სენი სვანეთში სხვა კუთხეებიდან არავის არ შემოეტანა. დამნაშავეს ამ საქმეში სჯიდენ. ამ გარემოების დასამტკიცებლად საჭიროდ მიმაჩნია აქვე მოვათავსო შემდეგი საბუთი, შენახული სეტის სახარებაზე წარწერის სახით:

„ესე: დაწერილი: დავსწერეთ: სეტისა: სოფელმან: მტკიცე: და: უქცეველი: მას: ჟამს: ოდეს: ჩუენ: უკითხავათ: (ვინმე) ოსეთს: წავიდეს: ორასისა: თეთრისა: იმას: წაუღონ: (გარდახდეს).

თუ: ვინ: ჰავისა: სენითა: დასწულდეს: იმას: მეთასისა: (ათასისა) თეთრისა: იბარა: (ჯარიმა) გადავახდევინოთ: თუ: რაიმე: ქმნილა: თუ: რაიმე: სამტერო: საქმე: მოჰყვეს: პირი: და: პასუხის: გამცემი: სეტისა: და: ლადამის:¹¹¹ ხევი: ვართ: ამასა: გათავებისა: თავსდებნი: დაგვიწერია: სამება: სკარაშისა: და: მთავარმოწამე: სეტისა:“.

არის შენახული ერთი ასეთი საბუთიც, რომელიც მოგვითხრობს, რომ 7 მოსახლე წასულა ოსეთში და რაღაც სწეულება შემოუტანიათ და ბევრი ხალხი დაუწყვეტია. სეტის ხევის თემის ყრილობის დადგენილებით მათთვის „იბარი“ (ჯარიმა) გადაუხდევინებია საზოგადოებას. აი ეს საბუთი:

„თავსდებობითა: და შუამდგომლობითა:..., მაცხოვარისა: სკორემისა: სეტისა: მთავარ მოწამისა: მაცხოვარისა: ლადამისა: დავსწერეთ და დავდევით: დაწერილი: ესე: ჩუენ: ერთობილმან: ხევმან: ოდეს: შვიდმან: მოსახლემან: სწეულება: ოსეთით: მოიღეს: #69#

ამოსწყვიტა: ქვეყანა: და გარდავახდევინოთ: ჰიბარა¹¹² როგორც... დავჯერდით: და: ვინც: ენდურვის: მისი: პირი: პასუხის: გამცემი: ჩუენ: ლადამელნი: და სეტისა: ხევი: ვართ: თუ ვინცა ამის: ჰიბარისა: შეშალონ: და: ვარი: თქვას: ეგმოს: მამა: ძე: და: კრულიმც არს სული და ხორცი: მისი: და მას საუკუნესა: (ბოლოში უსვია 50 ჯვარი).

როდესაც თავის ქვეყანაში ვინმეს არ ემყოფებოდა, ის გაიქცეო-

¹¹¹ ლადამი – მესტიის თემის ერთი სოფელია.

¹¹² ჯარიმა.

და ხოლმე ერთ რომელიმე მაგარ თემში; შეაბამდა ეკლესიას ხარს და შეახვეწებდა თავს ხევს, რომლის ყრილობის დადგენილებითაც ის უნდა ყოფილიყო მიღებული თემის მფარველობის ქვეშ. და ასეთი პირიც მტრის დევნისაგან ამ ხნის განმავლობაში სრულიად უზრუნველყოფილი იყო.

ხევის ანუ თემის ყრილობას გამოჰქონდა დადგენილება, რომ: „თუ“. ვინმემ“. გარეგანმან:. კაცმან:. ვინმე:. ჩუენთაგანი:. დაგვიჭიროს:. ვისაც: რითი: შეგვეძლოს:. მაგიერი:. გადაუხადოთ:“¹¹³.

ხევი სდებდა პირობას: „თუ:. ვინმემ:. მანი:. გაგვიტეხოს:. ანუ:. ჭალანი:. ერთობილი:. პასუხი: გავსცეთო“¹¹⁴.

ხევის დადგენილებით სათემო ადგილებით ყველას თანასწორათ უნდა ესარგებლა.

ხევის ყრილობა ადგენდა ნიხრს ყველაფერ საგნებზე: პურზე, ქერზე, ცერცვზე, ხარზე, ცხენზე, არაყზე, ღორზე, ცხვარზე, თხაზე, ძროხაზე, და სხვა...

ახდევინებდა ქურდებს ნაქურდალში ორმაგ ფასს და ჰიბარს (ჯარიმას); სჯიდა კვირიმის გადახდევინებით იმ მოსახლეს, რომელიც მშობიარობის შემდეგ ერთ თვეზე ადრე ქალს გარეთ გამოუშვებდა. ხოლო თვიური ავადმყოფობის შემდეგ ერთ კვირაზე ქალს ოჯახში სხვებთან ერთად იყოლებდა; შაბათს, პარასკევს და ზაფხულობით ორშაბათობით მუშაობისათვისაც დამნაშავე იხდიდა „ჰიბარს“ – ჯარიმას.

ყრილობას უშუალოდ ემორჩილებოდა სამღვდელოება და ამიტომ ჩხუბში მონაწილეობის მიღებისათვის „ბაპს“ ითხოვდენ თანამდებობიდან და მის ადგილას სხვას აყენებდენ; ხოლო ლოთობისა და მრუმობისათვის ახდევინებდენ ჯარიმას.

ხევი სჯიდა იმ ქალის მშობელს, რომელსაც გათხოვებამდე ვინმესაგან შვილი ეყოლებოდა, ერთი დღიური ყანის გადახდევინებით, #70#

თემის სასარგებლოდ. გარდა ამისა ასეთ ქალებს აკრძალული ჰქონდათ

¹¹³ მესტიის ვეთხთავის (სახარება) 10 საუკუნის მინაწერი.

¹¹⁴ იქვე.

საეკლესიო დღესასწაულებზე დასწრება და ნაკურთხ მიწაში დამარ-
ხვა¹¹⁵. ყრილობის დადგენილებით სასტიკად ისჯებოდა, ვინც შემ-
ჩნეული იქნებოდა ნათესაობისა და გვარის გატეხაში, ე. ი. ვინც სქე-
სობრივ კავშირს დაიჭერდა და შეიყვარებდა თავის ნათესავს.

თემის ყრილობას გამოჰქონდა დადგენილება აგრეთვე იმათ და-
სასჯელათ, ვინც თემობას გატეხავდა (უღალატებდა), აზნაური იქნე-
ბოდა ის თუ გლეხი, ჩხუბის მოხდენით, ქრთამის აღებით, ყანებიდან
მოღავის მოპარვითა და სხვ., რასაც გვიმტკიცებს შემდეგმ საბუთი¹¹⁶:

„ღ-ო.. შეგვიწყალები.. შეგუიბრალე.. დავსწერეთ.. წიგნი.. ესე:
წმ.. გიორგისა.. სეტისა.. თავსდებობითა.. და შუამდგომლობითა.. ლე-
ხთაგსა.. ქართნალს.. შუა.. წმ.. გიორგის.. აშენება.. არავის.. ახსოვს...

თუ.. აზნაური.. გასცალოდეს.. თუ.. გლეხს: უღალატოს.. სახ-
ლი.. დაეწუს.. საქონელი.. შეჭამოს.. ყოველმან.. სეტელმან.. ერ-
თობილმან.. ლეხთაგის.. ქართნალს.. შუა.. ელთობ.. იგი.. მისი.. სახ-
ლი: დაეწუს.. ვინც.. ჩხუბი: ქნას: კახარაის.. (კახურ) ფშეურს:
(უნდა ნიშნავდეს ღელე ფუშევერს).. შუა:

სახლი.. დაწუს.. მისი.. ვინმე.. უბედური.. კაცი.. გამოჩნდეს.. ქა-
ლაბანი.. ჩაფულ (ქრთამი) მიიღოს.. ერთი უღელი ხარი.. შეჭამოს.. სე:
ტელმან.. თუ.. ვინმე.. უბედური.. კაცი.. გამოჩნდეს.. ყანასა.. იპარვი-
დეს.. არ.. ადინოს.. სისხლი.. ფას.. მეტანოს.. ბაჟი.. ერთი.. ცხოარი:
წმ.. გიორგის.. არის:

სვანეთის: თემობრივ წეს-წყობილებაზე თავ. ლობანოვ-როსტოვ-
ვი სწერს: „Каждое общество Вольной Сванетии имеет свой не-
зависимый политический быт и с прочими не находится ни в
постоянных связях, ни в постоянной вражде“¹¹⁷.

ერთი სიტყვით, როგორც გვიმტკიცებენ ზემოთ ჩამოთვლილი
საბუთები, თემთა ყრილობების უფლებები იყო განუსაზღვრელი.
ამას ადასტურებს აგრეთვე კონვესკი, რომელმაც იმოგზაურა სვა-
ნეთში 1886 წ. და სვანეთის ჩვეულებითი უფლებებზე შემდეგი

¹¹⁵ P. Эристов. Заметки о Сванетии, ст. 3.

¹¹⁶ P. Эристов. Заметки о Сванетии. ст. 3.

¹¹⁷ მესტიის მე-10 ს. ვეთხთავი სახარება.

დასწერა:

„Эти маленькие республики жили и управлялись на совершенно демократических началах. В таком состоянии эти 11 республик и обществ, называющихся до сих пор. Вольной #71#

Сванетией, застала на Кавказе водворившаяся здесь Русская власть.

Формальное подчинение Латальских и Ленджерских республиканцев произошло в 1853 г., когда республиканский образ правления в Вольной Сванетии покончил свое существование¹¹⁸.

1853 წ. სვანეთში იმოგზაურა ბართოლომეიმ, რომელიც კალის თემის აღწერაში ამბობს:

„Для господ географов не лишним считаю заметить, что Кальское общество, совершенно демократическое, не имеет ни одного дворянина. Вообще же в этом демократическом крае дворяне сохранили в некоторых обществах только право обедать по одному разу в год у потомков своих бывших крестьян да и в случае кровомщения взыскивать две кровиза одного¹¹⁹.

„შვანია ხევობ“ – სრულიად სვანეთის თემთა საკავშირო ყრილობა.

უზენაეს ინსტანციას სვანეთის პოლიტიკურ და იურიდიულ წეს-წყობილებაში შეადგენდა „შვანია ხევობ“ ანუ სრულიად სვანეთის თემთა საკავშირო ყრილობა.

ასეთ ყრილობების მოწვევას ადგილი ჰქონდა მაშინ, როცა რომელიმე თავადი ლამობდა სვანეთის დაპყრობას; როცა გარეშე მტერი აწვებოდა სვანეთს; როცა თვითონ სვანეთს უნდოდა სადმე საომრათ წასვლა; როცა სვანეთის საერთო ინტერესები თხოულობდა საერთო კანონების შემუშავებას და გამოცემას; ერთი სიტყვით, როცა სე-

¹¹⁸ Коневский. Любопытные уголки Кавказа, стр. 150, 152.

¹¹⁹ Бартоломеи. Поездка в Вольную Сванетию. стр. 22, 24.

რიოზული პოლიტიკური მოვლენები თხოულობდენ სვანეთის ძალების ერთად დარაზმვას და მჭიდროდ შეკავშირებას.

ამ ყრილობების მოსაწვევად სვანეთს ჰქონდა დანიშნული სამი ადგილი: ლალვერი¹²⁰, ლალხორი¹²¹ და სიმონი¹²². დანიშნულ დროს ერთ-ერთ ზემოხსენებულ ადგილას იყრიდენ თავს ან სვანეთის თემების „მახვები“ – მამასახლისები და სოფლების ჩენილები, ან თვითო კაცი ყოველ მეკომურიდან.

ეს ყრილობა რომელიმე თემის „მახვის“ ირჩევდა თავმჯდომარე^{#72#} და შემდეგ შეუდგებოდა სვანეთის პოლიტიკურ, სოციალურ და იურიდიული საკითხების განხილვას¹²³.

ხშირად ასეთი ყრილობა ასახელებდა. აგოეთვე სრულიად სვანეთის „ხვის მახვის“ ანუ მთავარ სარდალს.

საინტერესო ცნობებს ამის შესახებ იძლევა, სხვათა შორის, სვანეთის მესამე ბოქაული (1860 წ.) მამაცოვი, რომელიც ამბობს: „До половины 19 в. Сванетия образовала у себя нечто в роде федеративной республики. Во главе этого правления стоял Совет под названием «Лузроб – или Угврис лашкари». Члены этого федеративного Совета выбирались по большинству голосов. Каждое общество назначало по 24 человека и селение Цвимри (Симон) было местом заседания, куда собирались все члены два раза в год для разбора полученных им дел. Под ведением этого союзного схода находились дела, касающиеся всей вообще Сванетии, как напр. об'явление войны соседям, вызов ополчения, назначение главного начальника над ополчением а равно и сотников и заключение мира. В случае нужды «Лузроб» имел право облагать жителей податями для ведкния войны и для других финансовых нужд... Решение или постановление этого союзного Совета было безапелляционнее для всех сванл\ов, в

¹²⁰ დასავლეთ ანუ ყოფილ სადადეშქელიანო სვანეთში ჩუბეხვის თემშია.

¹²¹ ლალხორი – კალის თემის ერთი სოფელია.

¹²² სიმონი ივარის და მულახის თემებს შორის მდებარე ვაკეა.

¹²³ P. Эристов. Заметки о Сванетии, стр. 4. თავისუფალი სვანი, გაზ. „ივერია“, 1887 წ.

знак чего и присягали образу «Шалиани». Эти советы не касались заведывало своими делами“ т. д.

სტოიანოვის ცნობებით სვანეთში ყოფილა შენახული ერთი ხელთნაწერი მე-13-14 ს. სვანთა კანონმდებლობის შესახებ, რომელიც წაუღია სვანეთიდან 1870 წელს ზემოხსენებულ. მაშინდელ სვანეთის ბოქაულს მამაცოვს¹²⁴.

ასეთი ყრილობის მოწვევას თავისუფალ სვანეთში ადგილი ჰქონდა 1875 წ., როცა მიწების გაზომვის შესახებ მთავრობის განკარგულებამ იჭვი დაბადა სვანების გულში.

მიწის გადასახადების შემოღების შესახებ მულახის თემის და მისი მახვშის ყასბულათის ინიციატივით დანიშნულ დღეს მთელმა სვანეთმა თავი მოიყარა ლალხორში (კალის თემში) და გამოიტანა დად-
#73#
გენილება მეფის მთავრობისათვის ომის გამოცხადების შესახებ, რამაც დიდი უბედურება დაატეხა თავზე როგორც მთავრობას, აგრეთვე თვით სვანეთსაც¹²⁵.

ჩემი აზრით, სწორეთ სვანეთის ზემოთ აღწერილ წეს-წყობილებაზე უნდა ჰქონდეს ლაპარაკი სტრაბონს, რომელიც, როგორც დავინახეთ, სხვათა შორის ამბობს: „სვანეთს განაგებს ხალხის მიერ ამორჩეული უფროსი და საბჭო, რომელიც შესდგება, 300 ჩენილისაგანო“ და სხვ...

ხოლო რაფიელ ერისთავი და სვანეთის მრავალი სხვა მკვლევარი ამ წეს-წყობილებას უწოდებენ „ფედერატიულ რესპუბლიკას“¹²⁶.

ამნაირად, ჩვენ თამამად შეგვიძლია ვიფიქროთ. რომ უხსოვარდროიდან დაწყებული მე-19 საუკუნემდე სვანეთი (თავისუფალი) ექვემდებარებოდა ზემოხსენებულ ჩვეულებით უფლებებსა და ადათებს, ხოლო სადადეშქელიანო სვანეთი, მას შემდეგ, რაც იქ მე-15 ს. თავი იჩინეს თავად დადეშქელიანებმა, ამ წეს-წყობილებას დადეშქელია-

¹²⁴ გაზ. კავკაზის 1872 წ. #121-ში მოთავსებული მამაცოვის ზემოთაღნიშნული წერილი ამტკიცებს, რომ მას მართლაც ხელთ ჰქონია ეს ხელნაწერი და თავის წერილისთვის გამოუყენებია მისი შინაარსი.

¹²⁵ იხ. ჩემი წიგნი „ძველი და ახალი სვანეთი“. გვ. 93-103.

¹²⁶ რაფ. ერისთავი „Заметки о Сванетии“, გვ. 4.

ნების მიერ დამონავების წყალობით გამოეთხოვა. ამის შემდეგ და შეიძლება უფრო ადრეც სვანეთს დაერქვა ორი სახელი „ჩვა-ბე ხევი“ – დასავლეთის ხევი და „ჟაბე ხევი“ – აღმოსავლეთის ხევი. პირველს ამიერიდან განაგებდენ დადეშქელიანები, ხოლო მეორემ დაიწყო მათთან საშინელი ბრძოლა. ბრძოლა თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობის შენარჩუნებისათვის და ქედ-მოუხრელად განაგრძობდა ძველებური წეს-წყობილებით თავისუფალ არსებობას, რასაც პროფესორი კოვალევსკი შემდეგნაირად გვიხსნის:

Замечательную черту в быту Вольной Сванетии составляет сознание отдельными обществами необходимости столкнуться между собою об общих делах. Этой потребности удо-

| სხვათა მორის უნდა აღვნიშნო; რომ კოვალევსკი თავისუფალ სვანეთის ყრილობის მოსაწვევ ადგილად ლალვერს რომ ასახელებს, შეცდომათ უნდა ჩაეთვალოს. რადგანაც ეს ადგილი მდებარეობს სადადეშქელიანო სვანეთში და ამ ქვეყანასთან კი თავისუფალმა სვანეთი-

იხ. ჩემი წიგნი „ძველი და ახალი სვანეთი“, გვ. 93-103.

რაფ. ერისთავი: „Заметки о Сванетии“, გვ. 4.

Коналевский. Зак. и обыч. На Кавказе. т. I.

#74#
მა ყოველგვარი კავშირი შესწყვიტა მას შემდეგ, რაც მას დადეშქელიანები დაეპატრონენ.

სვანეთის ზემო აღწერილ „ხევობის“ ანუ სრულიად სვანეთის თემთა საკავშირო ყრილობის ფუნქციების საინტერესო ნაშთებათ შეიძლება ჩაითვალოს მესტიის მე-10 საუკუნის სახარების ფურცლებზე მინაწერი საბუთები და საკავშირო ყრილობების კანონები: 1. „ხე-ბედნიერო.. სვანეთისაო.. პლ.. მნი.. და ჩვენი.. საქმე.. აგრე.. იყო.. ოდეს.. ზაფხულსა.. შეყრა იყო: ცეცხლის.. თობა.. გუმართებდა.. მერე.. უკეთურმან.. კაცმან.. დაგვიჯაბნა.. პური.. გაჭამეთ.. მერე.. უკეთურმან.. რაიცა: გუება.. და: ყოუელი: თქვენთვის.. გინდოდა.. ვერ გაგიძლებდით.. მას: ყველასა.. ჩვენ.. მას.. ზედა.. ჩვენისა.. სახლისაგან.. შეგვიშალენით;; სხუარა.. პირი..

უქენით: მერე: განლელდა:¹²⁷. ხევი: ჩენილნი: კაცნი: შეიყარა:
მერე: დაგვამაგრა: (აქ ჩამოთვლილია სვანეთის ყველა ეკლესიები)
ამათ: ყოველთა: თავსდებობითა: და შუამდგომლობითა: და-
გიწერეთ: და: გიბოძეთ: დაწერილი: ესე: მტკიცე: და უცვლელი:
ჩვენ: ხევმან: ერთობილმან: ლალვერსა: და უშგულის: შუა: ამა:
პირსა: ზედა: შემოდგომისა: გიორგობისა: ზაფხულისა: გიორგო-
ბისა: შუა: ზარალი: არა: მოგაყენოთ: ერთობიდგან: ჩენილმან:
რაიცა: გვიბძანებია: ჩვენ: არ გაგიტეხოთ:

ამ წარწერის შინაარსი ერთობ ბუნდოვანია, ალბათ მისი ავტორის სუსტი კალმის ბრალით, და ამიტომ ბევრს არაფერს იძლევა, მაგრამ მას ის მნიშვნელობა აქვს, რომ ამ დადგენილების გამოტანაში მთელი სვანეთის ხევი – „ხევო ბედნიერო სვანეთისაო“ – ღებულობდა მონაწილეობას და ამიტომ ის უნდა იყოს დაწერილი მე-XV-ე საუკუნემდე, რადგანაც ცნობილია, რომ მის შემდეგ სვანეთის ხევი ორად გაიყო ჟაბე და ჩვაბე ხევებათ. მისი შინაარსის მიხედვით სვანეთს რაღაც „ცეცხლის თბობა“ „მართებია“, მერე თავისი თავი დაჩაგრულად ჩაუთვლია, „უკეთურმან კაცმან დაგვიჯაბნაო“ და პური რომ უჭმევიათ მისთვის, გაბატონება მოუნდომია, „მერე რაიცა გვებადა, ყოველი თქვენთვის გინდოდაო“. ამაზე აღელვებულა – „განლელდა“ ხევი, ჩენილ კაცებს თავი შეუყრიათ და ხევი გაუმაგრებიათ და უარი განუცხადებიათ მოთხოვნილების შესრულებაზე.

2. „მთავარ: მოწამისა სეტისა: თავს: დედობითა: და შუამდგომლობითა: დაწერეთ: დავდევით: დაწერილი: ესე: სრულიათ: სვა-
#75#

ნეთისა: ხევისა: უშგულსა: და: ლალვერს: შუა¹²⁸ სამაგრებელი
ესე: ჩვენ: ერთობილმან: ხევმან: ვარგმან: და გლეხმან: უფროსმან:
და: უმცროსმან:

უზედაესმან და უქვედაესმან¹²⁹ ყოველმან მტკიცე: და უქცევე-

¹²⁷ აღელდა.

¹²⁸ უზედაესმან, ე. ი. ზედა ხევმან ანუ ჟაბე ხევმან (თავისუფალი სვანეთია), უქვედაესმან, ე. ი. ქვედა ხევმან ჩვაბე ხევმან (სადადეშქელიანო სვანეთია).

¹²⁹ აღმოსავლეთის საზღვრათ ნაჩვენები უშგული თავისუფალი სვანეთის თემია, ხოლო დასავლეთის საზღვრად ნაჩვენები ლალვერი სადადეშქელიანო

ლი: ყოვლისა: მიზეზისაგან: უმიზეზო: რაიცა: გინდა: ჟამსა:
შურლებასა: (3) თვის: შეუძლებელი: უთუმც: და უთუმც: ამა:
პირსა ზედა: რაიცა: სახევეს: უკეთ: მოუხდებოდეს: ყველა: იმას:
ვიჭირვიდეთ: ვინც: არი: ჩუენ: შიგა: წავიდებით: იყუნეს: ურთ-
ერთ: რომელმცა: არ გაგვუყვეს: ათასისა თეთრისა: გარდავახდევით-
ნოთ თუ: ჩუენი: მოციქული: უშგულთ: და: კალით: უდეს: მიუი-
დეს: თუ: წანაგები: არა: შემუგუა: კაციბს: ხეუბს: არა ჩამოერ-
თუს ომი. და მოლაშქრე მოვიდეს: რომელიცა: ხევი: ანუ: სოფელი:
არ: გაგვუყვეს: მისითა: აბჯართა: იმა: ხეუს: და: სოფელსა:
მიუხტეთ: ჩვენ: ერთობილი: ხევი: დღეისა: იქით: ვინცა ტეხოს კა-
ცისა სიკვდილითა, ანუ შეპყრობითა, ანუ სახელ: გატეხითა: ანუ:
ცხენის: წაგებითა: ანუ: სხვათა: მტრობითა: ხეუბა: გაგვიტეხოს:
გარდავლისა: და: ამოწყვეტის: მეტი: არა: ავართვათ: ამის: გათა-
ვება: ჩვენ: ერთობილმა: ხევმან: ფიცით: შემოვფიცეთ: ერთმა-
ნეთსა: ამა: საქმესა: შიგა: სანდურავი: მოხდეს: იმისი: პირი: პა-
სუხის: გამცემი: სრულიად: ხევი: ვიყოთ: ერთს: არვის დავანე-
ბოთ“...

ეს საბუთი საკმაოდ გამაშუქებელია სვანეთის საკავშირო საკანონ-
მდებლო ყრილობის მიერ გამოტანილ. დადგენილების ხასიათისა. ძნე-
ლია მხოლოდ დანამდვილებით იმის თქმა, თუ რომელ საუკუნეს უნდა
ეკუთნოდეს ის, მაგრამ ვინაიდან ჩვენ ვიცით, რომ დასავლეთ სვანეთ-
ში ანუ „ჩვაბე ხევში“ დადგენილების გაბატონების შემდეგ მას კავ-
შირი გაუწყდა „ჩაბე-ხევთან“ ანუ თავისუფალ სვანეთთან, ხოლო
ეს დადგენილება გამოუტანია „სრულიად სვანეთის ხევის“ საკავში-
რო ყრილობას, ამიტომ ჩვენ შეგვიძლია ვიფიქროთ, რომ აქაც ჩვენ
გვაქვს საქმე მე-15 საუკუნემდე შედგენილ საბუთთან.

3. ღვთისა: დედისა: მისისა: და. ყოველთა: წმინდათა: მისთანა
თავის: დებობითა: და შუამდგომლობითა: მაცხოვარისა: მუჟალი-
სა: თვისდებობითა: და: შუამდგომლობითა: მაცხოვრისა: ქურეში-
#76#

სათვის: თვისდებობითა: და: შუამდგომლობითა მთავარ: მოწამისა

სვანეთის დასავლეთის ნაწილში მდებარე ადგილია.

ადიშისათვის თვისდებობითა: და: შუამდგომლობითა: მთავარ მოწა-
წამისა... ივარისა: თვისდებობითა: შუამდგომლობითა: კვირიკესა:
თვისდებობითა შუამდგომლობითა: დედისა: ღვთისა: უშგულისა:
თვისდებობითა და შუამდგომლობითა: დაუწერეთ: საგმობი ესე ერ-
თობილმა: სვანეთის: ხევმან: ატკვერსა:¹³⁰ და ბელას¹³¹ შვამან:
ყოველმან: ერთმანეთისა ნდობითა: ამა პირსა: ზედა რომელ: თუ ეკ-
ლესია: ვინ: გატეხოს: ანუ: კაცი: ვინ შეიპყროს: ანუ: ვინ: მთა:
გატეხოს: ანუ: ვინ: კაცი: ოსეთს: გაჰყიდოს: ანუ: ვინ სანახში-
როთ: არ: იყოს: სახლი: ვინ: დასწოს: (ე. ი. ვისაც სისხლი არ ემარ-
თოს და ისე სახლი დაუწვას). ნამლივი: მისი: დაუვარდეს: თუ: ეს:
ვინ: შეშალოს: კრულიმც: არს: სული: და: ხორცი: მისი: სახ-
ლი: და: საყოფელი მისი: სასუმელი: და საჭუმელი: ორთავე: ცხო-
ვრებასა: როსტანსა: და ორიგინემც: არს ნაწილი: მისი: ამინ: თუ:
ვინ: ხევის: თავზე: მთავარ: მოწამის: კაცს: აწყენოს: მის: ქვე-
ყანას: ნამლივი: დაუფასდეს: ათასისა: თეთრისა: ჯარიმა გადაი-
ზადოს:

ამ მესამე საბუთში ყრილობის მოსაწვევ ადგილათ დასახელე-
ბულია აღმოსავლეთით ატკვერი, დასავლეთით ბალი. ე. ი. თავისუ-
ფალი სვანეთი. მაშასადამე, ზემოხსენებული დადგენილება გამოუ-
ტანია „უშგულსა და ბელას შუამან“ მცხოვრებ ხალხის ყრილობას
ანუ თავისუფალ სვანეთს, ამიტომ შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ეს ეკუ-
თვნოდეს იმ დროს, როცა „შვაზე ხევი“ (ქვედა ხევი) დადემქელიანე-
ბის იქ გაბატონების წყალობით მოსწყდა „ჟაზე ხევს“ ანუ თავისუ-
ფალ სვანეთს.

„მახვში“ – თემის უფროსი

სიტყვა მახვში უნდა იყოს წარმომობილი სვანურ სიტყვა „ხო-
შა“-საგან, რაიცა ნიშნავს დიდს და აგრეთვე ხნოვანობით უფროსს,
ხოლო „მახვში“ თავ კაცს, უფროსს, ანუ მეუფროსეს. თითქმის ისევ

¹³⁰ ატკვერი მდებარეობს უშგულის აღმოსავლეთით.

¹³¹ ბელა მდებარეობს ლატალის თემის დასავლეთით და შეადგენს თავი-
სუფალ და სადადემქელიანო სვანეთის საზღვარს.

მამასახლისს. რაფ. ერისთავი მას ასე ახასიათებს: У сванетов бывал Председателем волостного собрания «Махвши», что то в роде президента республики¹³², ხოლო თავისუფალი სვანი მახვშიზე მოგვითხრობს, რომ: „სათემო ყრილობის თავმჯდომარის (ე. ი. მახვშის) #77#

როლი ბევრად წააგავდა როლს რესპუბლიკის პოეზიდენტისას, რასაკვირველია, ცოტა განსხვავებით“-ო.

ამ „მახვშის“ ხალხი ირჩევდა უვადოთ და თუ ის გამოდგებოდა შესაფერისი და თემისთვის მოსაწონი, ღრმა სიბერემდე ამ თანამდებობას შერჩებოდა ხოლმე, თუ არა და ყოველ ჟამს შეეძლო მისი გამოცვლა სათემო ყრილობას.

კოვალევსკი ამბობს: «Народное собрание каждого общества выбирает своего старшину, который, подобно английскому мировому судье, не увольняется, пока его дурное поведение не сдает нужным в глазах народа назначение его преемника»¹³³.

მის არჩევნებში მონაწილეობის მიღების უფლება ყველას ჰქონდა მინიჭებული, ვინც მცირეწლოვანი არ იქნებოდა, და ოჯახში რომ 20-30 სული ყოფილიყო ხნით 20 წელზე მეტი, ყველას, როგორც „ზურალს“ – ქალს, ისე კაცს შეეძლო არჩევნებს დასწრებოდა ხმის უფლებით¹³⁴, მაგრამ ქალების რიცხვი ყოველთვის უმნიშვნელო იყო როგორც ამ არჩევნებში, აგრეთვე სხვა სათემო ყრილობებზე, რადგანაც მათთვის ეს სავალდებულო არ იყო და უმეტეს შემთხვევაში. ამისთანა დროს ყრილობებს ესწრებოდენ ქალები იმ ოჯახებისა; სადაც მამა-კაცს დედა-კაცი სჯობდა ჭკუით და გავლენით ხალხის თვალში.

ზემოთ მე უკვე აღვნიშნე, რომ სათემო ყრილობის მოსაწვევად განკუთვნილ ადგილს სვანები დღემდე ეძახიან: „სვიფს“, „ლალხორალს“ ანუ „ლანზორალს“.

აი ამ ადგილას იყრიდენ თავს მთელი თემის მცხოვრებნი მახვშის

¹³² Р. Эрстов. Заметки о Сванетии. стр. 4.

¹³³ Ковалевский. Законы и обычаи на Кавказе, т. I, стр. 22.

¹³⁴ თავისუფალი სვანი. გაზ. „ივერია“, #4

არჩევს დროს. როცა ეკლესიის დარაჯი, „მუსუნყური“ – საყვირის დამკვრელი, „სანყირ“ – ბუკს დაუკრავდა, რაც იმის ნიშანი იყო, რომ ყველას თავი უნდა მოეყარა, – ყველა თავს ანებებდა მუშაობას, სასწრაფოდ შეუდგებოდნენ პირის დაბანას, ტანისამოსის ჩაცმას, გადიკიდებდნენ „აბჯარს“, თოფ-იარაღს, გაეშურებოდნენ დანიშნულ ალაგს და შეუდგებოდნენ თავისი „მახვშის“ ამორჩევას, რასაც, რაფ. ერისთავი და თავისუფალი სვანი სიტყვა სიტყვით ერთნაირად ასე აგვიწერენ: „ხალხი რომ თავს მოიყრიდა, მის წინ წარმოდგებოდა „სამახვშიო“ პირი, რომელიც ხალხს ჯერ კიდევ უწინდელი მახვშის სიცოცხლეში ჰყავდა ნაგულვები. ასე რომ მახვში დიდი ხნით წინასწარ არჩეული იყო და თუ არჩევნების დროს ხალხი თავს იყრიდა, ეს მხოლოდ იმისთვის, რომ საჭირო იყო საჯგაროთ ჩაებარებინათ მისთვის ეს #78#

თანამდებობა“-ო... ხალხი და მახვში კარგა ხანს ერთმანეთს ღიმილით უყურებდნენ, თითქოს ეხლა სინჯავენ და ეცნობიან ერთმანეთსო.

ამ დროს ყრილობიდან გამოვიდოდა რომელიმე ენამეტყველი და იტყოდა შესხმას სამახვშიო პირისას იმნაირად: „კარგო აბი ევა ადამუნლო“ – ევა ადამიდან დაწყებული პატივით და ქებით ხსენებულნი არიან შენნი წინაპარნი და ამიერიდან შენც შეიქნები. უცხო არ არის შენი გვარისათვის ამგვარი პატივი და დიდება ხალხისაგან. ეს ასეა და ტყუილი რომ არ მოგახსენოთ, ისეც უნდა ითქვას. რომ დღეს შენ დიდ პატივსა გდებთ. შენ ერთ ჩვენთაგანს გხდით ჩვენს უფროსად და რამდენად დიდია შენთვის ჩვენი შენდამი პატივისცემა, იმდენად ასი ათასჯერ მომატებული უნდა იყოს შენი ჩვენდამი სიყვარული და თავგანწირული ერთგულება. დღეის იქით შენ ჩვენი მამა ხარ და ჩვენ შენი შვილები. შენ იცი და შენმა კაი კაცობამ, თუ როგორ შეასრულებ ამ მოვალეობას, მახვშიობას, რომელიც ჩვენ დღეს ხელთ მოგეცით“ და სხვა.

შემდეგ ორატორი ახსენებს (ჩამოთვლის) ამ მახვშის უწინდელ სახელოვან მახვშიებს არა თუ მარტო იმ საზოგადოებისას,; არამედ მთელი სვანეთისას და ბოლოს სთხოვს ღმერთს, რომ ამ ახალ მახვშის დაემსახურებინოს იგივე სახელი, როგორიც ამ სახელოვან მახვშიებს

დაუმსახურებიათ, – იმ მახვშიებს, რომელთა დროს საზოგადოებები კეთილდღეობაში ყოფილან. „ბევრს ნეტავის გეტყვიან შენ (ობაი ნატიალს ჯაქვინენ სი) – მიუბრუნდება ორატორი ისევ მახვშის – თუ ყოველივე ისე მტკიცედ აღასრულე, როგორც ჩენი რიგი და წესი მოითხოვს“. დასასოულ ორატორი ქუდ-მოხდილი დაიჩოქებს და იტყვის: „ღმერთო გვედრები. და შეგვივედრე: თუ ოდესმე სვანეთის ხეობაში მახვშის არჩევა კეთილი და ბედნიერი ყოფილიყოს, მეორედ ამ ჩვენი მახვშის არჩევა კეთილი და ბედნიერი გახადე, ამინ“. „ამენ“, ერთობის ხმით შებღავლებს ერი, დიდი და პატარა. ქალი და კაცი.

ამაზედ მახვში აგერ მადლობას მოახსენებს ხალხს და შემდეგ დაიწყებს ხმა-მაღლა პასუხის გაცემას და სიტყვას დააბოლოვებს ღვთის ვედრებით: „დიდება შენდა, კაცისა და ქვეყნის გამჩენო ღმერთო, გეხვეწები და შეისმინე ჩემი ვედრება: „ლეჩმა ლექვისგ ამხვი“ სახვედროს მიმახვედრე, შეცდომას ამაგილე (ლაქად ნომა ამფუშდე“); „ჭკუა-გონება მომეცი; ყოველ კეთილ საქმეში მწე-მფარველი მეყავ, „ქაჯ-ემშაკი“ ამაშორე; შემამღებინე ღირსეული სამსახური საზოგადოებისადმი; ნუ ჩამაგდებ მე, ჩემს შვილებს და შვილიშვილებს და მომავალს „ივაში ჟი-უკიდა შგვირთეისგა“ – სამუდამოდ წარუხოცელ სირცხვილში, ძალა და ღონე მომეცი, რომ სიკვდილამდე #79#

გავატარო მახვშობა პატიოსნად, საზოგადოების საკეთილდღეოთ, ჩემდა სასახელოდ და შვილის შვილთა სასიქადულოთ“ და სხვა. ამითი თავდება მახვშის არჩევის ცერემონიალი. ხალხი დაიშლება და მახვში, ძალა-უფლებებით შემოსილი, შეუდგება საქმეს¹³⁵.

აქ უნდა შევნიშნოთ, რომ რაფიელ ერისთავს და თავისუფალ სვანს არ უნდა ქონდეს. სწორად გაშუქებული მახვშის არჩევნების ზოგიერთი წესები. მაგალითად, ისინი სწერენ, რომ მახვში ხალხს დიდი ხნით ამორჩეული ჰყავდა და თუ თავს იყრიდენ, ეს მხოლოდ იმისთვის, რომ მისთვის ეს თანამდებობა ჩაებარებინათ; „ევა ადამუნლო“ – ევა ადამიდან დაწყებული პატივით და ქებით ხსენებულნი.

¹³⁵ თავისუფალი სვან. გაზ. „ივერია“, 1886 წ. #4, P. Эристов. За-метки о Сванетии. стр. 4.

არიან შენნი წინაპარნი... და უცხო არ არის შენის გვარისათვის ამგვარი პატივი და დიდება ხალხისაგან (ე. ი. მახვშობა).

ჩვენ ვიცით სარწმუნო წყაროებიდან, რომ მახვში არას დროს წინ და წინ არჩეული არ იყო, და არც შეიძლებოდა ყოფილიყო სათემო ყრილობის მოწვევამდე, როგორც ისინი ამბობენ. ხალხი სწორედ მის ამოსარჩევად იყრიდა თავს და არასდროს ისეთს ერთსულოვნებას მის არჩევის დროს ადგილი არ ჰქონია; რომ სამახვშიო პირის გარშემო სჯა-ბაასით ხალხი არ დაქანცულიყო და პირდაპირ გამოეყვანათ ის ხალხის წინაშე მახვშის გვირგვინით შემკობილი. ვიმეორებ, რომ ასეთი შემთხვევები იშვიათი იყო, თორემ მაშინ, რასაკვირველია, მისი ამორჩევა ისე მოხდებოდა, როგორც მათ აქვთ აღწერილი. მაგრამ ამ არჩევნების დროს ხშირათ იყო რამოდენიმე პირის კანდიდატურა წამოყენებული და ამიტომ არჩევნებზე მოკლებული იყო იმ ერთსულოვნებას, რომელზედაც ჩვენ მოგვითხრობენ ზემოხსენებული პირები. ვინაიდან „მახვში“ უნდა ყოფილიყო ხანში შესული, მაგრამ მამაცობით განთქმული, პატიოსანი, გამოცდილი. მორწმუნე, გონიერი და საზოგადოების ერთგულებით ცნობილი, რასაკვირველია, წამოყენებული კანდიდატების ღირსება-ნაკლულოვანებათა. აწონ-დაწონვა დიდ დაკვირვებას თხოულობდა და დიდი სჯა-ბაასის შემდეგ ყრილობას გამოჰქონდა დადგენილება ან ერთხმათ რომელიმე მათგანის ამორჩევაზე ან, როცა ყველანი ისინი ერთნაირი თვისებით იყვნენ აღჭურვილნი და ვერასფრით ერთმანეთისაგან ვერ განირჩეოდნენ. მაშინ ამ საკითხის გადაწყვეტაში თვით ღმერთს დაიხმარებდნენ ხოლმე და მისი „შემწეობით“ ახდენდნენ არჩევნებს შემდეგნაირად: გააკეთებდნენ ხოლმე ჩხირებისაგან იმდენ კენჭს, რამდენი სამახვშიო პირის კანდიდატურაც იყო წამოყენებული და გარდა იმისა კიდევ ერთს, რომ

#80#

მელსაც უწოდებდნენ «ფუსვნა ჯულაის» – ღვთის კენჭს. თვითეულ კენჭს ეძლეოდა თავისი ნიშანი და შემდეგ უჩვენებდნენ ყველა კენჭებს ყრილობას და გააცნობდნენ. რომელი კენჭი რომელ კანდიდატს ეკუთვნოდა და აგრეთვე იმასაც, რომელი იყო ღვთის კენჭი. ამის შემდეგ ხალხი ახმაურდებოდა ერთად და შეევედოებოდა ღმერთს: „ღმერთო დიდებულო, ვინც ამ სამახვშიო კანდიდატებში ხალხისთვის უფრო

სასარგებლო იყოს და მღვთისათვის სასურველი, იმას შეახვედრე მახვმის კენჭიო“. მერე ჩაყრიდენ ყველა კენჭებს ქუდში, ერთი კაცი ამ ქუდს დაიჭერდა ხელში, მეორე მას ხელებს შემოკრავდა დაბლიდან, რათა ეს კენჭები ამოეყარა, მესამე ხელს ჩაუყოფდა ქუდში; ხალხს რომ რაიმე ეჭვი არ მიეტანა მასზე, თვალებს დახუჭავდა და დაიჭერდა კენჭს. ხალხში ამ დროს სიჩუმე ჩამოვარდებოდა, მთელი მისი ყურადღება ქუდისაკენ იყო მიქცეული. მაგრამ სანამ „ფუსნა ჯულია“ – „ღვთის კენჭი“ არ ამოვიდოდა, მანამდე ვისი კენჭიც არ უნდა მოხვდომოდა ხელში, ამას მნიშვნელობა არა ქონდა. ხოლო როცა ეს კენჭი ამოვიდოდა, მის შემდეგ ვისი კენჭიც ჩაუვარდებოდა ხელში კენჭის ამღებს, ის ითვლებოდა ღვთისთვის სასიამოვნო სამახვშიო, საუფროსო პირად და დიდი მხიარულებით მას ულოცავდენ მახვშობას და ნიშნავდენ ამ თანამდებობაზე.

ისეთ შემთხვევაში. როცა სამახვშით, კანდიდატები ერთმანეთისაგან არაფრით არ განირჩეოდნენ და ერთგვარი. თვისებებით და ღირსებით იყვნენ დაჯილდოვებული, არჩევნების ეს წესი ითვლებოდა ყველაზე უფრო მიზანშეწონილად. გარდა ამისა არჩევნების ამ წესს ის მნიშვნელობაც ქონდა, რომ ამით არც ერთ მათგანს ხალხის მხრით უპირატესობა არ ეძლეოდა, სამახვშიო კანდიდატების თავმოყვარეობაც ოდნავ არ ილახებოდა, რადგან ეს საკითხი თვით: ღმერთის სურვილით სწყდებოდა, ამნაირად, თავშივე ისპობოდა პირველობისათვის ბრძოლა, ქიშპობა, შურიანობა და საერთო მდგომარეობის გაართულება.

მახვმის არჩევის შემდეგ ხდებოდა სოფლის მახვშიების არჩევნები. თვითეულ სოფლის მცხოვრებნი მიდიოდენ ცალ-ცალკე ჯგუფებათ, რომელიც ან მათ მიერ სასოფლო ყრილობაზე არჩეულ სოფლის მახვშიებს ტოვებდენ ამ თანამდებობაზე, ან ახლებს ნიშნავდენ. ამნაირად თვითეული სოფლიდან თემის მახვმის ეძლეოდა თანამშრომელად ერთი ჩენილი. მათი რიცხვი განისაზღვრებოდა სოფლების რაოდენობის მიხედვით – და მათ ქონდათ დაკისრებული თავის თემის ბედ-იღბალი და მართვა-გამგეობის საქმე. ხშირად ყრილობა მათ აფიცებდა თემის ერთგულებაზე და თითონ ყრილობაც ეფიცებო-

#81#

და მათ ერგულებაზე და მორჩილებაზე. მ. კოვალევსკი სამართლიანად აღნიშნავს, რომ: „Старшина носил одно название с тем, Кое принадлежит доселе старшему во дворе – «махвши» Бу-квально это слово означает старший. Кроме старшины сходь выбирали еще 12 человек выборных... Участие в выборах принимали все срвершеннолетние, не только мужчины, но и женщины“¹³⁶.

საინტერესო ის არის, რომ არჩევნების ზემოხსენებული წესი დღემდე არ შეფერხებულა სვანეთში. ამ წესით არჩევნები ხდებოდა ხშირად მის შემდეგაც, როცა მახვშობა მოისპო და მათი ადგილი მთავრობის მიერ დაყენებულმა მამასახლისებმა დაიკავეს. მეფის მთავრობის დამხობის შემდეგაც, როცა დამფუძნებელი კრების არჩევნები მოხდა სვანეთში, მე თვითონ ვიყავი იმის მოწმე, რომ ბევრ საზოგადოებებში განმეორდა სვანური არჩევნების ზემოაღწერილი წესი. ხალხი ამბობდა, ჩვენ არ ვიცით რომელი პარტია სჯობია ჩვენთვის და ვის უნდა მივცეთ კენჭი. ამიტომ აკეთებდნენ იმდენ „სვანურ კენჭს“, რამდენი პარტიაც ყუთს იდგამდა. მისცემდნენ მათ თავ-თავის ნიშნებს, ჩაუყრიდნენ თავისებურად ქუდში და შეეხვეწებოდნენ ღმერთს: „ღმერთო! რომელი პარტიაც ხალხისათვის სჯობდეს, იმ პარტიას შეახვედრე კენჭი“. და მართლაც ღვთის კენჭის – „ფუსნა ჯულაის“ შემდეგ ვისი კენჭიც ამოვიდოდა, მთელი. ხალხიც ერთხმად იმ პარტიას აძლევდა ხმას.

რაც შეეხება ყრილობის სახელით ერთერთი მისი წევრის მახვში-სადმი მიმართვას: „ევა ადამუნლო“ – ევა-ადამიდან დაწყებული პატივით და ქებით ხსენებული არიან შენნი წინაპარნი, უცხო არ არის „მახვშობა“ შენი გვარეულობისათვის-ო და სხვა, არც ეს უნდა შეადგენდეს სრული ჭეშმარიტებას, გინაიდან ამ სიტყვების მიხედვით ისე გამოდის, თითქო მახვშობა რომელიმე გვარში მემკვიდრეობით გადადიოდა, რასაც, რა თქმა უნდა, ადგილი არ უნდა ჰქონოდა, რადგანაც მახვშის თანამდებობაზე იოჩევდნენ როგორც გლეხს, ისე უფლებრივად და

¹³⁶ М. Ковалевский. Законы и обычаи на Кавказе. стр. 16.

სოციალურად მასთან გათანასწორებულ „ვარგს“ – აზნაურსაც. და ამ შემთხვევაში ეძლეოდა უპირატესობა არა რომელიმე წოდებას, არამედ მას, ვინც თემში, როგორც არის ზემოდ ნათქვამი. ჭკუით, გონებით, ვაჟკაცობით, სინდისით ყველას ჯობდა და თავის თემის ერთგულობის დიდი ხნის სტაჟი პქონდა.

მახვშის არჩევნებისა და საზოგადოდ სვანეთის ჩვეულებითი უფლებების და ადათების აღწერის დროს მე ვსარგებლობ უმთავრესად:

#82#

იმ მოხუც გიორგი მარგიანის ნაამბობით, რომელიც 25 წლის განმავლობაში იყო ყოველივე ამისი უშუალო მოწმე და თვალყურის მდევნებელი.

ეს ის გიორგი მარგიანია, რომელიც თავისი წარსულით და მოღვაწეობით კეთილი მოგონების ღირსია და რომლის მამა, მურზა, 1847 წ. ს. მესტიაში ვერაგულად იქნა მოკლული ჯაფარიძეების მიერ, მაშინ როცა ის მიყვებოდა თავის სტუმრებს, საქართველოდან გაგარინის მკვლელ მურზაყან დადემქელიანთან გამოგზავნილ ორ მღვდელს. ჯაფარიძეებმა განიზრახეს მათი დაპატიმრება, მურზა მათ შეეება, მოუვიდათ ჩხუბი, რომლის დროსაც მან მოკლა ერთი ჯაფარიძე, რამდენიმე სასიკვდილოთ დასჭრა, სტუმრები თუმცაღა სიკვდილს გადარჩენ, მაგრამ თვითონ კი ტრადიკულად გამოეთხოვა წუთისოფელს.

აი ამ ჯაფარიძეების მტრობით შევიწროებული გიორგი თოფით ხელში ციხეში იმყოფებოდა მაშინ, როცა, 1847 წ. სვანეთში კოლუბიაკინის მოგზაურობის შემდეგ სვანეთს განაგებდა პირველი ბოქაული ალექსანდრე მიქელაძე, რომლის ამაღასაც ზემოხსენებული მახვშიები შეადგენდნენ. ამ მიქელაძემ 20 წ. ყრმა გიორგი წაიყვანა ქ. ქუთაისში, მიაბარა იქ გელათის მონასტრის ერთერთ ბერს წერა-კითხვისა და მღვდელ-მოქმედების შესასწავლად. ქუთაისში ყოფნის დროს ის შეიქნა, სხვათა შორის, კონსტანტინე დადემქელიანის დახვრეტის საკუთარი თვალთ მნახველი.

ქუთაისიდან ქართული წერა-კითხვის კარგად მცოდნე, მღვდლად ნაკურთხი, ის ბრუნდება თავის ქვეყანაში, სადაც მთელი სვანეთის

ხალხის დიდ სიყვარულს და პატივისცემას იმსახურებს. ხალხი მას არქმევს „ხოშა ბაჰს“, დიდ მღვდელს. სამართლიანობა მოითხოვს აღვნიშნოთ, რომ ეს იყო სვანეთის წარსულის საუკეთესო მცოდნე და ჩემი შრომის დაწერის დროს მე ვსარგებლობ უმთავრესად მისი ცნობებითა და ნაამბობით და ამიტომ. ვგონებ, ეს ცნობები სავსებით სარწმუნო უნდა იყოს.

მახვშის უფლებები და მოვალეობები

მახვშის ხალხისაგან არავითარი ჯამაგირი არ ეძლეოდა თავისი მოღვაწეობისათვის. მაგრამ მისთვის დიდ ჯილდოდ ითვლებოდა ის, რომ მას ხალხი თავის თემში ყველაზე მაღლა აყენებდა და დიდ პატივსაც სცემდა. აღაპებზე, ტირილებზე და სხვა დღესასწაულებზეც კი მას თავისი ამალითურთ (ჩენილებით) ცალკე სვამდენ საპატიო სკამზე, „საკარცულზე“, ხვანა-თესვაზე, ყანების მომკაზე, თიბვაზე და #83#

შემის მოჭრაზე თუ ვინმეს დაუძახებდა, მას ყველა ეხმარებოდა, თუმცა ეს სავალდებულო არავისთვის არ იყო. გარდა ამისა, მას ჰქონდა ხელუხლებლობის სრული გარანტია და მისი უფლებები, მოგლეთ რომ ვთქვათ, განუსაზღვრელი იყო.

სამართლიანად აღნიშნავს რ. ერისთავი: „Всякого рода дела были Махвши подведомы, как духовные так и светские, как уголовные, так и гражданские, важные и маловажные“.

მაგრამ საზოგადოებრივ მნიშვნელობის საკითხებს ის ხალხის დაუკითხავად იშვიათად სწყვეტდა და ისიც მხოლოდ მაშინ, როცა დარწმუნებული იყო იმაში, რომ ეს ხალხის საკეთილდღეოდ სწყდებოდა და მადლობის მეტს ხალხი მას არაფერს ეტყოდა. მახვში საჭიროებისდა მიხედვით იწვევდა სათემო ყრილობას ზემოთაღწერილი წესით. წინასწარ მას ცალკე გაჰყავდა ჭკუა-გამოცდილებით პატივსადები პირები, ახდენდა მათთან თათბირს ანუ „ვაზირობას“, გამოჰქონდა მათთან შეთანხმებით თავისი დასკვნა ამა თუ იმ საგანზე, რასაც შემდეგ ის გააცნობდა ყრილობას, რომელიც ან სავსებით ადასტურებდა

მის აზრსა და შეხედულებას ან რაიმე ცვლილება შეჰქონდა ან სრულიად არ ეთანხმებოდა და არღვევდა. როცა მკვლელობა მოხდებოდა. მის თემში მახვშის უმთავრეს ამოცანას შეადგენდა „ზისხი ლიგნე“ – სისხლის ღვრის შეჩერება და გადამტერებული მხარეების შერიგება მედიატორული წესით. რომლის დროსაც დიდი დიპლომატობა იყო მახვშის მხრით საჭირო. პირველ ხანებში როცა „ზისხ ფუვა“ – სისხლი სდულდა, მოკლულის ჭირისუფალს ვერავინ ვერ გაუბედავდა გარიგებაზე რამეს თქმას და მახვში მათ ამ ადულებული სისხლის დანელებაზე ზრუნავდა, ათასნაირი მაგალითების მოყოლით და ჩამოთვლით უნდოდა, რომ ისინი შერიგებოდნენ ამ უბედურებას, ხოლო როცა შეატყობდა, რომ მორიგებაზე ლაპარაკის დაწყება შეიძლებოდა, მაშინ მოუყრიდა თავს თავ-თავ პატივსადებ პირებს და დღე და ღამე იმის მეცადინეობაში იყო, რომ როგორმე დაეყაბულებინა მოკლულის ჭირისუფალი გარიგებაზე. ხოლო თუ მისი შრომა უნაყოფოთ ჩაივლიდა, იმ შემთხვევაში მოიწვევდა თავისი საზოგადოების ყრილობას, რომლის დადგენილების თანახმად უნდა შერიგებულიყვნენ მხარეები. წინააღმდეგ შემთხვევაში „ხევის“ – სურვილის ურჩობის გამწევი სასტიკ პასუხს აგებდა მის წინაშე.

ტირილზე, ალაპებზე, საეკლესიო და სხვა სასოფლო დღესასწაულებზე, როცა „ჰარყალობ“ – არაყოფა ანუ „მამდმარობ“ – მთვრალობა იყო მოსალოდნელი, მახვში ჯერ გამოდგებოდა მაღალ ადგილიდან და „ჰერაბს „იხდა“. ე. ი, ხალხს აფრთხილებდა, რომ ჩეხვა და #84#

ჩხუბი არ მოეხდინა ვინმეს და მშვიდობიანად დაშლილიყვნენ. ხშირად იგი აჰყრიდა ხოლმე ხალხს იარაღს, ერთ ადგილას შეინახავდა და მეორე დღეს დაურიგებდა თავიანთ პატრონებს.

როცა რომელიმე ოჯახში უკმაყოფილება მოხდებოდა და სხვა ზომებით მათი მორიგება არ მოხდებოდა, მახვში მიდიოდა იმ ოჯახში და ცდილობდა „ლიყოლფა ლისყენეს“ – ოჯახის მოწესრიგებას, ხოლო როცა მიზანს ვერ მიაღწევდა, აურჩევდა მედიატორებს და მშვიდობიანად ჰყოფდა მათ. ამრიგადვე აწარმოებდა ის ცოლ-ქმრის გაყრის საქმეს, როცა ისინი ვერ შესძლებდნენ ერთმანეთთან ცხოვრებას.

როცა თემის რომელიმე წევრს სერიოზული საქმე ჰქონდა სხვა თემის კაცთან, მახვში შედიოდა იქ მოციქულად და ადგილობრივი მახვშის დახმარებით ცდილობდა მხარეების მორიგებას.

მახვშის მოღვაწეობას შეადგენდა აგრეთვე თავის ხალხის წინამძღოლობა ანუ მთავარსარდლობა, როცა სადმე საომრათ წავიდოდნენ, ან როცა მათ საწინააღმდეგოდ საომრად მოსულთა იარაღით ხელში დახვდომა და პასუხის გაცემა იყო საჭირო.

ამნაირად მახვშის დიდი საქმე ჰქონდა დაკისრებული და მისი კეთილმოღვაწეობა დაუვიწყარი ხდებოდა ხოლმე ხალხის მეხსიერებაში. რაფ. ერისთავი ამბობს: „Имена любимых Махвши живут и поныне в памяти народной, как имена славных героев других народов“¹³⁷.

მახვშიების პოპულარობა და გავლენა თავის ხალხზე იმდენად განთქმული იყო, რომ ლიტვინოვი ერთ-ერთ თავის მოხსენებაში სწერდა ციციანოვს: „Известные и довольно богатые руды находятся в Сванетии, но использовать их трудно, т. к. все жители сванетских гор управляются старшинами, которым соседство русских приятно быть не может“¹³⁸.

როდესაც რუსეთის თვითმპყრობელობა 1830 წლებში შეუდგა სვანეთის დაპყრობის მეცადინეობას, სხვა ზომებით ეს შეუძლებლად მიაჩნდა და იმერეთის მმართველი გესსე სწერდა ღრაფ პასკევიჩ ერივანელს: Покорить Вольных Сванов силою оружия сопряжено с большими затруднениями, но дать им повод к привязанности к Рос. правительству есть средство через большие подарки от нас главнейшим старшинам¹³⁹.

#85#

ღრაფ პასკევიჩ ერივანელმაც მას ასე უპასუხა. Предлагаю Вам войти в сношения с кн. Дадешкелтани и со старшинами Обществ Вольной Сванетии, стараясь их привлечь подарками

¹³⁷ Р. Эрстов. Заметки о Сванетии, стр. 9.

¹³⁸ Рапорт Литвинова Кн. Цицианову, от 25 октября

¹³⁹ Секр. донес. ген-м. Гессе гр. Паскевичу Эриванскому от 14июля 1830 г. #74.

и т. д.¹⁴⁰.

ზემოაღწერილი მართვა-გამგეობის აპარატი სვანეთში მის ნებაყოფლობით რუსეთის ქვეშევრდომობაში 1853 წ. შესვლის შემდეგ ოცი წლის განმავლობაში, ე. ი. 1869 წლამდე, ოდნავ არამცთუ არ შეფერხებულა, არამედ მახვშიების საშუალებით და შემწეობით იწყება იქ მთავრობის წარმომადგენლების სამუშაოდ, ფეხის შედგმა, რასაკვირველია, არსებული ჩვეულებითი უფლებების ხელმძღვანელობით.

კოლუმბიაკინი, რომელიც პირველად ეწვია სვანეთს 1874 წ., სვანეთში შესვლას ვერ ბედავდა, სანამ სვანეთის მახვშიები მას არ მიეგებნენ. მის მიერ სვანეთში დანიშნულ პირველ ბოქაულ ალექსანდრე მიქელაძის ამაღლას სვანეთის მახვშიები შეადგენდენ, მაგრამ როდესაც მან სცადა ახალი კანონების წარმოება, ისინი მას ჩამოსცილდნენ და ამის შემდეგ იძულებული შეიქნა 1849 წ. ხალხის მიერ წინააღმდეგობის გაწევის გამო გაქცეულიყო სვანეთიდან და სვანეთიც ოთხი წლით, ე. ი. 1853 წ-მდე, დარჩა ძველებური ჩვეულებრივი წესებითა და ადათებით. 1853 წელს გაგარინმა სხვათა შორის მოახსენა ვორონცოვს:

„Учреждение в Вольной Сванетии формального управления нахожу преждевременным, потому что сваны по буйности своего характера не умеют еще подчиняться ни какому управлению и своим самоволием могут поставить начальство опять в такое неприятное положение, как это было в 1849 г.“.

მართალია, განაგრძობს ის, 1849 წ. სვანებმა წინააღმდეგობა გაუწიეს ბოქ. მიქელაძეს, მაგრამ ხელის აღება ამ ხალხზე შეუძლებელია, რადგანაც სვანებს შეუძლიათ ჩვენ მტრებს მიემხრონ და მით საქმე ძალიან გართულდეს ჩვენთვის და ამიტომ საჭიროა დაინიშნოს სვანეთის მმართველად ისევ მიქელაძე და დაეკისროს მას საქმის წარმოება სხვათა შორის. „местными обычными правами“ – ადგილობრივი ჩვეულებითი უფლებებით და სხვა¹⁴¹.

¹⁴⁰ Предписание гр. Паскевича ген.-майору Гессе от 23 августа 1830 г. #710.

¹⁴¹ Доклад Кут. губ. Гагарина кн. Воронцову от 24 июня 1853 г. за #167.

#86#

ვორონცოვმაც ამ მოხსენებას დასტური მისცა და ნება დართო სვანეთში ჩვეულებითი უფლებებით: საქმის წარმოების შესახებ¹⁴² და როდესაც 1853 წელს სვანეთში შევიდა, ბართოლომეი, და რუსეთის ქვეშევრდომობაში შესვლის შესახებ ფიცი მიაღებინა ლატალისა და ლენჯერის საზოგადოებებს, ამ საქმეში მას ეხმარება ლატალის თემის მახვში აბი ფარჯიანი, ხოლო ფიცის ფურცელზე მან ხელი მოაწერინა ლატალის თემის 13 სოფლის 13 მახვშის¹⁴³.

ალექსანდრე მიქელაძის შემდეგ სვანეთის ბოქაულად დანიშნულ სიმონ ამირაჯიბის დროს სვანეთის მახვშიებს დაერქვათ მდივანბეგები და დაენიშნათ თვითონ 300 მან. ჯამაგირი.

ამირაჯიბის შემდეგ სვანეთის ბოქაულად დანიშნულ მამაცოვისა და თ. ჯორჯაძის დროს მდივანბეგების სახელით მონათლული სვანეთის მახვშიები თანდათანობით კარგავენ თავის მნიშვნელობას და 1869 წ. მათი ძალა-უფლება გადადის. უკვე მთავრობის LV. დანიშნულ მამასახლისების ხელში¹⁴⁴. მაგრამ ხალხის გულს არც ახლა ეკარება ახლოს ახალი კანონები. სვანები რამოდენიმე საუკუნეთა განმავლობაში შემუშავებულ ზნე-ჩვეულებასა და ჩვეულებითი წესებს იმდენად იყვნენ შეჩვეული, რომ ადვილად ვერ თმობდენ და ვერ ურიგდებოდენ მათ გაუქმებას. თვით მახვშიებსაც არაფრად მოწონდათ ხალხის მიერ მათდამი მიწიჭებული უფლებების დათმობა. ამიტომ ხდება ამ ორ ახალ და ძველ მიმართულებათა შორის საშინელი ბრძოლა და შეჯახება. რასაც შედეგად მოჰყვა ბრძოლის ველზე ფორმალურად, ანუ გარეგნულად პირველის გამარჯვება, ხოლო არსებითად ანუ სინამდვილეში მეორის გამარჯვება და ახლათ შემოდებულ კანონების სვანურ ჩვეულებითი უფლებების წინაშე მუხლის მოდრეკა. ამნაირად სვანეთის მახვშის ადგილის როლში ცხოვრებამ ჩააყენა სვანეთის ბოქაული, რომელსაც სვანები „მახვშის“ ემახდენ; თემის მახვშიების მო-

¹⁴² Предписание кн. Воронцова Кут. Губ. Гагарину от 15 октября 1853 г. #2838

¹⁴³ Бартоломеи. Поездка в Вольную Сванетию.

¹⁴⁴ Р. Эристов. Заметки о Сванетии, стр. 8. „ივერია“, 1886 წ.

ვალეობის ასრულება სრულიად ბუნებრივად დაეკისრათ მამასახლისებს, ხოლო სოფლის მახვშიების ადგილი დაიკავეს ხევის თავებმა, რომლებიც მუდამ კომიკურ მდგომარეობაში იყვენ სვანური ტრადიციების მიერ ჩაყენებული და ჩვენ დრომდე განაგრძობდენ არსებობა-მოქმედებას თვით ცხოვრების მიერ ნაკარნახევ ჩვეულებითი უფლებებისა და ადათების ხელმძღვანელობით. ზედმეტი არ იქნება ამის დასახასიათებლათ ორიოდ სიტყვა ითქვას აქ.

#87#

სვანეთის მმართველის მოვალეობა, რა თქმა უნდა, უმთავრესად იმითი განსხვავდებოდა სვანეთის უწინდელი მახვშის მოღვაწეობიდან, რომ მას არ ჰქონდა დაკისრებული სვანეთის ლაშქრის მთავარ-სარდლობა საჭიროების დროს, და გარდა ამისა, ის ადგენდა ოქმებს სისხლის სამართლის ხასიათის დანაშაულობის საქმეებზე აძლევდა დამნაშავეთ სასამართლოში და მით ასრულებდა თავისი მოვალეობის ფორმალურ მხარეს, ხოლო დანარჩენი მისი მოქმედება, როგორც ხანგრძლივმა დაკვირვებამ დაგვანახა, ასეთ შემთხვევებშიაც კი სვანურ ჩვეულებითი უფლებებზე და ადათებზე იყო სავსებით დამყარებული. ამიტომაც სინამდვილეში ის არ წარმოადგენდა ისეთ ჩინოვნიკურ პიროვნებას ანუ ადმინისტრაციის წარმომადგენელს, როგორც სხვა ქვეყნებში, არამედ განსაკუთრებულ პირობებში მყოფ ისეთ დამოკიდებულ მართვა-გამგეობის მუშაკს, რომელსაც ჰქონდა დაკისრებული ყოველმხრივით ხალხის ცხოვრების წინამძღოლობა და სვე-ბედი.

მართალია, სვანეთში რომ მკვლელობა მოხდებოდა, ბოქაული ახდენდა კვლევა-ძიებას და დამნაშავეს სისხლის სამართალში აძლევდა, მაგრამ ამითი როდი თავდებოდა საქმე. საჭირო იყო დამნაშავეს ხელში ჩაგდებაც, რაიც ძალიან იშვიათად ხდებოდა, თუ ბოქაული არ იშოვნოდა მასთან დაახლოვებულ პირებს მოციქულებად, შორიდგან მასთან მოლაპარაკებას არ აწარმოებდა, დიდ კომპრომისებზე არ წავიდოდა და დამნაშავეს გემოზე არ გადაწყდებოდა საქმე.

თუ ამ გზით ის მიზანს მიაღწევდა, დამნაშავე მასთან მაინც მანამდე არ მივიდოდა, სანამ ამ მოლაპარაკების დროს არ შეჰპირებოდა შვილობილად დაყენებას, და ამიტომ ბოქაულის პერანგის საყე-

ლო მუდამ შეხსნილი იყო და მისი გულმკერდი ღია, მიშვერილი დამნაშავეის სურვილის შესასრულებლად.

რამი გამოიხატებოდა ეს „შვილობილობა“? ეს იმაში გამოიხატებოდა, რომ როცა სვანეთში უნათესაო ელემენტებს უნდათ ერთმანეთთან ნათესაური კავშირის დამყარება, ამისი მსურველი, სულ ერთია კაცი იქნება თუ ქალი, სთხოვს ვისთანაც დამეგობრება უნდათ, მიიღოს ის თავის სახლში ან თვითონ მას ეწვიოს.

პირველ შემთხვევაში დაიკავეს ერთ „ლერქვამ“ ანუ „ზექა“ არაყს¹⁴⁵, თან გაიყოლებს ვინმე ნათესავს, მივა დამე იმის ოჯახში რომელთანაც უნდა „დანათესავება“. ისიც სტუმარს შესაფერისად უხვდება, კარგს მასპინძლობას უწევს და როცა ვახშმად სხედან, სტუ-
#88#

მარი ადგება, ერთ კათხა არაყს დაიკავეს ხელში, მივა თავის სამამობილესთან, დაიჩოქებს მის წინ. ამასობაში ისეც იხსნის ჩოხა-ახალუხს, შემდეგ პერანგს, ამოიღებს მარჯვენა ძუძუს, უდებს მას პირში თავის შვილობილს, რომელიც ძუძუზე სამჯერ კბილს დაადგამს და სამჯერვე იტყვის: „სი მუ მი გეზალ“ – შენ მამა ხარ, მე შვილიო. შემდეგ ერთმანეთს დაკოცნიან, კათხებს გაცვლიან, ერთმანეთს დალოცავენ და უსურვებენ მათ შორის დაარსებულ ნათესაობის მტკიცეთ გატარებას ცხოვრებაში. ამიერიდან ისინი ერთმანეთის ნათესავებად ითვლებიან. ერთმანეთის ღალატი არ შეუძლიათ და ვალდებული არიან ჭირში და ლხინში განუყრელი იყონ.

სვანი, დარწმუნებული იმაში, რომ ამ წესით თუ მას ბოქაული იშვილებდა, არამცთუ არ უღალატებდა, არამედ კიდევ დაეხმარებოდა. დამშვიდებულად მიდიოდა მასთან და ყველაფერში ემორჩილებოდა. მაგრამ მოხდებოდა დამნაშავეის ხელში ჩაგდება აღწერილი ცერემონიალით თუ შეპყრობით, ეგ სულერთი იყო, ამითი საქმე არ თავდებოდა, და რომ შურის ძიების ნიადაგზე სისხლის ღვრა არ განმეორებულყო. ბოქაულის, მამასახლისების და ხევის თავების მოვალეობას შეადგენდა მედიატორული წესით მხარეების შერიგება,

¹⁴⁵ ლერქვამი ზედა ხევში, ზექა – ქვედაში ნიშნავს არაყის საწყაოს, რომელშიდაც ჩადის 6 ბოთლი.

ისე როგორც ამას აწარმოებდნენ: ზემოხსენებული ძველი მახვშიები და სოფლის ჩენილები, რომლის დროსაც მედიატორების რიცხვში თავმჯდომარეთ ხშირად დაინახავდით ბოქაულს, ხოლო მამასახლისს და ხევს თავებს მედიატორებათ. სვანეთის ხალხის სიყვარულს და დიდ პატივისცემას დაიმსახურებდა ხოლმე, ისეთი ახალი „მახვში“ (ბოქაული), რომელიც „ლუფინა ზიხს აგნა“ ადუღებულ სისხლს ანელებდა და ვინც მეტ მშვიდობიანობას ჩამოაგდებდა გადამტერებულ მოსისხლე მტრებს შორის ზავისა და მორიგების საშუალებით.

ისეთი ბოქაულების დროს, რომლებიც ბევრათ არ იწუხებდნენ თავს სვანეთში მშვიდობიანი მდგომარეობის დამყარებითა და ხალხის კეთილდღეობაზე მზრუნველობით. დროს ლოთობაში და უმოქმედობაში ატარებდნენ, საშინლათ იყო ხოლმე გავრცელებული ქურდობა და ბევრ მოსახლეს ეცლებოდა ხელიდან ოჯახის მარჩენალი ხარი. ძროხა, ცხენი და სხვა. ამ შემთხვევაშიც არსებული კანონების ფარგლებში ბოქაულის მოქმედება არარას წარმოადგენდა. ამიტომ ის იძულებული ხდებოდა ისევ სვანურ ჩვეულებითი უფლებებით და ადათებით გაეკეთებინა საქმე. ამ მიზნის მისაღწევათ ის ახდენდა კრებებს, ხალხს მოუწოდებდა ამ ბოროტების აღმოსაფხვრელად ფიცის საშუალებით. მაგ., 1912 წ.. როცა სვანეთი უვიც ბოქაულების მოქმედებაში საშინელ მდგომარეობამდე მიიყვანა, და ქურდბაცაცებისაგან ხალხი #89#

ნადგურდებოდა, მე თვითონ ჩამოვიარე მთელი სვანეთი, მოვიწვიე კრებები და გამოვატანინე ხალხს დადგენილებები, რათა 15-50 წ.-მდე მამაკაცი ყველა წასულიყო კალის წმ. კვირიკესა და იულიტეს მონასტერში დასაფიცებლათ. დანიშნულ დღეს კალაში სვანეთის ყველა თემებიდან თავი მოიყარა 3000 კაცმა¹⁴⁶. სიკვდილამდე დაუვიწყარი იქნება ჩემთვის ის შთაბეჭდილება და შედეგები, რომელიც მოყვა სვანეთის ხალხის თავის მოყრას ამ კეთილ საქმეზე: ეკლესიიდან გამოვატანინე „შალიანი“-ს ხატი, რომელიც სვანების შეხედულებით ყველაზე ძვირფასი და მძლავრია ამ ქვეყანაში. ხალხის სურვილით უნდა მომხდარიყო „ბუგიდ ლიგურცამი“ – მაგრათ დაფი-

¹⁴⁶ Ильина. Пут. По Сванетии.

ცემა, ამიტომ დაფიცებაც მე დამავალეს. მე შევუდექი ჩემს გარშემო მოზღვავებულ ხალხში „ლიგურცამის“ დაფიცებას, რომლის დროსაც ბევრ ქურდს ტანის ცახცახი აუტყდა. გათავდა ფიცი იმ ქურდების წყევლა-კრულვით, რომლებიც ფიცს გატეხდენ, რასაც მთელმა ხალხმა შეჰბღავლა „ამინ“, მერე ქუდები მიწაზე დაახეთქეს. ამის შემდეგ თვითთული ჩვეულებისამებრ ჯოხ-ქვეშ გამოვატარეთ და მერე შევუდექი დაკითხვას. ამნაირად აღმოვაჩინეთ 750 შემთხვევა ქურდობისა. შევადგინე კომისია, რომელშიაც თემიდან ორ-ორი კაცი შევიდა. ეს კომისია ჩამოყვა მთელ სვანეთს, ქურდებს ჩამოართვა ნაქურდალის ორმაგი საფასური და დაზარალებულთ ჩააბარა. ამან იშვიათი დიდი შთაბეჭდილება და გავლენა მოახდინა სვანეთის ხალხზე.

ამის შემდეგ აქვე ხალხი იღებს ფიცს. რომ 5 წლის განმავლობაში არაფერი მოიპარონ. ხოლო თუ ვინმეს ქურდობა წამოცდეს, ამხილონ. ამას შედეგად მოყვა ის, რომ ეს ხუთი წელიწადი აღსანიშნავი შეიქნა სვანეთის ყოფა-ცხოვრებაში მით, რომ ერთ ქურდობის მაგალითსაც ამ ხნის განმავლობაში ადგილი არ ჰქონია.

სვანური ჩვეულებითი უფლებების მიხედვით წყდებოდა აგრეთვე ცოლ-ქმრის გაყრა, მაჩხუბართა შერიგება, ერთი სიტყვით ყოველგვარი სისხლის სამართლისა და სამოქალაქო საქმეები თვითმპყრობელობის დამხობამდე.

ხოლო ამის შემდეგ სვანეთში დამდგარი მენშევიკური ხანა, როგორც ქვემოთ დავინახავთ, შეიქნა როგორც ძველი ტრადიციების, ველური ინსტიტუტების და ყოფა-ცხოვრების გამომამყდენებელ სარკეთ, აგრეთვე სვანეთის ასეთი მდგომარეობის ზემოთ-აღწერილ ჩვეულებითი უფლებებით და წესებით გამოკეთების საუკეთესო გამომხატველ საგნად. ამიტომ უადგილო არ იქნება მკითხველის ყურადღება რამოდენიმე წუთით ამაზე შევაჩერო.

#90#

რევოლიუციის შემდეგ სვანეთი მოსწყდა ცენტრს და დიდხანს დარჩა უმთავრობოთ. ხალხისათვის არავის არ აუხსნია, რევოლიუციის მნიშვნელობა და ამიტომაც უპატრონოთ მიტოვებული სვანეთი ანარქიის საშინელ ცეცხლის ალში გაეხვია. ამგვარი ქოტიური

მდგომარეობის გამეფებამ ფარდა ახადა, დღის სინათლეზე გამოიტანა და ჩვენ თვალ წინ გადამალა სურათი უძველეს დროიდან ხალხის მასებში ფესვებამდგარი, მაგრამ მთავრობის მეცადინეობით და სვანური ზემოთაღწერილ თვითმმართველური წესების საშუალებით დაწესებული და მიძინებული ველური ზრახვებისა, და მისწრაფებებისა. დიახ, ამ მდგომარეობაში ჩავარდნილ სვანეთში სასწრაფოდ მთელი ხალხი შეიარაღდა. ციხეებს პატივი დაედო. ანარქია ელვის სისწრაფით იზრდებოდა. თავი იჩინა საგვაოეულო კავშირის ფიცით დამყარებამ, ერთი სოფლის მეორე სოფლის წინააღმდეგ ამხედრებამ, რამაც შეუძლებელი გახადა ერთი სოფლიდან მეორე სოფელში უშიშრად გადასვლა, ზოგან თავიანთი ციხეებიდანაც ვერ გამოდიოდენ გარეთ, რომ დადარაჯებული მტრის ტყვიას მათთვის სიცოცხლე არ მოესპო. განახლდა ძველებურად კაცის დატყვევება. ასტყდა შურის ძიების ნიადაგზე საშინელი სისხლის ღვრა, რომლის დროსაც ადგილი ჰქონდა ერთში ორის მოკვლას და ამნაირად ამ უბედურებამ დღემდე იმსხვერპლა ხუთასამდე სიცოცხლით სავსე საუკეთესო ახალგაზრდა სვანი. და ამიტომაც ამ ხანას სვანების მიერ ეწოდა სვანეთის სისხლიანი წლები ანუ „შვანობ“ – სვანობა. ფართო ხასიათი მიიღო აგრეთვე ურთიერთ შორის და მეზობელ ქვეყნებიდან ჯოგების მოტაცებამ. განმეორდა ძველი დრო. სვანებმა პირველად კბილი გაჰკრეს „ქაშაგს“ – ყაზარდოს, საიდანაც წამოიყვანეს მრავალი მსხვილფეხა საქონელი. ამის შემდეგ მესტიის თემიდან 30 კაცი გადავიდა ბიზინგი – ხულამის საჯოგე მთებში და წაართვეს უამრავი ხარ-ძროხის ნახირი, შემდეგ უთვალავი ცხვრის ფარა¹⁴⁷. ამის შემდეგ, როცა კაჩუხაშვილის დეკრეტით სვანეთი კანონს გარეშე იქნა გამოცხადებული და სვანებს საქართველოს სხვადასხვა ქვეყნებში მიმავალი გზა დაეკეტათ და აეკრძალათ ამ გზებით მისვლა-მოსვლა, სამეგრელოდან დაბრუნებული ორი მუშა, ერთი იფარელი და ერთი ჩუბეხეველი, გზის დარაჯების მიერ იქნენ მოკლული ს. ხუდოში და რამოდენიმე მუშა

¹⁴⁷ მესტიელები ამ საქონლის წართმევის მიზეზად ასახელებდენ იმას, რომ ძველ დროში რომელიღაც მესტიელ ჯაფარიძეს უნდა მოეპარა მათი ეკლესიიდან ძვირფასი „კალმახის სახე ხატი“ და სხვა ნივთები, რომლებიც ბიზინგელებს უნდა შეეძინათ.

სვანი გამარცხული, ხოლო ქუთაისიდან დაბრუნებული მუშები ზოგი ოფიცხეთსა და ნამეხვანს შუა დახოცილი და გამარცხული და ზოგიც #91#

რაჭა-ლეჩხუმში შეურაცყოფილი. სვანებმა სამწუხაროთ სამარცხვინო ნაბიჯი გადადგეს. შური იძიეს, პირი რაჭა-ლეჩხუმისა და სამეგრელოსკენ ქნეს, და აუარებელი საქონელი შემორეკეს სვანეთში.

რა თქმა უნდა, ამ მოქმედებამი მონაწილეობას მთელი სვანეთი არამც თუ არ იღებდა, არამედ ხშირად ქონდა ადგილი დამნაშავეებსა და უდანაშაულო ჯგუფებს შორის დიდ სროლა-წინააღმდეგობას, რომლის დროსაც ზოგჯერ ხალხის უმრავლესობა იმარჯვებდა, ნამარცვს ართმევდა და პატრონებს უბრუნებდა.

ერთი სიტყვით, სვანეთი ჩავარდა. ისეთ მდგომარეობაში, რომ შურის ძიების ნიადაგზე დაღვრილ საკუთარ სისხლის ნაკადულებში იხრჩობოდა, მეურნეობა თვალსაჩინოთ ეცემოდა, მეზობლები ნადგურდებოდენ და სიტყვა სვანის გაგონებაზე ტანის ცახცახი უტყდებოდათ.

აი ასეთ მდგომარეობაში მყოფ ქვეყნის მისაშველებლად წასვლა და სამსხვერპლოზე ასვლა ძალაუნებურად მხვდა მე წილად 1918 წლის ბოლო ხანებში და მეც ქუთაისიდან სვანეთში გავემგზავრე. დავიწყე მუშაობა თავისუფალი სვანეთის პირველ თემიდან, სახელდობრ უშგულიდგან, მაგრამ რადგანაც წესიერების დამყარების უბრალო ხსენებაც კი აბრაზებდა ზემოთ აღნიშნულ დანაშაულთა ჩამდენ ჯგუფებს, ისინიც შეუდგენ ჩემს მოსაკლავად მზადებას და როდესაც ივარის თემში მიტინგზე გამოვედი, ჩემს პირდაპირ მდგომ ციხიდან გავარდა თოფები, მაგრამ მე მუშაობაზე ხელი მაინც არ ავიღე და უფსკრულისაკენ გაქანებული სვანეთის მდგომარეობის ერთადერთ გამოსაკეთებელ გზად ჩავთვალე სვანური ჩვეულებითი უფლებების საშუალებით და თვით ხალხის დახმარებით მუშაობის წარმოება. მოვიწვიე ყველა თემებში ყრილობები. დავნიშნე თავთავი კაცები ხვეისთავებათ, დავაარსე ნამარცვთა სალიკვიდაციო კომისიები და როცა ასეთი წინასწარი მუშაობით ნიადაგი მზად იყო, მოწვეულ იქნა სრულიად სვანეთის თემთა საკავშირო ყრილობა ს. ბეჩოში, რომელმაც დაადგინა არამცთუ მარტო მარცვა-გლეჯის მოს-

პოზა მომავალში, არამედ ვისაც ამ სახით წარსულ წლებში რამე ჰქონდა შექმნილი, იმისი ჩამორთმევა და ამიერიდან ამისთანა დანაშაულობის ჩამდენ ჯგუფების ასალაგმავად სასტიკი ზომების მიღება, მუშაობის ასეთმა წარმოებამ იმ ფაქტის წინაშე დაგვაცენა, რომ სვანური ჩვეულებითი უფლებებით მოქმედება დაგვირგვინდა: ყოველთემებში ნაძარცვის აღმოჩენით და ჩამორთმევით კუთვნილებისამებრ ჩასაბარებლად და მომავალში მეზობელი ხალხების ამგვარი უბედური მოვლენისაგან განთავისუფლებით.

#92#

IV

სვანური იურიდიული წესწყობილება და სამართლის წესები.

დროთა ვითარებამ თუ სვანეთის ზოგიერთ ზნე-ჩვეულებებში ზოგადი ცვლილებები შეიტანა ან ისინი მთლად სვანეთის ცხოვრებიდან აღმოფხვრა, ამას ჩვენ ვერ ვამჩნევთ უხსოვარ დროიდან სვანეთში დამყარებულ, მრავალ საუკუნეთა განმავლობაში და დღემდე შეუფერხებლად წარმოებულ სვანურ იურიდიულ წესებს, რომელთა ცხოვრებაში გატარება დაკისრებული ჰქონდათ „მორვალს“, მხარეთა შორის ყოველგვარ საქმეების გასარჩევან ამორჩეულ მსაჯულ-მედიატორებს, ადგილობრივ ადათების მიხედვით.

ვინ მოსთვლის, რამდენი შფოთი, უბედურება და სისხლისღვრა მე თვითონ შემიჩერებია ამ გზით მუდმივად სვანეთში ცხოვრებისა და მუშაობის დროს. ამიტომაც ის, რასაც მე ქვემოთ ვსწერ სვანეთის იურიდიულ წესწყობილებაზე, არის არა ვინმეს ნაამბობი, გაგონილი და ჩაწერილი, არამედ მრავალ წლების განმავლობაში საკუთარი თვალთ ნახული საქმეების და პირადი ჩემი პრაქტიკის აღწერილობა ამ სფეროში და ამიტომაც მკითხველს შეუძლია ყველაფერი ეს სვანეთის ცხოვრებიდან ამოწურულ ჭეშმარიტებად ჩასთვალოს. მაგრამ სანამ მათ აღწერას შევუდგებოდე, საჭიროთ მიმაჩნია წინასწარ ისიც აღვიარო, რომ სვანეთის 1853 წ. რუსეთის ქვეშევრ-

დომობაში შესვლის შემდეგ იწყება მთავრობის მიერ ენერგიული მუშაობა სვანეთის სამართლის წესების ახალი სახელმწიფოებრივი კანონებით და წესებით შეცვლისათვის, მაგრამ პირველნი იმდენად გასაკლდევებულნი გამოდგენ, რომ ყოველგვარმა მეცადინეობამ 70 წლის განმავლობაში უნაყოფოთ ჩაიარა და არამცთუ ოდნავ ვერ შეარყია ისინი, არამედ მალე სვანურმა ადათებმა შთანთქეს ახალი კანონების მნიშვნელობა. ტყუილად კი არა სწერს ერთი მოგზაური რუსი: „მართალია რუსეთის მთავრობა უკრძალავს სვანებს სისხლის სამართლის საქმეების ადგილობრივი ადათებით განხილვას, მაგრამ ახალი დანაშაულებებისა და საზოგადოებრივი მყუდროების დარღვევის თავიდან #93#

ასაცილებლად მთავრობამ საჭიროდ ჩასთვალა გადამტერებულ მხარეების ადგილობრივი ადათებითა და მედიატორული წესით მოწესრიგება, მათი სასამართლოს მიერ განხილვამდე¹⁴⁸. ამაში თვით მეფის მოადგილე კავკასიაში ვორონცოვიც მალე დარწმუნდა და ამიტომაც ის უბრძანებდა ქუთაისის გენ. გუბერნატორ გაგარინს:

По обоюдным просьбам сванов входить в разбор ссор и распрей, возникающих между Сванами, согласно местным обычаям¹⁴⁹.

სამართლიანად აღნიშნავს თავისი 1887 წ. სვანეთში მოგზაურობის აღწერილობაში პროფ. მ. კოვალევსკი:

„Самостоятельные, не признающие над собою власти, кровные союзы в Сванетии в своих взаимных отношениях придерживаются тех самых начал, что и суверенные государства. Подобно тому, как международные столкновения разрешаются не иначе, как международные столкновения разрешаются не иначе, как мирным соглашением медиаторским судом“¹⁵⁰.

ახალი რუსული კანონების შემოღებით სვანური მედიატორული კანონები არამცთუ არ გაუქმდენ, არამედ, ვინაიდან სვანეთს ურთი-

¹⁴⁸ Ковалевский. Законы и обычаи на Кавказе, т. II, стр. 22.

¹⁴⁹ Предписание кн. Воронцова Кут. ген. губ. Гагарину от 15 окт., 1853 г., #2838.

¹⁵⁰ Ковалевский. Законы и обычаи на Кавказе, т. II, стр. 21.

ერთ შორის საქმის გათავება ადგილობრივი ადათებითა და მედიატორული წესებით ურჩევნიათ, განაგრძნობს ის, სვანეთის სამხედრო მოსამართლე პფაფვი მუდამ იმას ჩიოდა, რომ მის კანონებით საქმის გარჩევას სვანები გაურბოდენ, თავის საქმეებს ადგილობრივი წესებით ათავებდენ და ამიტომ ის არარას .წარმოადგენდა მოსამართლის როლში.

მართლაც, მსაჯული მეფის დროს რომ მოდიოდა სვანეთში 2 თვით ახდენდა კვლევა-ძიებას მკვლელობაზე, მაგრამ სვანები მანამდე ან მედიატორული წესით რიგდებოდენ, ან მოკვლას მოკვლითვე უხდოდენ ერთმანეთს ან და როცა ის დაიბარებდა მომჩივან-მოპასუხესა და მოწმეებს, მის თვალწინვე ხდებოდა მედიატორების ამორჩევა, რის შემდეგაც ყველანი დამნაშავეს სასარგებლოდ აძლევდენ ჩვენებას, რათა არსებულ კანონს ის არ დაესაჯა და საქმე ისევ სვანური კანონით გათავებულყო. ამ მდგომარეობას ვერ ურიგდებოდენ კომიკურ მდგომარეობაში ჩაყენებული ორი თვის სტუმარი გამომძიებლები, რომელთაგან ერთი მთლად ჭკუაზე შეიმალა: ამ პირობებში სვა-
#94#

ნეთში რა საჭიროა კანონებო, დააწყო საქმეები ერთ ადგილას, გადაახა ნავთი, წაუკიდა ცეცხლი და გადასწვა.

მრავალჯერ ვყოფილვარ მე თითონ იმისი მოწმე, რომ როცა სვანეთის მმართველი კვლევა-ძიებას სასამართლოს გადასცემდა ხოლმე, თვითონ დაუყოვნებლივ შეუდგებოდა მხარეების შერიგებას მედიატორული წესით, რათა მკვლელობა არ განმეორებულიყო და ხშირად მსაჯულ მედიატორეთა რიცხვში მასაც დაინახავდით.

ვერაფერი გზით სვანს ვერ შეაგნებინებთ დღესაც, რომ, თუ ის შურის ძიების ნიადაგზე კაცს მოკლავს, ეს უკანონო მოქმედებად უნდა ჩაითვალოს და პასუხი აგოს კანონის წინაშე, ანდა სისხლში „წორის“ – სისხლის ფასის გადახდის შემდეგ კანონიერი სასჯელი მიიღოს; ან თუნდა მკვლელმა კანონიერი სასჯელიც რომ მოიხადოს, მას შემდეგ ისევ არ მოსთხოვოს „წორი“ და არ გადაახდევინოს. სწორათ შენიშნავს კონევესკი, რომელმაც იმოგზაურა სვანეთში 1886 წ.; მიუხედავად იმისა,

რომ სვანეთი რუსეთის მთავრობას ემორჩილება, თავისუფლების სული („вольный дух“) თავისუფალ სვანეთის მცხოვრებლებში არ ჩამკვდარა და დღემდე ბავშური გულწრფელობით პრინციპიალურად თუმცა ცნობენ რუსეთის მთავრობას, მაგრამ ნამდვილად კი ძალიან ორიგინალურად ეპყრობიან რუსული კანონების ცხოვრებაში გატარებას, მეტადრე სასამართლოსა და ადმინისტრაციის ჩარევას. მათ ისეთ შინაურ საქმეებში. როგორც არის, მაგალითად, შურის ძიებისა და სხვა სისხლის სამართლის საქმეები. როდესაც სასამართლო იბარებს მათ დასაკითხავად ასეთ საქმეებზე, ისინი ბავშური გულწრფელობით მოყვებიან დაწვრილებით მათ მიერ დანაშაულის ჩადენას და დიდი ხალისით განუცხადებენ სასამართლოს, რომ მათ ეს ჩაიდინეს წინასწარ მოფიქრებით და მომავალშიაც ასეთ შემთხვევებში ასევე მოიქცვიან. ანდა ხშირად უწყებების ჩაბარებას იმით უპასუხებენ, რომ შევლიან კომპიუტერში ნათესავებითურთ და იქიდან ტყვიებით იგერიებენ, ვინც მათ საწინააღმდეგოდ მოქმედებას განიძრახავს¹⁵¹. ერთი სიტყვით ყოველგვარი საქმეები, იქნება ეს სისხლის სამართლისა თუ სამოქალაქო, სვანეთში, როგორც ვხედავთ, „მორვალს“ ანუ მსაჯულ მედიატორების განაჩენს ექვემდებარებოდენ და დღესაც კი, როცა სვანეთში სახალხო სასამართლო მუდმივად არსებობს, გვერდს უვლიან მას და ხშირად ადგილობრივი ადათებით ირჩევა საქმე.

#95#

„მორვალ“

„მორვალ“-ს სვანები ეძახიან მსაჯულთ-მედიატორებს, მომჩივნისა და მოპასუხის მიერ ერთმანეთის თანხმობით ამორჩეულთ მათ შორის აღძრულ ამა თუ იმ საქმის გასარჩევად.

როცა სვანეთში მკვლელობა ხდებოდა, პირველ ხანებში მოკლულის ჭირისუფალთან გარიგებაზე ლაპარაკის ჩამოგდება არავის არ შეეძლო, რადგან ეს დიდათ საწყენი და ამაღელვებელი იყო ისე-

¹⁵¹ Коневский. Любопытные уголки Кавказа. Батумский округ и Сванетия. Стр. 152

დაც დამწუხრებულთათვის და გარდა ამისა სამარცხვინოც. ამიტომ უფრო მიზანშეწონილი იყო ჯერ ათასწილი მაგალითების ჩამოთვლით, დიპლომატიური ხრიკებით „მახა ლოფინა ზისხი ლიქველე“ ახლად ადუღებული სისხლის შენელება და ნიადაგის მომზადება. ამის შემდეგ ძველ დროში „მახვში“, ხოლო მის შემდეგ მამასახლისი და ხშირად სვანეთის მმართველიც (ბოქაული) უყრიდენ თავს გავლენიან პირებს, რომლებსაც ერქვათ „მეცქულარ“ – მოციქულები. მათთან ერთად მიდიოდენ მოკლულის ჭირისუფალთა ოჯახში და იწყებდენ მოლაპარაკებას ჩვეულებისამებრ გარიგების შესახებ. პირველში, რა თქმა უნდა, ისინი ძალიან გაწყობოდენ ხოლმე და ოჯახის ზოგიერთი ახალგაზოდა წევრი მათი გარიგებაზე ლაპარაკის მოსმენასაც კი გაურბოდა და ამიტომ ორი-სამი მისვლით არაფერი კეთდებოდა და „მოციქულების“ შრომა და მეცადინეობა უნაყოფოდ ჩაივლიდა როლმე, ბოლოს თუ დაითანხმებდენ გარიგებაზე, ხდებოდა მედიატორების არჩევა, ხოლო თუ ვერ დაითანხმებდენ, მაშინ „მახვში“ მოიწვევდა თემის ყრილობას, ამ უზენაეს იურიდიულ ინსტანციას და მოახსენებდა გარიგებაზე ურჩობის გამწევთა დანაშაულობას. ყრილობაც თავისი მხრით წინადადებას აძლევდა ურჩობის გამწევს დათანხმებულებიყო გარიგებაზე, წინააღმდეგ შემთხვევაში თემის რისხვითა და ჭირში და ლხინში საზოგადოებიდან განრისხვით ემუქრებოდა. ამიტომ სვანეთში საქმე ბოლოს და ბოლოს ძალიან იშვიათად რჩებოდა გაურიგებელი. ასეთი მაგალითი მთელ სვანეთში მე არ ვიცი ერთის მეტი, რომელზედაც ქვემოთ გვექნება ლაპარაკი, მხარეების გარიგებაზე დათანხმება უფრო ადვილი იყო მაშინ, როცა სისხლში გათანასწორებული იყვნენ, ე. ი. ერთში ერთი იყო მოკლული, მაგრამ მანამდი კი რამოდენიმე წლობით გარიგებაზე მეცადინეობა თითქმის წყლის ნაყვას უდრიდა. იმ შემთხვევაში, თუ მახვში და მოციქულები დაითანხმებდენ მხარეებს მედიატორული წესით გარიგებაზე, ჯერ მკვდრის ჭირისუფალი ასახელებდა მედიატორებს. მოციქულები მიდიოდენ მოპასუხესთან, გააცნობდენ მედიატორებათ არჩეულ პირების ვინაობას და თუ ვინმე მისი მტერი გამოდგებოდა,

შემდეგ ოჯახის წევრები დაეკითხებოდნენ ერთმანეთს და თვითონაც აირჩევდნენ მედიატორეთ ვინც უნდოდათ. მოციქულები ისევ მომჩინის სახლს უბრუნდებოდნენ. იმასაც ეტყოდნენ მოპასუხის მიერ არჩეულ პირებს და თუ ამნაირად შეთანხმდებოდნენ მედიატორეების არჩევაში, ხომ კარგი, თუ არა და ხშირი იყო ისეთი მაგალითებიც, რომ დააფიცებდნენ მოციქულებს, რათა მიუდგომელი ანუ ნეიტრალური, საქმის მცოდნე პირები აერჩიათ მედიატორეებათ და ისინიც ირჩევდნენ მათ. ხოლო რა რიგადაც არ უნდა მომხდარიყო მორვების ამორჩევა, ყოველ შემთხვევაში ერთი წესი აუცილებლად უნდა ყოფილიყო და დღესაც არის დაცული:

ა) მორვების რიცხვი უნდა ყოფილიყო უბრალო სამოქალაქო საქმეებზე 3-5;

ბ) უფრო სერიოზულ საქმეებზე, მაგ.: „ცვარობ“ – ქალის მიერ ქმრის მიტოვება. ან ქმრის მიერ ცოლის მიტოვება, „ქაჩობ“ – კაცის მძიმეთ დაჭრაზე, „ქორა კვაშა“ – სახლის გატეხვა (Кража со взломом) და სხვ. 5-7;

გ) მკვლელობაზე – 12-24.

მორვების რიცხვი სამოქალაქო საქმეებში ორივე მხრიდან თანასწორია, ხოლო მკვლელობის: საქმეში მომჩივანს, ზოგიერთ თემში ეძლევა ერთი კაცი მეტი, „მუწვრი“. სისხლის ამღები, რომელსაც მინიჭებული აქვს უფლება, დამოუკიდებლად მედიატორეების გადაწყვეტილებისა, მიუსაჯოს მოპასუხეს თავისი შეხედულებით ის საგრძნობი თანხა, რომელზეც ქვემოთ გვექნება ლაპარაკი.

ცალმხრივობის თავიდან ასაცილებლად მედიატორეები არ უნდა იყვნენ არც ერთი მხრის არც მტერი, არც მოყვარე, და თუ „კირამე გარემოებით ამის თავიდან აცილებას ვერ შესძლებენ, მათი რიცხვიც ორივე მხრიდან ერთნაირი და თანასწორი უნდა იყოს.

„მორვად“ შეიძლება იყოს არჩეული ყოველი სრულწლოვანი მოქალაქე. ისინი დიდი პატივითა და თაყვანისცემით სარგებლობენ ხალხის თვალში, თუ მიუდგომელ განაჩენს გამოიტანენ. სამართლიანად აღნიშნავს რ. ერისთავი: „На Морваров с благоговением

Смотрят в Сванетии, называя их божьими созданиями¹⁵².

მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მორვად ყოფნას სვანები ძველად ძალიან გაურბოდენ, მათდა უნებურად და მიუხვედრელობით ფიცის გატეხის შიშით, რადგანაც სვანები დარწმუნებული არიან, რომ ფიცის გამტეხი საშვილიშვილოდ უნდა ამოწყდეს, დაიღუპოს და საიქიოსას #97#

ფიცის გამტეხის სული ჯოჯოხეთში უნდა შევიდეს სამარადისო სატანჯველად.

ამიტომ ხშირად მორვების შოვნა არც ისე ადვილი იყო, რადგანაც გაურბოდეს ამას. მაგრამ ამ შემთხვევაში სვანები, როგორც გვაუწყებს თავისუფალი სვანი, თურმე შემდეგ ხერხს მიმართავდენ: იშვიდენ რაიმე საეკლესიო ნივთს, მაგალითად ბოქლომს ან სხვა საგანს, ადევნებდენ თვალყურს იმ პიროს, ვინც არ თანხმდებოდა მედიატორობაში ჩარევაზე, და როცა დანამდვილებით გამოარკვევდენ მის ბინას. შედიოდენ იმ სახლში, უჩვენებდენ ზემოხსენებულ ნივთს, მოაკიდებინებდენ მასზედ ხელს, რის შემდეგაც უარის თქმა დაუშვებელი იყო¹⁵³. როცა დიდი დავიდარაბის შემდეგ მორვების მძებნელი შესძლებს მათ შოვნას. დანიშნულ დღეს თავს უყრის მათ თავის სახლში. პირველად ისინი მიჰყავს თავის სახლში მომჩივანს სადილათ ან ვახშმათ და ჩინებულად უმასპინძლდება პურით, არაყით, ხორციით, ყველით და სხვა. სუფრაზე ის მოახსენებს სარჩელს – საჩივარს, ხოლო ამის შემდეგ მედიატორები მიდიან მოპასუხის სახლში, რომელიც აგრეთვე უმასპინძლდება მათ ისე, როგორც მომჩივანი, თხოულობს მათგან დაწვრილებით უამბონ მომჩივანის საჩივარი და შემდეგ მიუგებს მორვებს პასუხს და სხვა...

სვანური შურის ძიებისა და მედიატორული წესით მხარეების შერიგების დასახასიათებლად და მსაჯულ მედიატორების მუშაობის წარმოების, წესების გასაშუქებლად, ანუ ნიმუშად საჭიროდ მიმაჩნია მკითხველის ყურადღება შევაჩერო აქ ერთ ფრიად საინტერესო საქმეზე, რომელზედაც ზემოთ არის ნათქვამი, რომ სვანეთში მედიატო-

¹⁵² P. Эристов. Заметки о Сванетии, стр. 9.

¹⁵³ P. Эристов. Заметки о Сванетии, стр. 9. „ივერია“, 1887 წ.

რული წესით გაურიგებელი არაფერი დარჩენილა, გარდა ერთი საქმისათვის. ეს საქმე გახლავთ ლატალის თემში მცხოვრებ გირგვლიანებსა და ფარჯიანებს შორის მე-18 საუკუნის დამლევის მომხდარი მკვლელობა¹⁵⁴.

#98#

ამ სისხლის ღვრამ მათ შორის იფეთქა მაშინ, როდესაც ჩარკვიანების დახოცვის შემდეგ ლატალელების მიერ გირგვლიანები და ფარჯიანები მათ ადგილ-მამულის გაყოფაში ვერ შეთანხმდნენ და ამ ნიადაგზე ერთმანეთს ომი გამოუცხადეს. გირგვლიანებს მიემხრენ კვანჭიანებიც და ერთ დღეს სამტაიშის ტყიდან სროლა აუტეხეს ფარჯიანებს, რომლის დროსაც მოკლულ იქნენ ფარჯიანების მხრიდან: გიერგილ ფარჯიანი და ერთი მოჯამაგირე გურმაჩილა ქაუზა გირგვლიანის მიერ. მალე ფარჯიანებმა შური იძიეს გირგვლიანებზე. მათ მოკლეს ქაუზა გირგვლიანი. ამას მოჰყვა გირგვლიანების მიერ ბექმურზა ფარჯიანის მოკვლა. გირგვლიანებმა მოისყიდეს ერთი თავისი სახლი-კაცი ომანა რამზიშერებისა, რომელიც თუმცაღა გვარათ გირგვლიანი იყო, მაგრამ ნათესაობით იმდენად დაშორებული იყო შურის მაძიებელ გირგვლიანებისაგან, რომ მისთვის არამც თუ სავალდებულო არ იყო ამ შურისძიების ფერხულში ჩაბმა, არამედ ის ბექმურზა ფარჯიანი, რომელიც გირგვლიანებს ნიშანში ამოღებული ჰყავდათ

¹⁵⁴ გირგვლიანები სცხოვრობენ ლატალის თემში სოფ. მაცხვარიშში და შყალერში და შესდგებიან 30 კომლისაგან ხოლო ფარჯიანები სცხოვრობენ იმავე თემში სოფ. ენაშში და შესდგებიან 22 კომლისაგან. უკანასკნელნი არიან იმ ვახტანგ ფარჯიანის შთამომავლობის, რომელიც თავისი მოღვაწეობით ცნობილი იყო მე-11 საუკუნეში ბაგრატ კუროპალატის მეფობის დროს. ზეგანის ღვთისმშობლის ეკლესიაში ინახება. ერთი ხელთნაწერი ივანე მესვეტისა, რომელშიდაც ვახტანგ ფარჯიანი ასე არის მოხსენებული: „მე გლახაკმან იოვანე მესვეტემან აღვწერე წამება ესე წმინდათა მოწამეთა, წმ. გიორგისა და წმ. თედორეს სასწაულნი სალოცველად ადიდენ ღმერთმან ვახტანგ ფარჯიანისა და ღვთივ მინიჭებულთა შვილთა მისთა აწ ვინ იკითხავდეთ გულსმოდგინეთ ულოცავდით, რათა ღმერთმან ერთობით ადიდნეს შვილნი და მშობელნი ნებასა ზედა მათსა ამინ. დაიწერა სვეტს ზედა ჰყონდიდსა აწდ ღმერთმან... მეფობასა ბაგრატ კუროპალატისა ინდიქტიონსა: დ: ქორონიკონსა ს: ნ: ა: ხელითა იოანე, მესვეტესათა“.

ბაქრაძის აზრით, ეს დაწერილია ბაგრატ მე-4 დროს, რომელიც მეფობდა 1009-1072 წლამდე. ჰყონდიდის მონასტერი ეხლანდელი მარტვილიაო. Бақрадзе. Сванетия. стр. 113.

მოსაკლავად, მის საუკეთესო მეგობრათ, ითვლებოდა და ყველაფერში მას ენდობოდა.

ერთ დღეს, როცა გირგვლიანები დადარაჯებული იყვნენ, ამ ომანამ თავისი მეგობარი ბექმურზა ფარჯიანი გარეთ გამოიხმო და ჩამოჯდენ ერთად იმ ჩირგვების ახლოს, სადაც მკვლელები იყვნენ ჩასაფრებული. ამ დროს გავარდა ჩანხვარ გირგვლიანის თოფი, რომლის ფინთინი (ტყვია) ბექმურზას თუმცაღა მარჯვენა ხელში და მკერდში მოხვდა, მაგრამ მაინც იშიშვლა ხანჯალი და თავის მოღალატე მეგობარი იქვე მოკლა. ამ ადგილიდან ერთი ფარჯიანების, მეორე გირგვლიანების ოჯახისაკენ გაასვენეს. რამოდენიმე წლის შემდეგ ბექმურზა გირგვლიანი კლავს შაუხან ფარჯიანს შურის ძიების ნიადაგზე თავისი დის მიტოვებისათვის. მოკლულის მეორე ცოლი გულაზარი ამ დროს ორსულად იყო. მას დაეზადა ვაჟიშვილი, რომელიც გაიზარდა და, 20 წლის რომ შეიქნა, მოკლა: მამის მკვლელი და სხვ...

ყოველგვარი ზომები იყო სვანეთში მიღებული მათ შესარიგებლად, რადგანაც ამ ორი გვარის მტრობა საზოგადოებას ყოფდა ორად, #99#

გათიშვა და ყოველგვარი უბედურება შეჰქონდა მათ ცხოვრებაში, მაგრამ ამაოდ.

1853 წელს, როდესაც პოლკ. ბართოლომეი შევიდა სვანეთში და ლატალის საზოგადოების მცხოვრებთ აფიცებდა რუსეთის ქვეშევრდომობაში შესვლის შესახებ, იმდენად გამწვავებული იყო მდგომარეობა გირგვლიანებისა და ფარჯიანების შორის, რომ დასაფიცებლად ხალხის ერთად თავის მოყრა შეუძლებელი. შეიქმნა.

ბართოლომეი მოგვითხრობს, რომ მას შემდეგ, რაც ლატალელებმა დაადგინეს რუსეთის ქვეშევრდომობაში შესელა, მას წარუდგნენ ლატალის „მახვში“ აზი ფარჯიანი და გირგვლიანების გვარეულობის წარმომადგენელნი თაისავი და დიდი მწუხარებით განუცხადეს, რომ ლატალის ხალხის ერთად დაფიცება შეუძლებელია, ვინაიდან გირგვლიანებსა და ფარჯიანებს შორის არსებობს ძველი შურის ძიების ნიადაგზე სისხლის აღება... „Тщетно я убеждал их, чтобы они воспользовались торжественным случаем при вступлении в Рус-

ское подданство, – и достойно ознаменовали бы его забвением противной христианскому учению ненависти; и Тайсав и Аби сочувствовали моему предложению, но, зная своих соотечественников, сомнительно качали головой. Замечательно то, что женщины, со слезами на глазах, просили меня положить конец раздору, составляющему истинное бедствие для общества¹⁵⁵.

ბართოლომეიმ ისინი ვერ შეარიგა. ხალხი დასაფიცებლად ორად გაჰყო და გირგვლიანები და ფარჯიანები ამნაირად ცალ-ცალკე დააფიცა. ბოქაულ მიქელაძეს მან დაუბარა მათი შერიგება¹⁵⁶, მაგრამ ცდამ უნაყოფოდ ჩაიარა.

1908 წელს, როდესაც მე ლატალის სკოლის მაწავლებლად ვიყავი და ხალხის ყურადღება და პატივისცემა საკმაოდ მქონდა დამსახურებელი, როგორც მშვიდობიანობის დამყარების მუშაკს გადამტერებულ მხარეების შერიგებით, ჩემთან მოვიდნენ ლატალის მამასახლისი დავით წერედიანი და სხვები, რომლებმაც მოხოვეს გირგვლიანებისა და ფარჯიანების შერიგების ინიციატორობა. მე არავითარი იმედი არ მქონდა და წყლის ნაყვად მიმაჩნდა ამ საქმის დაწყება, მაგრამ უარის თქმაც უხერხულად დავინახე და ბევრი ყოყმანის შემდეგ თანხმობა გამოვუცხადე. ცოტა ხნის წერე. ჩვენ გარშემო შემოვიკრიბეთ ლატალის თემის ყველა პატივსაცემი პირები და შევუდექით #100#

მოციქულობას. ორი კვირის მოციქულობას ბევრი არაფერი შედეგი მოჰყვა, მაგრამ ისიც დიდ მიღწევად მიგვაჩნდა, რომ სალაპარაკოდ გვღებულობდნენ და პასუხს გვაძლევდნენ.

ამის შემდეგ ჩვენ წავედით თ. დადეშქელიანთან, რომელსაც მეგობრული დამოკიდებულება ჰქონდა ორივე მხარესთან და მათზე გავლენითაც სარგებლობდა, და აგრეთვე მაშინდელ სვანეთის მმართველ მ. ასათიანთან, და ვსთხოვეთ მათ დახმარება. თუმცაღა იმათაც შეუძლებლად მიაჩნდათ ეს საქმე, მაგრამ დახმარებაზე თანხმობა მა-

¹⁵⁵ Бартоломеи. Поездка в Вольную Сванетию. Записки Кавк. Отд. Имп. Рус. геогр. Общ., стр. 187.

¹⁵⁶ Бартоломеи. Там же. стр. 188.

ინც გამოგვიცხადეს. ამის შემდეგ ჩვენ ისევ მივუბრუნდით ჩვენ მიერ დაწყებულ მუშაობას, და როცა საქმე იმ ზომამდე მივიყვანეთ, რომ გარიგებაზე თითქმის დავიყაბულეთ, ჩვენ მოვიწვიეთ ზემოხსენებული პირები დასახმარებლად ლატალში. ხუთი დღის თავის ტეხისა და სისხლის შრობის შემდეგ მხარეებმა მოგვცეს ხელწერილები გარიგებაზე. ავირჩიეთ 24 კაცი მსაჯულ-მედიატორებათ, რომლებსაც ჩვეულებრივად სამეზობლო მოციქულებთან ერთად უნდა გაერჩიათ ეს საქმე. სულ 30 მორვალის ვიყავით. პირობის მაგიერობას ამისთანა შემთხვევაში სწევს ფიცი და ამიტომაც ჩვენ მხარეებს მოვსთხოვეთ, რათა მიეღოთ ფიცი, რომ ისინი ჩვენ განაჩენს დაემორჩილებოდნენ. ამაზე უარი რომ ვისმეს ეთქვა, რა თქმა უნდა ჩვენ დავიშლებოდით, მაგრამ, როგორც იქნა, დავიყაბულეთ ამ ფიცის მიღებაზეც.

დანიშნულ დღეს, როგორც წესია, ყველამ თავი ბრალმდებელ გირგვლიანების სახლში მოვიყარეთ.

სადილი, როგორც შემოღებულია ამ შემთხვევაში, საარაკო უნდა ყოფილიყო. ჩვენ მზად დაგვხვდა პურით, ხორცით, ყველით და ხაჭაპურებით სავსე ტაბაგები. მისვლისთანავე სუფრას შემოუსხედით, რიგისამებრ დაისხა კათხებში და ქერასხებში უხვად არაყი და თითო კათხა ყველას ჩამოგვირიგეს. ამ დროს სუფრის თავში მჯდომი თემის მახვში (გვარეულობის უფროსი) ადგა, „საკარცხულიდან“, კათხა ხელში დაიჭირა და მოგვმართა: „ხოჩა მორვალ“ (კარგო მორვებო) დღეს სამარცხვინო „ტაბაგი“ (სუფრა) სდგას ჩვენს ოჯახში. დიდი და პატარა, ქალი თუ კაცი ყველანი დარცხვენილი და საბრალონი ვართ. ამისთანა სუფრა და საქმე ღმერთმა ააშოროს თქვენს ოჯახებს. ჩვენი საბრალობა და მწუხარება ღმერთმა ნურც ერთ თქვენგანს ნუ მისცეს. მარტო სალხინოდ მოსულიყოს ყველა თქვენს ოჯახებში და ჩემი მაღლი თქვენ მოგეცეთ, თუ ამ სირცხვილელ გარიგებაში მაინც არ დაგვჩაგროთ, თქვენს სწორად და ტოლად ჩაგვაგდოთ“ და სხვა...

#101#

ჩვენ ავხმაურდით ყველა ერთად და, როგორც წესია, მივმართეთ: „ღმერთმა ამიერიდან შენს ოჯახში მარტო კარგი სუფრა დადგას.

დღეს რომ საქმეზე ვართ მოსული, ამისთანა საქმეზე მოსვლა და ხარ-ჯი ააშოროს შენს სახლს და „ამიერიდან“ სალხინოდ და სამხიარულოდ მოვსულიყვეთ შენსას ყველანი“ და სხვა... მერმე ყველამ არაყი გადავკარით. ამის შემდეგ მახვში ჭამას შეუდგა. ჩვენც ყველამ ჭამას მივყავით ხელი. კარგა რომ დავნაყრდით, სამ-სამი კათხა არაყი დავლიეთ წესისამებრ, შემდეგ ადგა სუფრის თავში მჯდომი 80 წლის მოხუცი, სვანეთის 1875 წ. აჯანყებაში მონაწილეობის მიღებისათვის მურის ციხეში ერთი წლის სასჯელის მოხდის შემდეგ სვანეთში დაბრუნებული ამ ჟამად გირგვლიანების გვარეულობის „მახვში“ ტაძუ გირგვლიანი, გაჩერდა კერასთან, დაებჯინა ჯოხს და დაიწყო თავისი „სარჩელის“ წარმოთქმა. ამ დროს მედიატორები, როგორც შემოღებულია, სმა-ჭამას, თავს ვანებებთ, ყველა სმენად იქცევა და მთელი ჩვენი ყურადღება მომჩინისაკენ არის მიპყრობილი.

წარუშლელი იქნება ჩემს მეხსიერებაში ის შთაბეჭდილება, რომელიც მოახდინა ჩემზე ჩვენს გარშემო შექმნილმა მდგომარეობამ. სიტყვის დაწყებისთანავე ამ მოხუცმა · გადმოღვარა ცრემლები. მის მრავალრიცხოვან გვარეულობის წევრებს შორის ასტყდა ტირილი, ქვითინი და საშინელი ოხვრა-კვნესა. ახალგაზრდები იმდენად აღელდნენ როცა მათი მოკლული წინაპრის მკვლელობაზე ლაპარაკი დაიწყო, რომ სახლში ვერ გაჩერდნენ და გარეთ გავარდნენ. მრავალჯერ ვყოფილვარ ასეთ საქმეებზე მედიატორეთ, მაგრამ ამგვარი სურათი თითქმის არასოდეს არ მინახავს. ცოტა ხნით სიჩუმე ჩამოვარდა. ჩვენ ვუსაყვედურეთ მათ ასე აღელვება და მეტი სულგრძელობა მოვითხოვეთ. მახვშიმ თვალებიდან ჩოხის კალთით. ცრემლები მოიწმინდა და განაგრძო თავისი გრძელი ოთხ საათიანი „სარჩელის“ მჭევრმეტყველურათ წარმოთქმა. სიტყვის გათავების შედეგ ამდენ ხანს სმენად გადაქცეული მედიატორები ისევ სმა-ჭამას შეუდექით. ამ დროს მედიატორების მხრით ბევრი დიპლომატიური სიტყვა დაიხარჯა. სადილი როომ გავათავეთ, აიღეს სუფრა, ჩვენც მათ ოჯახს გამოვეთხოვეთ და მოპასუხის ოჯახში გადავედით.

ორ მედიატორეს, რომელიც მეხსიერებით და ენის სიმკვეთრით ყველას სჯობდნენ, დაევაღათ დაწვრილებით და დალაგებით გადაე-

ცათ. მოპასუხისთვის მომჩივნისაგან ჩვენ მიერ მოსმენილი მის საწინააღმდეგოთ წამოყენებული ბრალდებების შინაარსი, რათა მასაც შესაფერისი პასუხი მოეცა ჩვენთვის.

#102#

ამის შემდეგ გაიშალა სუფრა. ჩვეულებისამებრ აქაც, ისე როგორც მომჩივნის ოჯახში, დაიწყო სმა-ჭამა, მომჩივნის „სარჩელის“ გადაცემა, საპასუხო სიტყვის თქმა, რამაც კაოგა ხანს გასტანა. გათენებისას, ვინც ახლო-მახლო სოფლებიდან იყო. წავიდენ დასაძინებლად თავიანთ სახლებში. დანაოჩენებმა იქვე მივიძინეთ. მეორე დღეს დილას ყველამ აქ მოვიყარეთ თავი, ვისაუზმეთ და შემდეგ მომჩივნის ოჯახში წავედით, რადგანაც მსაჯულ-მედიატორების მოვალეობას შეადგენს გამოარკვიონ თუ მოპასუხის მიერ რაიმე ისეთი იქნება ნათქვამი, რაც მომჩივანს თავის სიტყვაში არ აღუნიშნავს და რასაც საქმისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს. ამ საქმეში კი მოპასუხემ ბევრი რამ ისეთი სთქვა, რომ მომჩივნისათვის უნდა გადაგვეცა და ამ საკითხებზე მისი პასუხიც უნდა მოგვესმინა. ეს საქმე იმდენად რთული და ძველი საქმე იყო, რომ მომჩივან-მოპასუხის შორის ჩვენი ამგვარი მისვლა-მოსვლა ორ დღეს გაგრძელდა, ბოლოს აღმოჩნდა ერთი 120 წ. მოხუცი ქალი გირგვლიანების გვარში, რომელიც მაშინ, როცა პირველი მკვლელობა მოხდა, დაბადებული ყოფილა, ხოლო მეორე მკვლელობის შემდეგ მოწმე ყველაფერი იმისა, რაც ამ ორ გვარეულობას შორის მომხდარა. მეც რამოდენიმე თავი კაცებით მისკენ გავეშურე. მან ბევრი საინტერესო-ცნობები შემატა მომჩივან-მოპასუხის ნაამბობს, ყოველივე მისი ნაამბობი მედიატორებისათვის მოსახსენებლად მე რვეულში ჩავიწერე.

ამის შემდეგ მედიატორები, მომჩივანი და მოპასუხე ჩვეულების თანახმად ვალდებული ვიყავით დასაფიცებლად ადგილობრივ ეკლესიაზე მივსულიყავით, მაგრამ, ვინაიდან ამ შემთხვევაშიც მათი ერთად თავის მოყრა არ მოხერხდა, ჩვენ გადავწყვიტეთ გირგვლიანებისთვის ფიცი მიგვეცა ადგილობრივ მაცხოვრის ეკლესიაში, ფარჯიანებისათვის კი ენაშის ეკლესიაში. ამიტომ პირველად წავედით გირგვლიანებთან ერთად ზემოხსენებულ ეკლესიაში. ეკლესიის კარები

გაგვიღო მისმა დარაჯმა გიერგ თამლიანმა და თან გამოგვიცხადა: „თუ ვინმე ურწყულ“ – უწმინდური ხართ, ე. ი. ისეთი ოჯახიდან, სადაც ქალებს თვიური ავადმყოფობა ანუ მშობიარობა აქვთ, მოერიდეთ ხატებსო. ჩვენ ყველანი შევედით შიგ, გარდა სამი კაცისა, რომლებიც, ზემოხსენებულ გარემოებით, „უწმინდურნი“ აღმოჩნდნენ. ისინი ეკლესიის კარებთან აიტუზენ. ეკლესიაში შესულებმა, როგორც წესია, ქუდები მოვიხადეთ, თავთავიანთ ჯოხებზე და „მიჯვრებზე“ ჩამოვაცვით და ეკლესიის კარებთან დავტოვეთ, ხანჯლები და თოფები შიგნით ერთ კუთხეში დავაწყვეთ და მწკრივად დავდექით. აქ ჩვენ წინ დგება ის, რომელიც გვარში ყველას სჯობია ენამახვილობით, #103#

„მუგურცამი“ დამფიცებლად და იწყებს ჩვენს დაფიცებას შემდეგი სიტყვებით: „დიდება და მაღლი შენ, ღმერთო დიდებულო და ამაღლებულო, გევედრები და ისმინე ჩემი ვედრება. მე რომ დღეს უბედური ვარ. საშვილიშვილო სამარცხვინო საქმე მჭირს, ამ საქმის გასარჩევად შენი ხატის წინაშე მდგომი მორვები მყავს არჩეული, თუ მათ სწორი სამართალი არ გამიჩინონ, რაც ჩვენში წესი და რიგია იმდენი არ მომისაჯონ, მე დამჩაგრონ, ჩემი დამჩაგვრელი მოპასუხე ჩემზე მაღლა დააყენონ ან ნათესაობით და მეგობრობით ან ფულის და საქონლის გულისათვის, თავის ტოლად და სწორად არ ჩამთვალონ; იმ რიგად გული არ გადამიშალონ და არ დამაკმაყოფილონ, რა რიგადაც თვითთელი მათგანი, ამისთანა საქმე რომ ჰქონდეს, თავის თავს დააფასებდა და დააკმაყოფილებდა, ქრისტე ღმერთო, გევედრები, „ხოშამ ღერბათ“, მამა ღმერთს შეევედრე, რომ სანამდე იმდენ ოქროს რქოსან თეთრ ხარს მსხვერპლად არ შეგწირავენ, რამდენიც ციდან წვიმა ჩამოდის, ტყეს ფოთოლი ასხია, დედამიწიდან ბალახი ამოდის, ზღვაში ქვიშა არის, მანამდე საშველს ნუ მისცემ საშვილიშვილოთ, უკუღმა ატარე ისინი და მათ ოჯახებში მყოფი ამოსწყვიტე და მათ ნამოსახლარზე „ცავ ი მერხელ“ ეკალი და ჭინჭარი ამოიყვანე, ამოაგდე ძირი მათი, ისე როგორც „ბაღრილე მუხვიტიანმა“¹⁵⁷ მოსპო მისი ფი-

¹⁵⁷ „ბაღრილე მუხვიტიან“ მესტიის მარგიანების მთავარ ანგელოზის ეკლესიის ერთ პატარა ხატსა ჰქვია.

ცის გამტეხნი, პატიებაზე, შებრალებაზე მანამდე არ იფიქროთ, სანამ თორმეტი შენი მოციქული მწირველად არ იშოვონ, ყირიმიდან და იერუსალიმიდან მოტანილი ფქვილი სებისკვერად არ გამოგიცხონ, მის გამომცხობლად ღვთისმშობელი არ იშოვონ; 12 ცხენის საპალნე კახური ღვინო ზედაშედ არ მოგიტანონ, ქელეფანისა და ავი ზნის მეტს სიკეთეს ნუ მისცემ. შვილების მაგიერად გველი და ბაყაყი აშობინე ქალებს მათ ოჯახებში“. ამის შემდეგ აიღებს ქუდს, დაარტყამს მიწაზე და იტყვის“ „ასე დაამხე მათი სახლ-კარი და ყოფა-ცხოვრება, თუ რომ უტოლოდ ჩამაგდონ, ხოლო თუ სამართლიანად მმექცენ, ახედნიერე, დალოცე და ამრავლე ჩემი მორვებიო“.

ამის შემდეგ, როგორც შემოღებულა, მედიატორების თავში მდგომმა მიუგო: „ამ ხატის მადლმა (ხელი ხატს უნდა მოკიდოს), რაც ძალა და ღონე მაქვს, ჩემ ჭკუა-გონებას შეუძლია, თუ მეცადინი და მსურველი არ ვიყვე თქვენი საქმის სწორად გარჩევისა, „იერუ ფხულაშალ“ – ორი თითი რომ ჩემთვის ერთნაირი მნიშვნელობის არის, ისე ერთნაირად თქვენ არ ჩაგაგდოთ, ამისთანა საქმე რომ თავად მე #104#

მქონდეს, რითაც მე ჩემს გულს დავაკმაყოფილებდი, იმისთანა განაჩენი შენთვისაც არ გამოვიტანო“ და სხვ...

ამის შემდეგ „მორვები“ თვითეულად, როგორც წესია, იმეორებდენ ზემოხსენებულ სიტყვებს და ფიცულობდნენ, ისე როგორც პირველი ფიცის მიმღები, და თან ემთხვეოდენ ხატს. ფიცის გათავების შემდეგ წესისამებრ გირგვლიანებმა მსაჯულ-მედიატორების „ნაღვრიელი“ (გასამრჯელო) თითოსთვის სამ-სამი მანეთის საღირალი: არაყი, პური, პირუტყვი, ფული და სხვა ავეჯეულობა და ხარა-ხურა დააწყეს იქვე მახლობლად და შემდეგ ჩვენ გავინაწილეთ.

შემდეგ წავედით იმ ეკლესიაზე, სადაც ფარჯიანები გვიცდიდენ დასაფიცებლად, ფიცი იქაც ამ რიგად განმეორდა, როგორც ზემოთ ავსწერეთ.

გადავრჩით ამ ცერემონიებს. ახლა უნდა გაგვეხსნა სხდომა. ამ ფრიად მძიმე საქმის განსახილველად. ჩვეულებრივად მსაჯულ-მედიატორების სასამართლოს დარბაზს შეადგენს ზამთარში უკაცური სახ-

ლი, ზაფხულში როცა ავდარი ხელს არ უშლის, სადმე სოფლის განაპირას ხეებით დაჩრდილული ადგილი. ჩვენ სწორედ ეს მეორე ავირჩიეთ და ჩვენი სასამართლოს სხდომაც ხეებ ქვეშ ერთ მინდორში გაგხსენით. დაიწყო საქმის გარჩევა. პირველი სიტყვა, როგორც წესია, უნდა ეთქვა ხნით უფროსს და მის შემდეგ ყველას თვითეულად. ამინდმა ხელი შეგვიწყო. ერთი კვირის განმავლობაში აქ ვიყრიდით თავს და გვექონდა ცხარე კამათი, მაგრამ ძალიან ძნელი შეიქნა ჩვენი შეთანხმება და ერთი დასკვნის გამოტანა. იმიტომ. რომ ძლიერ დიდი ხნის საქმე იყო, მოციქულებითურთ მედიატორების რიცხვი 30 კაცს აღწევდა და ამდენ კაცში ძნელია ხოლმე ასეთი რთული საქმის გარჩევა ერთსულოვნად. მაგრამ მათ სიმართლეს ის მნიშვნელობა აქვს მომჩინისათვის, რომ ტოლობისა და თანასწორობის ფიცი მისთვის უფრო დამაკმაყოფილებელია. ვიდრე „წორის“ მიღება. ბოლოს ყველაზე უფრო ხანში შესულმა და გამოცდილმა მედიატორებმა შემოიტანეს წინადადება, რათა ადგილი გამოგვეცვალა და სადმე სხვაგან გადავსულიყავით, ვინაიდან როცა საქმე ასე ძნელი გასარჩევი ხდება, უმთავრესი მნიშვნელობა აქვს ადგილის ამა თუ იმ თვისებას, ე. ი. ზოგ ადგილებს, მათი სიტყვით, პატრონობს ეშმაკი და თუ მედიატორებს ამისთანა ადგილი შეხვდათ, ვერას გახდებიან, ხოლო ის ადგილები, რომლებსაც ანგელოზები განაგებენ, ბედნიერია საქმის გარჩევის დროსაცო. მე თუმცა გულში ვიციხოდე ამისთანა. მოსაზრების წამოყენებაზე, მაგრამ ტყვილა რომ დრო არ დამეკარგა, აღარ შევედავე და უფროსებისათვის ურჩობის გაწევას ვარჩიე გამოგვეცვალა ადგილი და, სადმე სხვაგან #105#

გადავსულიყავით. როცა ახალ ადგილზეც გაჭიოდა ამდენი კაცის ერთ აზრზე დაყენება, მაშინ გადავწყვიტეთ საბოლოო დასკვნის გამოტანის უფლება მიგვენიჭებია ხუთი კაცისთვის იმ პირობით, რომ რასაც ისინი გადაწყვეტდენ, ყველა იმაზე დავთანხმებულიყავით. სხვადასხვანაირად მოაზროვნე ჯგუფებიდან გამორჩეული იქნა თითო კაცი და ამ ხუთ კაცის მუშაობამ უფრო დააჩქარა და გააადვილა ჩვენი საქმე, ვიდრე ადგილის გამოცვლამ. ჩვენ ხუთი კაცის მიერ გამოტანილი დასკვნა გამოეცხადა იქვე მსაჯულ-მედიატორებს, – და

უნდა ითქვას სიმართლე, რომ სიამოვნებით და უყოყმანოდ იქნა და-
დასტურებული ერთხმად ყველას მიერ, რის შემდეგაც გადაწყდა „ბა-
ჩა ლილჯგენი“ (ქვის ჩაფლვა).

ჩვეულებისამებრ ერთმა მსაჯულთაგანმა აიღო ქვა, ამოთხარა
ხანჯლის წვერით მსაჯულების წინ მიწა, ჩაჰფლა შიგ ქვა და ზევიდან
მიწა დააყარა.

სამართლიანად აღნიშნავს თავისუფალი სვანი ერთ თავის წე-
რილში, რომ ამ ქვის ჩაფლვა სვანურ იურიდიულ წესწყობილება-
ში ნიშნავს მსაჯულ-მედიატორების მიერ საქმის შეთანხმებითა და
კეთილად დაბოლოვების დადასტურებას. გარდა ამისა „ბაჩა-ლილჯე-
ნის“ ის მნიშვნელობა აქვს, რომ როგორც ეს ქვა იყო მიწაში ჩაფ-
ლული, ისე მსაჯულების გულში ყოფილიყო მათი განაჩენი დამალუ-
ლი. საიდუმლოებით მოცული მანამდე, სანამ განაჩენის გამოცხადების
დრო არ მოაწევდა, ე.ი. ეს ქვის ჩაფლვა, მოკლეთ რომ ვსთქვათ, არის
ნიშანი საიდუმლოების შენახვისა, რათა მხარეებს განაჩენის შინაარსი
არ გაეგოთ დრომდე და საქმე არ გართულებულიყო.

ამ საქმის გარჩევის დროს ჩვენთვის თავსატეხ საგნათ გადაიქცა
პირველი მკვლელობა, ე. ი. გიერგილას მოკვლა გირგვლიანების მიერ,
რადგანაც გირგვლიანები გაიძახოდნენ, რომ ის მათ წინაპრების მიერ
არ იყო მოკლული, არამედ სროლის დროს მათ ჯარში მყოფ სხვა
გვარის კაცებისაგანო. ჩვენი წინაპარიც ტყუილა იქნა ამ საქმეზე ფარ-
ჯიანების მიერ მოკლულიო. ფარჯიანები კი, მაინც თავისას ამტკი-
ცებდნენ. ამიტომ ჩვენ ადათისამებო ვალად დაუდევით გირგვლიანებს
„24 ლუფხვილით“¹⁵⁸ ლიმწოდაალ ანუ „ლინბანაალ“¹⁵⁹ თორმეტი
მაფიცარის ფიცში ჩაყოლებით თავის გამართლება, რომ გიერგილა
ფარჯიანის მკვლეელი მათი წინაპრები არ ყოფილიყვნენ. ამ ფიცს რომ
#106#
ძალა ჰქონოდა, ისინი ვალდებული გავხადეთ წესისამებრ, დაეწყოთ
დაფიცება სოფ. ლახუმტიდან მარცხნისაკენ უნდა ჩამოყოლოდნენ

¹⁵⁸ ლუფხვილი წარმოსდგება სიტყვა „ფხულე“-საგან, ე. ი. თითოთ ამორ-
ჩეულ მოფიცარს უნდა ნიშნავდეს.

¹⁵⁹ ლიმბანაალ – სიტყვა ნაბანისაგან წარმოსდგება, რაც ნიშნავს ხატის
ნაბანის დაღვევით დაფიცებას.

ხუთ ტაძარს და ყველგან ხატების ნაბანი წყალი დაეღიათ. ხატის ნაბანის წყლის დაღევა გირგვლიანებს და მათ მოფიცრებს ჩვენ გამოუცხადეთ ეკლესიის კარებთან, რამაც დიდი აურ-ზაური და ალიაქოთი გამოიწვია, რადგანაც ხატის ნაბანი წყლის ძალის მუცელში ჩაშვება სამწელო საქმეთ ჩასთვალეს. ამ გადაწყვეტილებამ ძალიან შეაშფოთა ისინი და, ჩემდა საუბედუროდ, ამის გამოცხადება, როგორც მედიატორების თავმჯდომარეს, მე მხვდა წილად.

ჩვენ შორის იყო ერთი გირგვლიანის ნათესავი მედიატორეთ, კაცი ერთობ ტლანქი და ჯიუტი. როდესაც ის დარწმუნდა იმაში, რომ მისი ნათესავები ხატის ნაბანი წყლის დაღევით თავის მართლებას ვერ შესძლებდენ, ხოლო თუ ამას აიშორებდენ თავიდან, შესძლებდენ ფიცით თავის მართლებას და ამ შემთხვევაში ერთი კაცის „წორს“ სისხლის ფასსაც მიიღებდენ, მოერია ნათესაური გრძნობა და მომდო შარი, თითქოს მსაჯულ მედიატორების მიერ არ ყოფილიყოს გადაწყვეტილი ხატის ნაბანი წყლის დაღევა, არამედ ეს ჩემით უნდა გამომეცხადებინოს. ამ ამბის გაგონებამ, რა თქმა უნდა, დიდათ აღაშფოთა ჩემზე გირგვლიანები; ასტყდა ყვირილი, გინება, წყევლა ჩემს წინააღმდეგ. მე მივმართე გირგვლიანებს დამშვიდებულებას და მოეცათ ჩემთვის საშუალება ამეხსნა მათთვის თუ რამდენად ვიყავი დამნაშავე. ისინიც დამშვიდდენ. მე დავუძახე ჩემთან იქვე ახლოს მდგომ მედიატორებს, მწკრივით გავაჩერე და ვსთქვი: „გაგიწყრეთ რაც ამ ეკლესიაში ხატ-ჯვარია ამათი მადლი, თუ მართალი არ თქვათ, გირგვლიანებს რომ ხატის ნაბანი წყლის დაღევით დაფიცება გამოუცხადეთ, ეს თქვენი გადაწყვეტილება არის, თუ მართო ჩემი მოგონილიათქო“. ყველა მედიატორებმა ერთხმად დაიძახეს: „ვფიცავთ არა მართო ამ ხატებს, არამედ ყველა იმ 5 ეკლესიის წმინდანების მადლს, სადაც დღეს ამათი დაფიცება უნდა მოხდეს, რომ ეს არის ყველას გარდაწყვეტილება და არა ეგნატეს გამოგონილიო, ზიზღი და შეჩვენება ასეთი ტყუილის მომგონებელს, გაუწყრეს მას ის ხატი, რომელზედაც ჩვენ ვიყავით დაფიცებულნი, რომ ცალმხრივობას ამ საქმეში ადგილი არ ჰქონოდაო“. ამან უცებ დაამშვიდა გირგვლიანები, რომლებმაც ბოდიში მოიხადეს ჩემთან და დი-

დი აურ-ზაურის შემდეგ დათანხმდენ მხოლოდ ერთ ეკლესიის ხატის ნაბანის წყლის დაღვევით დაფიცებას, რაზედაც ფარჯიანებიც დავითანხმეთ. ამის შემდეგ ჩვენ განვაგრძეთ ჩვენი საქმე. გირგვლიანები და მათი ლუფხვილები (მოფიცარები) ჯერ ლახუმტში დავაფიცეთ, #107#

შემდეგ ლაჰილში, მერე მაცხოვრის ორ ეკლესიაში და ბოლოს ენაშის ეკლესიაში. ამნაირად, ჩვენ მიერ განვლილი გზა „ლერთანთე სიპადა“ მარცხნისაკენ ბრუნავდა, რაიცა დაფიცების დროს ხატის ნაბანი წყლის დაღვევაზე უფრო საშინელია სვანური თვალსაზრისით. ამ დაფიცების შემდეგ ენაშის ეკლესიის გალავანში გავაჩერეთ ერთი მხრით გირგვლიანები, მეორე მხრით ფარჯიანები, შუაში მორვები დავდექით. დაიწყო განაჩენის წაკითხვა. ხალხი სმენად გადაიქცა. ყველა რაღაცას ბუტბუტებდა და ღმერთს ევედრებოდა, რომ გარიგების საქმე კეთილად დაგვირგვინებულიყო და ამ ორ თემს შორის სისხლის ღვრას ბოლო მოღებოდა. გათავდა განაჩენის კითხვა. არც ერთი მხრიდან საყვედური არ ისმოდა და.ეს კი იმას ნიშნავდა, რომ განაჩენით ყველანი კმაყოფილი იყვნენ. განაჩენი ანუ ჩვენი დადგენილების დედანი უნდა ჩაკერებულიყო ენაშის ეკლესიის ძველ ხელნაწერ სახარებაში, რომელიც ეკლესიაში უნდა შენახულიყო. ამიტომ მღვდელმა გამოიტანა ეს სახარება ეკლესიიდან და ჩვენც ჩავაკერეთ მასში ჩვენი დიდი ხნის ნაწვალეები განაჩენი. ამის შემდეგ მედიატორებმა ამოვირჩიეთ ჩვენ შორის 6 კაცი ჩვენი განაჩენი სისრულეში მოსაყვანად დანიშნულ დღეს ამ მედიატორების თანხლებით ფარჯიანებმა მიიწვიეს გირგვლიანები ოჯახში ვახშმად, როგორც წესი მოითხოვდა. მისცეს მათ საჩუქრები და რაც მოძრავი ქონება ჰქონდათ მისჯილი.

მაგრამ წორში მისჯილ ყანების მიცემას ამ ექვსმა კაცმა თავი ვერ გამოაბეს, ამიტომ გირგვლიანებმა მოკლეს ერთი ფარჯიანი. წარსულ 1926 წ. ბოლოს ფარჯიანებმაც მაგიერი გადაუხადეს და მოკლეს ერთი გირგვლიანი. მდგომარეობა მათ მორის იმდენად გამწვავდა, რომ ლატალის თემი ორათ გაიყო. ყრილობებზე ანდა რაიმე საერთო საქმეზე ერთად ხალხის თავის მოყრა შეუძლებელი გახდა. გირგვლიანების გვარეულობის ახალგაზრდობას სკოლა დაკარგული ქონდათ, რად-

განაც ის ფარჯიანების სოფელშია აგებული და მათი სიძულვილით თავის შვილებს გირგვლიანები იქ არ უშვებდენ. მალე მოსალოდნელი იყო კიდეც სისხლის ღვრა და ამიტომ ადგილობრივი ხელისუფლება იძულებული შეიქმნა მხარეების შესპრიგებლად ზომები მიეღო, რაიცა მე დამევალა. ანდ. კვაჭაძის დახმარებით მე შევსძელი ამ ორი გვარეულობის შერიგება, და, იმედია, 120 წლის განმავლობაში მძვინვარე სისხლის ღვრას ბოლო მოეღება.

#108#

სამედიატორო განაჩენის სისრულეში მოყვანა

ხშირად განაჩენის შედგენიდან სისრულეში მოყვანამდე რამოდენიმე თვე გაივლის ხოლმე. ამ ხნის განმავლობაში „წორის“, სისხლის ფასის გადამხდელი ემზადება მის გადასახდელად და როდესაც მზადაა, შეატყობინებს შორვებს, რომ თავი მოიყაროს და მომჩივანს ანგარიში გაუსწორონ. შორვებიც თავს იყრიან, პირველად მიდიან ყანებში ბაწრებით ხელში და ი საუკეთესო ყანებში მიუზომავენ „ნავერიანა წორა ნალჯვემს“ – ნავერიანის სისხლის მიწის ზომას. ამის შემდეგ უნდა მოხდეს „ქორთე ლიჟვაალ“, ე. ი. „წორის“ გადამხდელის მიერ მოკლულის ჭირისუფლისა და ნათესავების თავის ოჯახში ვახშმად იპატიჟება. ყველა მედიატრეები მომჩივნის სახლში მიდიან, თავს უყრიან ვისთვისაც სავარაუდოა დამნაშავეს ანუ მკვლელის სახლში მისვლა და ყველანი ერთად მიდიან მასთან. მკვლელი ამ დროს ვალდებულია დაიმალოს და არ ეჩვენოს მის მიერ მოკლულის ჭირისუფალს. ოჯახის წევრები დგანან შრს კუთხეებში და მასპინძლის მაგიერობას სტუმრების სამსახურში მისი ახლობელი ნათესავები და მეზობლები სწევენ. მართალი მოგახსენოთ, არაფერი სასიამოვნოა ასეთი სცენის და სუფრის დასწრება. მასპინძელი და მკვლელი ჭირისუფლების ხათრით სტუმრებთან გამოჩენასერიდებიან, მიმალული არიან და სტირიან გულში სისხლის საფასურის გადახდას, ამდენი ხნის ნაშენებ ოჯახის აოხრება-განადგურებას. მოკლულის ჭირისუფლებისათვის სიკვდილია მათ ოჯახში ვახშმად ჯდომა, მაგ-

რამ სვანური ადათი ავალებს მათ ამას. ისინი მთელი ღამე სხედან, არ სვამენ და არ სჭამენ, ფიქრობენ აგრეთვე იმაზედაც, რომ „წორა ლიკედ“ სისხლის საფასურის აღება, რასაც სვანები ეძახიან „უმა მუზვებს“, რაც იჭმევა იმის მჭამელს და სამუდამო ჩირქს სცხებს მათ გვარსა და მომავალს. ასე თუ ისე იწყება ვახშამი. დგამენ ტაბაკებს, რომელსაც ქალები უცბად ავსებენ პურით. კაცები ჩამოარიგებენ და მოართმევენ ყველას თითო „ლაგაფს“ – ულუფას. მეწდე არაყს ასხამს კათხებში და ქერახსებში და სათითაოდ ჩამოურიგებს ყველას. სუფრის თავში მჯდომი მორვების „მახვში“ უფროსი ანუ თავმჯდომარე იწყებს თავის გრძელ სიტყვას, რომლითაც ცდილობს მტავალ-გვარი მაგალითები და საბუთები მოუყვანოს შესარიგებელ მხარეებს მის შესახებ, რომ „ლიმოროვ“ მედიატორობა ღვთისაგან გაჩენილია. წორის მიცემა და მიღება ახალი საქმე არაა, რმ იგი არავინ არ უნდა იუკადრისოს. ბოლოს იტყვის „ამ გვარ ლამორვ-ლასოროვ“ – ამისთანა მედიატორობა თვენს ოჯახში არ განმე-
#109#

ორებულიყოს და ბედნიერი იყოს თქვენი შერიგებაო. ასეთიდ დამამშვიდებელი სიტყვების თქმას სცდილობს თითოეული მედიატორე მხარეების გულის ტკივილების შესამსუბუქებლად. შუა ჭამაზე გამოჰყავთ მკვლელი, რომელიც იჩოქებს, და დაჩოქილი, დამწუხარებული სახით მიდის მოკლულის მთავარ ჭირისუფალთან. სინანულს გამოსთქვამს და ითხოვს პატივებას. შემდეგ აღუთქვამს ხარის ანუ სხვა რამეს ჩუქებას. ოჯახის სხვა წევრებს მოკლულის ნათესავებმა უნდა გაუგზავნონ თითო კათხა არაყი, რის შემდეგაც ისინი მიდიან მათთან საჩუქრებით, ვისაც რამდენი შეუძლია, 3 მ. – მან-დე. ხშირად ამ დროს დამნაშავე ან მისი ოჯახის რომელიმე წევრი ითხოვს, რომ იშვილოს მოკლულის რომელიმე უახლოესმა ნათესავმა, რათა ნათესაური კავშირი დამყარდეს მათ შორის და გარიგებაც უფრო საფუძელიანი იყოს. თუ ამაზე შეთანხმდენ, ეს იმავე წესით ხდება, როგორც ზემოთ არის აღნიშნული. ხშირად მოკლულის ჭირისუფალი მოითხოვს: კერას, ნაჭას (ქვაბის ჩამოსაკიდებელ ჯაჭვს) და ცეცხლზე წყლის გადასხმას. ყველა ამას სვანურ

იურიდიულ წესწყობილებაში ის მნიშვნელობა აქვს, რომ მისი ნათესავის მოკვლით ოჯახი დაილუპა, აიყარა და გაქრა. წყლით ცეცხლის დაქრობას ამ ჟამად თითქმის არსად არა აქვს ადგილი, ხოლო კერისა და ჯაჭვის მოთხოვა კი ხშირია. თუ მედიატორების ხვეწნა ამ შემთხვევაში გასჭრის, დაატოვებინებენ და მათ ღირებულებას მიაღებინებენ, რაც დიდ დათმობათ ითვლება. ამ ანგარიშების გასწორების შემდეგ წორის მიმღები აძლევს მედიატორებს „ათისთავს“ – თუმანზე მანეთს გასამრჯელოს. წორის გადამხდელს უფლება აქვს მოთხოვოს მის მიერ მოკლულის ჭირისუფალსა და ნათესავებს ერთგულების ფიცი. მედიატორებსაც ორივე მხარე მიჰყავთ დასაფიცებლად იმ ეკლესიაზე, რომელიც ყველაზე უფრო „მძლავრია“ და აფიცებენ მათ დამნაშავეს ერთგულებაზე და ეს ერთგულების ფიცი არის დასასრული წერტილი მორიგებისა მოჩხუბართა შორის. თავისუფალი სვანეთისთვის ასეთი ფიცის მოსახდენად უპირატესობა ეძლევა კალის წმინდა კვირიკესა და იულიტეს მრნასტერს. მის შემდეგ უშგულში „უშგულა ლამურიას“ – დედა ღვთისას. იფარში იფარის „ჯგრაგს“ – წმ. გიორგის, მულახში „მულახა მაცხვარს“ მულახის მაცხვარს და „მუჟალვა თარინგზელს – მუჟალის, მთავარ ანგელოზს, მესტიაში „ჯგრაგს“ – წმ. გიორგის, ლატალში „იანს“ – წმ. იონას, „მაცხვარს“ – მაცხოვრის ეკლესიას.

სადადეშქელიანო სვანეთში: ბეჩოში „გულა გებრელს“, ეცერში „მუჟქვილ თარინგზელს“ და ფარში „სვიფის ჯგრაგს“ სუფის წმ. გიორგის, ლახამულაში – „გირგედს“.

#110#

„წორ“ – სისხლის ფასი თავისუფალ სვანეთში

ეხლა განვიხილოთ ის, თუ რამდენათ ფასობს სვანურ იურიდიულ წეს-წყობილებაში კაცის სისხლი ან სისხლის სამართლასა თუ სამოქალაქო ხასიათის სხვა საქმეები.

„წორი“ სვანეთში თითქმის თითოეულ საზოგადოებას თავისებურად აქვს დაწესებული.

მაგალითად: ს. უშგულში „წორი“, სისხლის ფასი, შესდგება ექვსი ნალჯომი, ანუ დღიური, საუკეთესო ყანისაგან. თითო „ნალჯომი“ ღირს ექვსი ცალი ხარი.

ამას გარდა მკვლელმა უნდა მისცეს დაზარალებულთ „ლადგარია თვეფ“. ე. ი. ის თოფი, რომლითაც მან კაცი მოჰკლა. მოკლულის ახლობელ ნათესავებს (დედა, მამა, ძმა, და და ცოლი) საჩუქრათ თითო ხარი.

კალის საზოგადოებაში „წორი“ უშგულის საზოგადოების წორისაგან მხოლოდ იმით განსხვავდება, რომ აქ სისხლის საფასურის ანუ წორის მიძღვს შეუძლია წაიღოს კერა და ნაჭაც (ჯაჭვი).

იფარის საზოგადოებაში წორია: სამი :ნალჯომი“ ყანა, ორი ნალჯომი სათიბი და ერთი ნალჯომის საღირალი მოძრავი ქონება.

მულახის და მესტიის საზოგადოებებში ეგრეთ წოდებული „ნავერიანი წორ“ შეადგენს სამ ნალჯომ (დღიური) ყანას, სამ ნალჯომ სათიბს. მოკლულის დედ-მამას, ძმას და დას საჩუქრათ ეძლევათ თითო ხარი. ცოლს ძროხა, სხვა ნათესავებს 2 ათსიშიდან 10 ათსიშამდე¹⁶⁰. ე. ი. 12 მან. 60 მანეთამდე და „მუწვრი მალვრა“¹⁶¹.

ლატალის და ლენჯერის თემებში წორს შეადგენს 24 ნალჯომი სახნავი მიწა და სათიბი, დანარჩენი – როგორც მულახში და მესტიაში, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ აქაური 4 ნალჯომი უდრის ზემოხსენებული თემების 1 ნალჯომს და აგრეთვე განსხვავება მდგომარეობს იმაშიც, რომ აქ არ იციან „მუწვრი მალვრა“.

#111#

„წორ“ – სადადეშქელიანო სვანეთში

ბეჩოს თემში, ბეჩო ლეჩყანში წორი შეადგენს 6 ნალჯომს (დღიურს) ყანას და 6 ნალჯომს სათიბს. საუკეთესო ადგილას, ხოლო მაზერის უბანში 12 კურთხალანს, რომელიც უდრის ბეჩვი-ლეჩყანის

¹⁶⁰ ათსიში უდრის 6 მანეთს.

¹⁶¹ მუწვრი – მსაჯულ-მედიატორების გარდა საკუთრად მომჩინის მიერ ამორჩეული კაცი, რომელსაც შეუძლია დამოუკიდებლად მიუსაჯოს ჭირისუფალს წორს გარდა 60 ათსიშამდე, ე. ი. 360 მანეთამდე. „მუწვრი მალვრა“ ეწოდება მის მიერ მისჯილ თანხას.

14 ნალჯომს, დაზარალებულს წორში მიაქვს აგრეთვე ლადგარია თვეფ¹⁶², საუკეთესო ხარი და 300 მან. საჩუქრები. ბეჩოს წორს უდრის ევერის, ფარის და ჩუბეხევის საზოგადოებების „წორები“.

ამნაირად, წორი, ცოტა განსხვავების გარდა, თითქმის ყველგან ერთი და იგივეა მთელს ზემო სვანეთში, ხოლო ქვემო სვანეთში წორი შეადგენს ამის ნახევარს.

„ლიცვრე“ – მიტოვება ცოლის ან ქმრის

სიკვდილის შემდეგ სვანეთში ყველაზე უფრო მეურაცმყოფელი ანუ საწყენი არის „ცვარა“ – ცოლის მიერ ქმრის მიტოვება ანუ ქმრისგან ცოლის მიტოვება. ამ სირცხვილის დასაფარავად დამნაშავეს მოკვლა არის საჭირო. ხოლო თუ საქმე სვანური ჩვეულებითი სამართალით ანუ მედიატორობით გადაწყდება, ეს ითვლება კაცის მოკვლის ნახევარ, ფასად ანუ ნახევარ „წორად“.

„ლიბჭანნი“

გაუთხოვარ ქალს თუ ვინმე შვილს აყოლებს და ცოლად არ შეირთვას, ამას ქვია ლიბჭანნი. ეს მთელი გვარეულობის შეურაცყოფას შეადგენს და გარიგების დროს ესეც ნახევარ წორად ფასობს.

„ფურა“ – გახმობა ჭრილობისაგან

მძიმე ჭრილობა, რომელიც დაჭრილის რომელიმე სხეულის ნაწილის გახმობას, მაგ. ხელის, ფეხის და სხვა გამოიწვევს და აგრეთვე ყურის, ცხვირის მოჭრა, პირისახის ჭრილობისაგან დადაღვა ნახევარ წორად ფასდება.

„ქაჩობ“ (დასისხლიანება)

¹⁶² „ლადგარია თვეფ“ ნიშნავს თოფს, რომლითაც მოხდა მკვლელობა.

მსუბუქ ჭრილობას სვანები ეძახიან „ჰაშიდ ქაჩას“ – მსუბუქად დაჭრას და ამ შემთხვევაში თუ ჭრილობისაგადნი.დი დალი არ დარჩება. ჭრილობა ფასობს 6 ათსიშიდან (36 მ.) 40 ათსიშამდე (240 მან.).
#112#

„ფუკვიდ“ ანუ „კადარდ ნაყირვ“

„ფუკვიდ“ ანუ „კადარდ ნაყირვ“ ნიშნავს მშრალად ანუ მსუბუქად დარტყმას და ფასობს 2 ათსიშიდან (12 მ.) 10 ათსიშამდე (60 მ).

„ლიწრაალ“ სიტყვით შეურაცყოფის მიყენება

სიტყვით შეურაცყოფას სვანეთში წარმოადგენს შემდეგი:

„ქივაი“, „დულვაი“ ანუ „თაშია“ – ყველის პარია. ყველს ვაჟკაცი არამც თუ მოიპარავს, არამედ შეუძლებელია მის შესანახავ ჭურჭელს „ზერდ“-ს და „თუშინგ“-ს ხელი წააკაროს მანამდე, სანამ მას ქალი არ დაჭრის ან ხაჭაპურად გამომცხვარს ან მოხარშულს („თაშმუჯაბი“) წინ არ დაუდგამენ. მისი პარია კატასთან გათანასწორებულათ ითვლება და ეს შეურაცყოფაც სვანური სამართლით მძიმეთ დაჭრას უდრის ვაჟკაცისთვის და მესამედ წორად მაინც ფასობს. ამაზე ნაკლებ შეურაცყოფად არც „ლუგროლაი“ – კვერცხის პარიობა ითვლება. სხვა ქურდობა, მაგ.: ხარის, ძროხის, ცხენის, ცხვრის, თხისა და ასეთების არ არის სასირცხვილო. ქურდებს ხდებათ ნაქურდალი მხოლოდ ერთი ორად.

„ქორა კვაშა – სახლის გატეხა

სახლის გატეხა ნიშნავს ურდულგაყრილი კარები თუ გააღო ქურდმა, ან კედელი გამოანგრია და ან ფანჯრიდან შეძვრა (Кража со взломом) და ისე მოახდინა ქურდობა. ეს ოჯახის დამცირებად, ღირსების ახდად და დიდ შეურაცყოფად ითვლება. ამ შემთხვევაში ნაქურდალის ერთი ორად გადახდა არ შველის. ქურდმა „ქორა ნაკვშიერ“ – სახლის გატეხვისა და გალანძღვისათვის უნდა გადაიხადოს

12-20 ათსიზამდე (72-120 მან.).

ოთხფეხა საქონლის. მოკვლა მოკლული საქონლის ფასის გადახდით, ანაზღაურდება, მაგრამ ძაღლის მოკვლისათვის მისი მკვლელი იხდის საშუალო ხარს.

„ტყვეობ“ – ტყვეობა

ეს ჩვეულება რუსეთის ქვეშევრდომობაში: შესვლის შემდეგ სვანეთში მოისპო, ხოლო ძველ დროში ხშირად იყო. ერთსა და იმავე სა-
#113#

ზოგადობაში დატყვევებას არ ჰქონდა ადგილი. ტყვედ მიჰყავდათ მხოლოდ სხვა საზოგადოებისა და ქვეყნის მცხოვრები. თუ ერთი საზოგადოების კაცი მეორე საზოგადოების კაცს დაატყვევებდა და გზად სხვა საზოგადოებაზე გაივლიდა, უკანასკნელს უფლება ჰქონდა გაემ-
ვებინა დატყვევებული; დამტყვევებელი საყვედურს ვერ ეტყოდა მხსნელ საზოგადოებას. კერძო პირს კი¹⁶³ პირველ ხანებში ტყვე მიჩენილ კაცების ზედამხედველობით თავისუფლად დადიოდა და უც-
დიდა მის სახსარს. თუ შეიტყობდენ, რომ დატყვევებულის ჭირისუ-
ფალი არ ამზადებდა მის დასახსნელად სახსარს. ამ შემთხვევაში, თავი-
სუფალი სვანის ცნობებით, ხმარობდენ შემდეგ ზომებს: ტყვეს გაუ-
ყრიდენ რკინის ბორკილებს ფეხებში, ან შეუყრიდენ ცალ ფეხში „ხულს“ ხის ხუნდს და დაამწყვდევენ გვემში (ან დილეგში). ხუნდი იყო ხისა, მრგვალი, სიგრძით არშინზე ცოტა ნაკლები, შუაზე გაყოფი-
ლი იყო ორათ. ეს თანასწორი ნახევარი ხუნდისა შიგნითა მხრით მრგვალად ამოთლილი იყო შუა ადგილას იმდენად, რამდენათაც სა-
ჭიროა მისთვის, რომ შიგ კაცის წვივი მოთავსდეს. ფეხში შეყრის დროს ხუნდი გაიხსნებოდა, შეყრის შემდეგ იკეტებოდა ეოთგვარი ხის ბოქლომით. ხუნდს მობმული ქონდა შუაზე ბაწარი, რომლის მეორე ბოლო ტყვეს ეჭირა ხელში. სიარულის დროს ტყვე ბაწრის საშუალებით იმსუბუქებდა ფეხზე დაწოლილს ხუნდის სიმძიმეს. ტყვეს ბინად მიჩენილი ჰქონდა დილეგი. ე. ი. კომკის ქვედა, სართული, რომელსაც

¹⁶³ რ. ერისთავი. Сванетия, თავისუფალი სვანი, გაზ. „ივერია“, 1886 წ.

კარი არა აქვს. კარის მაგივრობას სწევს ერთი კუთხიდან ამოჭრილი „ლევები“, საიდანაც ტყვეს ჩაუშვებდენ კიბით. შემდეგ კიბეს ამოიტანდნენ და ჭერში ამოჭრილ ჩასავალს „საქველით“ ლოდით დახურავდნენ. საჭმელსაც აქედან აწვდიდნენ. ამიტომ ჭირისუფალი ყოველ ღონისძიებას ხმარობდა, რომ სახსარი მოეტანა და ამით გამოეხსნა დატყვევებული აუტანელ მდგომარეობიდან¹⁶⁴.

როგორ ხდებოდა სახსრის მიცემა

სახსრის მიმღები თხოულობდა თავის სახლში დატყვევებულის ოჯახიდან მძევლებს. თითონ მიდიოდა „მახვშის“ თანხლებით მის სოფელში და ღებულობდა სახსარს. ამის შემდეგ ის შინ ბრუნდებოდა, ტყვესა და მძევლებს თავის ერთგულებაზე აფიცებდა და ანთავისუფლებდა. ტყვედ წაყვანა იმდენად სასირცხო იყო სვანეთში, რომ თუ ის ამ სირცხვილს არ დაფარავდა, ნაკურთხ მიწაზე დამარხვის ღირ-
#114#

სადაც კი არ მიაჩნდათ. ჩვეულების ძალით ბორკილებ და ხუნდნაყარი ტყვე ღირსება ჩამოხდილი იყო. და რადგანაც ამ ღირსებას მხოლოდ დამტყვევებელის მოკვლა აღუდგენდა, ამიტომ მკვლელობის ერთ უმთავრეს მიზეზად სვანეთში კაცის დატყვევება ითვლებოდა¹⁶⁵.

სვანეთში დღემდის სიტყვა „ტყვე“ ან „ტყვეილად“ საგინებელ და გასალანძლავ სიტყვად არის მიჩნეული.

1918 წელს უშგულელებმა დაატყვევეს ერთი სვანი 3 დღით, რისთვისაც მთელმა თემმა აგო პასუხი და გადაიხადა დატყვევებულის სასარგებლოდ ამ შეურაცყოფისათვის ნახევარი წორი, 1500 მანეთამდე. გარდა მორვებით მორიგებისა. სვანეთში არსებობს კიდევ მორიგების რამოდენიმე ფორმა:

ა) „ლიღვრინე“ – ტოლობისა და თანასწორობის ფიცი დამნაშავისა მოფხაცრებითურთ.

ბ) „ლიღვრინე – მენგნაურ“ – ტოლობისა და თანასწორობის

¹⁶⁴ თავისუფალი სვანი. გაზ. „ივერია“ 1886 წ.

¹⁶⁵ P. Эристов. Заметки о Сванетии. стр. 8. თავ. სვ. „ივერია“, 1886 წ.

ფიცი მარტო დამნაშავესა.

გ) „ქორთე ლიჟვეღ“ – სახლში მიძღოლა შეურაცყოფილისა დამჩაგვრელის მიერ.

დ) „ქორთე ლიხურალ – წირხვშ“ – დამნაშავეს მისვლა შეურაცყოფილის ოჯახში პატიების სათხოვნელად ღვლეჭით.

ე) „ლიღვრინე მეგნოშ“, – როცა გადამტერებულ მხარეთა შერიგებას ვინმე მოისურვებს და შუაკაცები ამაზე მოციქულობას დაიწყებენ, დაჩაგრულის გულის ტკივილებს მოსაშუშებელ და ვაჟკაცის თავმოყვარეობის აღსადგენ საუკეთესო ზომად ითვლება დამნაშავეს მიერ ტოლობისა და თანასწორობის ფიცის მიცემა დაჩაგრულისადმი, იმ მოფიცრებითურთ, რომლებსაც მომჩივანი მოსთხოვს დამნაშავეს ფიცში ჩამყოლად. ამიტომ დაჩაგრული მხარე შეუთვლის ხოლმე მის დამჩაგვრელს: „ქალამაღვრ“ – შემომფიცე, მე რომ კაცებს დაგისახელებ, იმ კაცებითურთ, რომ რა რიგადაც დააფასებდა თავის თავს და დაიკმაყოფილებდა გულს თვითეული თქვენგანი, ჩემგან რომ ესე ყოფილიყო შეურაცყოფილი, როგორც მე შენგან ვარ მეც ისე დამაფასებთ და იმრიგადვე დამაკმაყოფილებთ, ანუ ჩვენ ერთმანეთის შეურაცყოფის მიყენებაში გარანასითიბთფლი ვიყოთ და უმეტესად შერცხვენილი არ დავრჩები. ამაზე, რა თქმა უნდა, დამნაშავეს უარის თქმა არ შეუძლია. უარი ნიშნავს დაჩაგრულის თავის ტოლად და სწორად ჩაუგდებლობას და ამიტომ, თუ კი მოფიცრების წრეში, რომელთა რიცხვიც 3-12 კაცით განისაზღვრება, შეთანხმდენ, ხშირად ხდება ამ წესით მხარეების შერიგება. უნდა ითქვას სიმართ-
#115#

ლე, რომ სვანურ იურიდიულ წყობილებაში ეს წესი ყველაზე უფრო მოსაწონია და სვანეთზე უფრო კულტურულ ქვეყნებისათვისაც არ არის, იგი დასაწუნი. ამ შემთხვევაში დამნაშავე საკუთარ თავმოყვარეობას აფასებს და ანვითარებს თანასწორობის პრინციპს. ის არის სინიდისის ქვეშ მსაჯული და გამომხატველი თავისი მეობისა.

შეურაცყოფილსაც მედიატორული წესით საფასურის მიღებას ურჩევნია, რომ დამჩაგვრელმა და მისმა ტოლამხანაგებმა თანასწორობის ფიცით თავმოყვარეობა აღუდგინონ ხალხის თვალში; დამნა-

შვეც ამ შემთხვევაში თუ მართლაც თანასწორად შეურაცყოფილად სთვლის თავს, ადვილად შეჭფიცავს ამაზე, ხოლო თუ მეტ შეურაცყოფილად ჩასთვლიან მას მოფიცრები, იმ შემთხვევაში კარგა ხანს ითათბირებენ და მიუსჯიან მომჩივანს რამდენსაც მათი სინიდისი გასჭრის და იქვე გამოუცხადებენ განაჩენს. მომჩივანს მათი გადაწყვეტილება დამაკმაყოფილებლადაც რომ არ მიაჩნდეს, მაინც არ შეუძლია გადაწყვეტილებაზე უარი სთქვას და შენიშვნა მისცეს ყოველ შემთხვევაში, მაღლობას გადაუხდის მათ. საერთოდ ამისთანა შემთხვევაში საზღაურს იმდენი მნიშვნელობა აო ეძლევა, რამდენიც ტოლობისა და თანასწორობის ფიცს. ყველაზე ტკბილი და საფუძვლიანიც ამ წესით გარიგება არის ხოლმე.

„ლიღვრინე მეგნაურ“ ნიშნავს ფიცს მარტო დამნაშავისა. ამ წესით მორიგება ხდება უბრალო საქმეებზე. ბრალდებული შეჭფიცავს მომჩივანს და მიუსჯის რამდენსაც სინიდისი გაუჭრის ან სულაც არაფერს მიუსჯის, ეს მისი საქმეა და დამოკიდებულია მათ შორის არსებულ საქმეზე.

„ქორთე ლიჟედვ“ შინ შეძლოლა დაჩაგრულისა. ეს ნიშნავსა დამნაშავის მიერ დაჩაგრულის ოჯახში მიწვევა-მიპატიჟებას რამოდენიმე კაცის თანხლებით და თავისი სინიდისით მის საჩუქრებით გასტუმრებას. რა თქმა უნდა, მასპინძელი გულნატკენს არ გაუშვებს მის სტუმარს, რადგანაც ეს მეორე დანაშაულის ჩადენას ნიშნავს. აქ ხშირად მის მამობილად დაყენებას აქვს ადგილი დამნაშავე ოჯახის ერთ ან რამოდენიმე წევრის მიერ, ნათესაობის დამყარებით მომავალში მტრობის მოსასპობათ.

„ქორთე ლიხურაალ წირხვშ“ – ნიშნავს დამნაშავის მისვლას ღვლეჭით (წნელი) მომჩივნის ოჯახში, პატიების სათხოვრად ან შესახვეწნად საპატივცემო. პირების თანხლებით. ზოგჯერ დამნაშავე იკავებდა ხოლმე ხელში ორ ლერქვაშამდე (10 ბოთლამდე) არაყს, საკლავ ცხვარს, თხას ან ხბოს. მიიყვანდა ხარს ან ძროხას, დაიკიდებდა კისერზე ღვლეჭს, ხელებს გაუყრიდა შიგ და ისე მიადგებოდა, კარზე მის მომჩივანს. თუ კი ვინმე თავს ასე დაიმცირებდა, მომჩივანს

რომ არ მიეღო და ღვრეჭი თავის ხელით არ ჩამოეხსნა, ეს დაუშვებელი იყო. ასეთ შემთხვევაში ტოველთვის დანაშაულის პატიება და მათ შორის შერიგება ხდებოდა. ხშირად დამნაშავის მისვლა მომჩივნის ოჯახში უღვლეჭოდ ეხლაც ხდება, ხოლო ამ ჟამად ღვლეთით მისვლის წესი სავსებით გაუქმებულია.

წესი თავის გამართლებისა საეჭვო საქმეზე.

როდესაც სვანეთში საიდუმლოდ ხდება კაცის მოკვლა ან დასხვა ბოროტმოქმედება, ბრალდებული ვალდებულია თავი იმართლოს ფიცს ქვეშ თავისი მოფიცრებითურთ იმ წესით, როგორც ეს ზემოდ დავინახეთ გვირგვლიანებისა და ფარჯიანების საქმის გარჩევის აღწერილობაში. კაცის მოკვლის ბრალდებისაგან თავის გამართლებისათვის საჭიროა 12 „ლუფხვილი“ – მოფიცარი. ბრალდებული მოციქულების პირით შეუთვლის მოპასუხეს იმ პირების სახელსა და გვარს, ვინც უნდა ჩაიყოლოს მან ფიცში თავის გამართლების დროს. 3-4 მოფიცარი უნდა იყოს გამოუცვლელი. ხოლო დანარჩენი რვა მოფიცარი ბრალდებულმა უნდა აირჩიოს იმ 16 პირისაგან, რომლებიც მას დაუსახელა მომჩივანმა თუ ამნაირად არჩეული 12 მოფიცარით ბრალდებული წავა იმ ეკლესიაზე, რომელზედაც დაფიცებას მას მოსთოვს მომჩივანი და დაიფიცებს, რომ მკლველობა მას არ ჩაუდენია, ამ შემთხვევაში ის გამართლებულად ითვლება, წინააღმდეგ შემთხვევაში მტყუნდება და პასუხს აგებს ზემოთ აღწერილი წესით. ამასთანავე როცა მომავალში გამოჩნდება, რომ იმ დანაშაულობის ჩამდენი, რომელიც მას ბრალდებოდა, იყო სხვა. მაშინ ბრალდებელი ცილისწამებისათვის პასუხს აგებს. ბრალდებული ირჩევს 12 კაცს, რომლებიც ფიცით მიუსჯიან მას 150-300 მანეთამდე. ამრიგად, ფიცით თავის გამართლება რომ სარწმუნო და საფუძვლიანი იყოს. რგორც ზემოთ არის ნათქვამი, დიდი მნიშვნელობა ეძლევა იმას, თუ რომელ ეკლესიაზე ხდება დაფიცება უბრალო საქმეებზე, ე. ი. როცა მოპარული საგნების ღირებულება 10-20 მანეთს არ აღემატება, მოფიცართა რიცხვი 3-4 კაცით განისაზღვრება, ამაზე უფ-

რო სერიოზულ საქმეებზე 4-7 კაცით. ფიცი ამ შემთხვევაში იმ სიტყვებით ხდება, როგორც შემოთ იყო აღნიშნული.

თუ შემდეგ გამომჟღავნდებოდა, რომ ბრალდებულმა ცრუ ფიცი დასდო და მოფიცრებიც შეცდომაში შეიყვანა, და ფიცი გაატეხინა, მაშინ მოფიცრები მასახდევინებდნენ „ხატა ნაკშიერს“, ფიცის გატეხისათვის თითო 100 მანეთამდე. ყოფილა ისეთი შემთხვევებიც, რომ #117#

დესაც მოფიცრებს მძიმედ დაუჭრიათ ის, ვინც მათ ფიცი გაატეხინა თავის სარგებლობისათვის, და ამისათვის პასუხიც არ უგიათ.

სვანეთის იურიდიულ წყობილების უმთავრეს ნაკლს ანუ მტკივან ადგილს შეადგენენ: 1. უცაბედად მომხდარ მკვლელობაზე და სხვა მოვლენებზე შურის ძიება; 2. ნამდვილ მკვლელის მაგივრად მის ახლობელ თუ შორეულ ნათესავის მოკვლა; 3. როცა მკვლელობა ხდება სვანეთის გარედ, მეზობელ ქვეყნებში, მაგ.: რაჭა-ლეჩხუმში. სამეგრელო-აფხაზეთში, ყარაჩა-ყაბარდოში და თუ სვანს არა აქვს საშუალება პირდაპირ მკვლელზე იძიოს შური, სვანი პკლავს იმ სოფლის ანუ თემის მცხოვრებ კაცს, საიდანაც არის მისი ნათესავის მკვლელი. გარეგნის დროსაც დანაშაულის ასე: უნებურად ჩამდენი ისევე იხდის „წორს“, როგორც წინასწარ მოფიქრებით ბოროტმოქმედების ანუ მკვლელობის ჩამდენი. მაგალითად, 3 წლის წინად მულახის თემში ერთმა მუშამ ტყიდან ხე ჩამოუშვა გზის პირად. ამ დროს თურმე იმ ტყეში მუშაობდა სხვა გლეხიც, რომელსაც უცაბედათ მოხვდა ეს ხე და გასრისა. ხის პატრონმა ამაზე წორი – სისხლის ფასი გადაიხადა. 1835 წელს უშგულში გამოჩნდა ყაჩალი ჯამათა ჭელიძე. ის შეუამხანაგდა მთავრობის მიერ დევნილ კაცისმკვლელ ვინმე ჭიორელ დეტოს. რამოდენიმე წლის განმავლობაში ისინი ეცემოდენ ლებ-ჭიორას, მარცვადენ ოსეთიდან სასვანო გორის გზით ლებ-ჭიორისაკენ მიმავალ მგზავრებს, იჭეროდენ მათ, მიჰყავდათ უშგულში და მხოლოდ სახსრის მიტანის შემდეგ ანთავისუფლებდენ. ისინი თავის ყაჩაღურ მოქმედებას იმითი ამართლებდენ, რომ ლებლებმა 1815 წ. უშგულს მოუსპეს წლიურად ერთი ხარის ბეგარად მიცემა¹⁶⁶.

¹⁶⁶ თავისუფალი სვანი. გაზ. „ივერია“, 1888 წ.

უკანასკნელად ჯამათამ იფარიდან, კალიდან, ხალდედან და უშ-
გულიდან მოუყარა თავი 40 კაცს და ღებელების სამტროდ წაიყვანა.
ერთმა ღებელმა მონადირემ მათ თვალი მოჰკრა, სოფელს შეატყობინა
და მტერს ალყა შემოარტყეს. ჯამათა, სასიკვდილოდ დაჭრილი, ღე-
ბელებს ტევედ ჩაუვარდა. მისმა ამხანაგებმა კი გაქცევით უშველეს
თავს. ჯამათა ღებელებმა ცხენზე უკულმა დააკრეს, შემდეგ ჯვარის
ყანაში ფიცარზე მიაკრეს. ამ დროს ორი წლის წინეთ ვინმე სვანისა-
გან დაჭრილი ღებელი მივარდა მას, მკერდში მუხლი ჩაჰკრა და მოჰკ-
ლა. აი ასეთი ყაჩაღისა და ხალხის ამაწიოკებელ კაცის მოკვლისათვის
მისი ნათესავები წავიდნენ ზემო რაჭაში და მოკლეს ღებელების მაგიერ
ორი ჭიორელი და ამით ჯამათა ისისხლეს, რისთვისაც უშგულელებს
მეკომურის თავზე გარიგების დროს 1854 წ. გადახდათ ორ-ორი ძროხა.
ჯამათას სიკვდილი ღებში გალექსილია შემდეგი სახით:

#118#

სიმღერა ჯამათაზე (უშგულში ღებიდან მემოსული):

ე, უშგულელმა ჯამათამო

კარ და კარ ჩამოუარაო.

ხალდეშლებს – უშგულელებსაო,

გორი ბოლოსა წავიდეთო

ჩოხა ნაბადი ვიშოვოთო,

ე, რომ ღებურთა გაიგესო

პირიდან ჰყრიდნენ ცეცხლსაო,

ღებურნო ახალგაზრდანო,

ე, რა ამბავია ჩვენსაო.

რაც ღებს ახალი კაციაო

ყველა თელას ქვეშ არისო.

ჯამათა მოსულა ჩვენსაო,

მოუყვანია სვანთა ჯარიო

ვეცადოთ არ წაგვივიდესო

ე, ურჯულო ჯამათაო.

თავი იყარეს ღებურთაო,

ხოლის თავსა რომ მივიდნენ

წინთაზილა შეეყარათო,
გაასწრეს და ქვე მივიდნენო
ყველანი გორი ღელესაო.
აქ ჯამათა ჩასაფრულა
არყნარსა და ბუჩქებშიო
ე, პატიათ პაპუჩაო
მეზვერეთ გამოგზავნესო,
შალიკაშვილი თედორე
არყებს ევლება თავსაო
ე, ხუციშვილი პეტრეი
პირიდან აყრის ცეცხლსაო.
თამაზიკიანთ დევლეთა
ვერცხლის თოფს უსვამს ხელსაო.
თუ სადმე ჯამათა ვნახე
მე მოუწირთლავ გვერდსაო.
ჯამათა მიდის ბაჯგვებში
ფინთიხი მოხვდა ბარძაყში
შე საწყალო ჯამათაო
უკან თოფი მოგაყოლეს
სისხლი მიგდის ღვარადაო

#119#

დაიჭირეს აიყვანეს
უკულმა დააკრეს ცხენზედაო
ხოლო თავსა რომ მივიდნენ
ერთი არჩევანი ქნესო:
ზოგნი იძახდენ მოვკლათო
ზოგნი არ ეთანხმებოდნენო
წყალი ითხოვა ჯამათამაო
ქვე მიუტანეს ჯამითაო.
ნახევარი წყალიაო
აწია ქვე დალიაო

როგორც ნათავი არაყისაო¹⁶⁷.

მესტიის თემში მცხოვრები ოთხი გლეხი, 1917 წელს ყაზარდოში სამუშაოთ წასული; ორი ხეოგიანებისა და ორიც ნაკაანების გვარეულობიდან, უკვალოდ დაიკარგა. მათმა ჭირისუფლებმა ეჭვი ბახსანაში მცხოვრებ ყაზარდოელებზე მიიტანეს, ვინაიდან რამოდენიმე წლის წინათ ერთ ხერგიანთაგანს ბრალდებოდა ბახსანაში მცხოვრებ ვინმე ყაზარდოელ ბაირუყას მოკვლა. ამ ორი გვარეულობის თვითეული ოჯახის თითო წევრმა 1918 წელს მოიყარეს თავი და გადასწყვიტეს ყაზარდოელებზე შურის სამიებლად წასვლა. 20 კაცი ამ განზრახვით კიდეც გაემგზავრა სვანეთიდან. სვანეთში სასახელოდ. ითვლება, თუ ტირილის დღემდე მოკლულს ისისხლებენ, ამიტომ შურის სამიებლად წასულებმაც ამ დღემდე მოჰკლეს ბახსანაში მცხოვრები ორი ყაზარდოელი და ტირილის დღეს როცა ხალხი თავმოყრილი იყო, იქიდან დაბრუნებულნი ამაყად წარსდგენ ხალხის წინაშე და განაცხადეს, რომ სისხლი აიღეს, რამაც ტირილი ჩვეულებისამებრ ღხენით და მხიარულებით შესცვალა. სვანეთის ჩვეულებითი უფლებებში ერთი რამ არის მოსაწონი. სისხლის აღების და შურის ძიების პროცესის დროს ქალი, ბავში და მოხუცი მამაკაცი ხელუხლებელი. არიან და როცა მამაკაცები გარეთ ვერ გამოდიან, მათ ხელუხლებლობის სრული გარანტია აქვს და საშუალება ეძლევათ თავისუფლათ იარონ და იმუშაონ.

სვანს თოფი მომართულიც რომ ჰქონდეს მტრის მოსაკლავად და იმ დროს თუ დედაკაცმა თავიდან ლეჩაქი ჩამოიხადა, თმა გაიშალა და ისე ეს ლეჩაქი მუხლზე შემოახვია. ბოროტგანმზრახველს უფლება არა აქვს მკვლელობა ჩაიდინოს.

#120#

მარსუროვის თქმით, სვანი რომ თავის მტერს მოსაკლავად გაეკიდებდა, თუ გაქცეული ქალს შეხვდა, ხელი მრკიდა და ამოეფარა, ეს საკმარისი მისი სიკვდილისაგან დასახსნელად¹⁶⁸.

ერთი მტრისაგან დევნილ სვანს მეორე მტრის ოჯახში შესვლა

¹⁶⁷ თავისუფალი სვანი. გაზ. „ივერია“, 1888 წ.

¹⁶⁸ М. Майсуров. Газ. „Кавказ“, 1853 г. #185.

თუ მოუხდება თავშესაფარად, უკანასკნელი ვალდებულია შეიბრა-
ლოს იგი და დაიცვას, თუნდაც დიდი სურვილი ჰქონდეს მისი
მოკვლისა.

V

ბატონ-ყმური წესწყობილება სვანეთში.

მე-XV საუკუნეში, როგორც ზემოთ არის ნათქვამი, სვანეთში
გაჩნდნენ თავადი დადემქელიანები, რომლებმაც მისი დასავლეთი ნა-
წილი ჩუბხევი, ეცერი, ცხუმარი და ბეჩო დაიპყრეს და იქ ბატონ-
ყმური წესწყობილება დაამყარეს.

პირველ ხანებში მათი რეჟიმი, თუ სვანურ თქმულებას დავუჯე-
რებთ, იმდენად სუსტი იყო, რომ გლეხებს მარტო რამოდენიმე კვერც-
ხი ხდებოდა კომლზე ბატონების სასარგებლოდ ყოველწლიურად.
ხოლო შემდეგში თანდათანობით იზრდებოდა და ვითარდებოდა მო-
წერი დამოკიდებულება ბატონებისაგან როდესაც მე-XVII ს-ში
დადემქელიანების გვარეულობა გამრავლდა, ამის შემდეგ ამ ქვეყნის
გლეხკაცობა მთელი თავისი სარჩო-საბადებლით, მიწა-წყლით, სუ-
ლითა და ხორციტ ბატონების საკუთარ სახმარ ნივთად იქცა, რომელ-
საც ბატონი ისე განაგებდა, როგორც.-მისი სურვილი და ნება იყო.

მოკვდებოდა თავადი, მისი ტირილისა და აღაპის გადამხდელი
გლეხი იყო. თავადს თავისუფლად შეეძლო ამ საჭიროებისათვის ყმა
არაყში, პურში და სახორცე ხარებში გაეყიდა. თავადის ოჯახში დაი-
ბადებოდა ვინმე, ნათვლა, ქორწილი თუ სხვა რაიმე ღვინი და მხია-
რულება იყო, ამ შემთხვევაშიაც გლეხობა ნადგურდებოდა და როდე-
საც მისი ნაოფლარით ბატონები ქეიფობდნენ, დარბეული გლეხები ამ
დროს ნაღვლიანად შემოუჯდებოდნენ ხოლმე თავის კერას, ღველფსა
და ტუტას დასცქეროდნენ და ცხარე ცრემლებსა ღვრიდნენ ბატონისა-
თვის საჭირო საგანი რაც სვანეთში არ მოიპოვებოდა, ამას ის იძენდა
ყმების გაყიდვით: აფხაზეთში, ყარაჩაში და ყაზარდოში, სადაც მათ
ცვლიდნენ: ცხენებზე, ხარებზე, ძროხებზე, ცხვრის ჯოგებზე, შალეუ-

ლობაზე და სხვა საჭირო საგნებზე.

სამართლიანად აღნიშნავს ლობანოვ-როსტოვსკი¹⁶⁹.

„უმთავრეს აღებ-მიცემობის საგანს სვანეთში შეადგენდა ყმა, რომელსაც ყიდდნენ თ. დადემქელიანები მთიულ თათრებში, დაწყე-
#122#

ბული ყარაჩიდან დიგორამდე. და ნაცვლად ღებულობდენ დიგორ-
ლებისაგან ჩერქეზულ ცხენებს და სხვა საჭირო საგნებსო.

ყმა რომ მოკვდებოდა, მის ოჯახში ტირილი, მწუხარება და მგლოვიარება სუფევდა და სვანური ჩვეულებით ტირილის გადახდით მისი ოჯახი ნივთიერად ნადგურდებოდა. ბატონი ამ ტირილში, ცხარე ცრემლების დაღვრაში და მწუხარებაშიც კი ყმას ბაჟს ახდევინებდა. კოვალევსკის ცნობებით, მაგალითად, ბეჩოში ვერც ერთი ყმა ტირილს ისე ვერ გადიხდიდა, თუ 60 „ქაბაქსა“¹⁷⁰ და 6 „ზექას“¹⁷¹ ანუ 43 ბოთლ არაყს ბატონს არ მიართმევდა.

როცა თავადი ქალიშვილს გაათხოვებდა, მხითვალ გლეხი იხდიდა ზოგი ხარს, ზოგი ძროხას და სულ მცირე გადასახადის გადამხდელი ერთ ცხვარს¹⁷². მაგრამ ბოროტება ამით როდი განისაზღვრებოდა. უბედურება ის იყო, რომ მზითვალ თავადები ატანდენ რამოდენიმე ოჯახს, მაგალითად: XIX საუკუნის მეორე ნახევარში თენგიზ დადემქელიანმა მიათხოვა თავისი და სალდათხანი ყარაჩელ თავადს ადინგერ ურუსბიევს და მისცა მზითვალ რამოდენიმე ოჯახი.

დადემქელიანების გვარეულობა რომ სამ შტოთ გაიყო – ოთარშად, სორთმანშად და დუდაუშად, ოთარშა კიდევ შემდეგში ჩუბეხევისა და ეცერის სამთავროდ, ისინი პირველობის მოპოებისა და ძალა-უფლების ხელში ჩაგდებისათვის ერთმანეთთან დაუნდობელ ბრძოლას აწარმოებდენ და ძმათა სისხლის ტბაში იხრჩობოდენ. გლეხებიც ამ დროს მრავლად. ისრისებოდენ. ყველაზე მძიმე ლოდათ ყმების კისერს ეს უბედურება აწევებოდა, რადგანაც „წორის“ – სისხლის

¹⁶⁹ Кн. Лобанов-Ростовский. Газ. „Кавказ“, 1852 г. #16. Стоянов. Зап. Кав. отд. Имп. Рус. геогр. Общ. Кн. X. т. 2, стр. 367.

¹⁷⁰ ქაბაბი – ტირილისთვის გამომცხვარი დიდი პური.

¹⁷¹ ზექა არის არაყის საწყავი დოქი, რომელშიც 8 ბოთლი არაყი ჩადის.

¹⁷² Ковалевский. Законы и обычаи на Кавказе, т. II, стр. 18 и 19.

საფასურის გადამხდელი ისინი იყვნენ და გარდა ამისა ამ ბრძოლაში გამარჯვებული ბატონი დამარცხებულ თავის მოწინააღმდეგის ჯარში მყოფ გლეხებზე იყრიდა ჯგავრს, უმოწყალოდ სპობდა მათ და არბევდა.

მაგალითად, ეცერის ბატონმა თათარყან დადემქელიანმა და მისმა შვილებმა ჯანსუხმა და ოთარმა 1843 წ. ჩუბენევის მთავრის მურზაყან დადემქელიანის სამთავრო ცეცხლითა და მახვილით დაიპყრეს და მურზაყანის 17 ყმა მოკლეს. შემდეგ დაერიენ ჩუბენევის გლეხკაცობას, სასტიკათ დაარბიეს, ააოხრეს და, როსტოვსკის თქმით, აწარმოებდენ ვაჭრობას ბავშვებით, ქალიშვილებით, ქალებითა. და მამაკაცებით¹⁷³.

#123#

ხოლო როდესაც 1851 წელს მთავრებს შორის შერიგება მოხდა, მაშინ თათარყანის შვილებისაგან მურზაყანს და მის ძმებს მიესაჯათ მათი ბებიის დიგორხანის სისხლში, დის დატყვევებაში და სხვა ზარალში 24 ყმა და სხვა აუარებელი, ქონება, რომელიც გლეხებმა გადაიხადეს და, როსტოვსკის სიტყვით, „расплатились ходячей сванетской монетой – крестьянами“¹⁷⁴ – ანგარიშები ურთიერთ შორის გაასწორეს სვანური ფულებით, ე. ი. გლეხებით.

სვანეთის წარსულის ერთ ერთ შავ ლაქას შეადგენს მშობლების მიერ ახალ დაბადებული ქალიშვილების დახჩობა. ამ ველურობის ჩადენის მიზეზად კოვალევსკის მიაჩნია აქ არსებული ბატონ-ყმური წეს-წყობილება, რომლის მეოხებითაც ბატონს უფლება ჰქონდა პირველი ღამისა, და სხვ.¹⁷⁵

ადვილი შესაძლებელია. ეს ასეც ყოფილიყო, რადგანაც ბატონს უფლება ჰქონდა როგორც პირველი ღამისა, აგრეთვე ქალების გაყიდვისაც სხვა ტომის ხალხში და ეს ალბად იმდენად სამარცხვინოდ ითვლებოდა მშობლებისათვის. რომ მიუხედავად იმისა, რომ ქალიშვილის მკვლელი დედა ნაკურთხ მიწაშიც კი არ იმარხებოდა, გაზრდილ ქალიშვილის ნამუსის ახდას, ყარაჩელ, ყაბარდოელ თათრებისათვის მი-

¹⁷³ Кн. Лобанов. Ростовский, газ. „Кавказ“, 1852. г. #14.

¹⁷⁴ Ковалевский. Зак. и обыч. на Кав., т. II, стр. 43

¹⁷⁵ Лобанов-Ростовский. Газ. „Кавказ“, 1852 г. #16.

ყიდვას და მუდამ სატირლად გამხდარ ქალიშვილის სიცოცხლეს, მშობელი დედა არჩევდა დაბადების დღესვე მის მოსპობას.

ესეც რომ არ ყოფილიყო, ვინაიდან გლეხის მთელი ქონება, როგორც ზემოთ დავინახეთ, ბატონს ეკუთვნოდა და ყმის ლუკმა ბატონის კუჭში ჩადიოდა, ცხადია, მშობლებს საშუალება არ ექნებოდათ თავიანთი შვილების აღზრდისათვის და ამიტომაც ვაჟიშვილების აღზრდას, როგორც ოჯახის მარჩენალ მუშა ძალისა და მტრისთვის მტრული პასუხის გამცემ ელემენტისას, მშობლების მიერ უპირატესობა ეძლეოდა. ბატონს უფლება ჰქონდა, მთელი ხალხი, ვისაც კი იარაღის ხმარება შეეძლო, საომრად წაეყვანა და გარიგების დროს ომში დახოცილ ყმებში საფასური მიეღო. მაგალითად, როდესაც იმერეთის უკანასკნელმა მეფემ სოლომონმა გრიგოლ დადიანის წინააღმდეგ გაილაშქრა და შეავიწროვა, დადიანმა სთხოვა სვანეთის მაშინდელ მთავარს თენგიზ დადეშქელიანს დახმარება. უკანასკნელი წავიდა სვანეთის ჯარით მის დასახმარებლად და ომში დახოცილ ყმებში მიიღო დადიანისაგან რამოდენიმე კომლი გლეხი სოფ. ჯვარში, ზუგდიდის მაზრაში¹⁷⁶.

#124#

ბატონს ყოველთვის გამოჰყავდა ოჯახიდან თითო კაცი ან ქალი, როცა ხვნა, თესვა, მკა, თიბვა, პურის გალეწვა ან შეშის მოჭრა-მოტანა უნდოდა. ხოლო როცა სახლის აშენებას მოისურვებდა, ის იწევდა „გლდამს“ ანუ მთელ ხალხს ქალიან-კაციან-ხარიანად და ერთ დღეს მოატანიებდა მთელ საჭირო მასალას.

როგორც ანგლო-საქსების „Lovebanes“-ზე გამოდიოდა მთელი მუშა ძალები, ისე ხვნის, თესვის, ყანების მომკის, თივის მოთიბვის დროს მთელი სვანეთის გლეხოზა ვალდებული იყო, ემუშავნა თავადების სასარგებლოდ, ამბობს კოვალევსკი¹⁷⁷.

გარდა ამისა, ყმა აძლევდა ბატონს ყოველ სამი წლის ბოლოს ერთ ძროხას, საახალწლოდ ყოველწლიურად 20 მანეთს, მიწის ბაჟს

¹⁷⁶ იხ. მოხსენება სვანეთის მთავრინის დიგორხანისა ბარონ როზენისადმი 14 ივლისს 1835 წ. (საქ. განათლ. კომის. ცენტრარქივი, სვანეთის საქმეები).

¹⁷⁷ Ковалевский. Зак. и обыч. на Кав., т. II, стр. 43

როგორც ბარში ისე მთაში შემოსავალის ნახევარს, სახლის აშენების დროს ერთ საკირეში 30 მან., ორში 60 მ. წისქვილისა და ხის სახლის აშენებაში 10 მანეთს. ყოველი გლეხი უკვებავდა ბატონს თვითო პირუტყვს, და თუ მოუკვდებოდა, სამაგიერო უნდა გადაეხადა. გლეხის ქვრივის გათხოვების დროს ბატონი ღებულობდა საქვრივს 60 მანეთამდე. და რადგანაც ეს ბატონის შემოსავალ წყაროს შეადგენდა, ხშირად ხანში შესულ ქვრივს ძალდატანებით ათხოვებდენ. გლეხს არ შეეძლო ბატონის ნებადაურთველად ცოლის შერთვა, ხოლო როცა ნებას მისცემდა, ამაში ბაჟი უნდა მიეღო 50 მანეთამდე.

კაცის მკვლელს ბატონი ჯარიმის სახით ახდევინებდა 300 მან., ქურდობისთვის ყმა იხდიდა ჯარიმას 200 მან., კაცის მძიმედ დაჭრისათვის 100 მანეთს.

ყმის მსუქანი საქონელი თუ ბატონს მოეწონებოდა, პატრონის დაუკითხავად იჭერდა და კლავდა. კარგი ხარი, მეწველი ძროხა, ან ცხენი ვინმეს სახლში თუ მოეწონებოდა ბატონს, მიჰყავდა და უარის თქმა გლეხს არ შეეძლო. ქათამი, ცხვარი, ხბო და ამისთანები ხომ სულ ბატონების ძღვენს შეადგენდა. არაყის გამოხდელისათვის მართალია სავალდებულო არ იყო ბაჟი გადაეხადა, მაგრამ ნათავედი არაყის მიტანა ბატონთან ჩვეულებად ჰქონდათ გადაქცეული, და რომ არ მიერთმიათ, ბატონის რისხვის დამსახურებისა ეშინოდათ.

გლეხი ვალდებული იყო ეფიცა ბატონის თვალები, „მახვშიაშ თერალო“ – ბატონის თვალებს ვფიცავო. ბატონის ტურჩებში ანუ პირისახეზე კოცნა გლეხს არ შეეძლო და იმასაც დიდად ამაღლიდა გლეხს, თუ მკერდს მიუშვერდა საკოცნელად ან ხელზე ამთხვევინებდა.

#125#

რუსეთში ალექსანდრე მეორეს 19 თებ. 1861 წ. მანიფესტით ბატონ-ყმობის გაუქმების შემდეგ სვანეთში ამ საქმეზე მუშაობა მთავრობამ 1866 წ. მარტში დაიწყო.

1869 წ. ამ საქმეზე სვანეთში გაემგზავრა ქუთაისის გუბერნატორი ღრაფი ლევაშოვი. მისი მუშაობა გათავდა მით, რომ გლეხებს მიეზომათ და საკუთრებათ მიეცათ 5 ქცევა სახმარი მიწა მოსახლის თავზე და ამაში თავადებმა მიიღეს მამაკაცის თავზე 50 მანეთი. ამ

დროიდან თავადებს აღეკვეთათ გლეხების გაყიდვა, კაცის მოკვლაში, ქურდობაში, კაცის დაჭრაში, ქალის გათხოვებაში, ტირილში ბაჟების მიღება. მაგრამ სვანების სოციალური მდგომარეობა ამის შემდეგაც თითქმის არ შეცვლილა, რადგან 5 ქცევა მწირი მიწა სვანის მრავალრიცხოვან ოჯახის წევრთა არსებობისათვის არარას წარმოადგენდა, გლეხები ამის შემდეგაც თითქმის ბატონის სრულ ეკონომიურ დამოკიდებულებაში დარჩენ. ამნაირად, გლეხების მდგომარეობა არსებითად არ შეცვლილა. მათი გულის ტკივილები ამის შემდეგაც განუსაზღვრელი იყო, ხოლო მდგომარეობა აუტანელი და სულის შემხუთავი. ისინი მუდამ დასტიროდენ თავის ბედს, ნაძრახ სიცოცხლეს და უცდიდენ „ღვთისგან მოვლინებულ შველას“, მაგრამ ხსნა არსაიდან იყო.

#126#

VI

რევოლუციონური მოძრაობა ლეჩხუმ-სვანეთში 1905 წ.

1903 წელს სვანეთში დაიწყო მუშაობა არსებულ წეს-წყობილების წინააღმდეგ და მის დასამხობად ხალხის მზადება. ზემო სვანეთში ამ საქმის სამირკვლის ჩამყრელი და მუშაობის დამწყები იყო ქუთაისის კლასიკური გიმნაზიის მეექვსე კლასის მოწაფე თავ. თენგიზ დემქელიანი.

1903-1905 წლამდე ის ფარულ მუშაობას ეწეოდა და პირველი ორგანიზაცია მის მიერ იქნა დაარსებული თავის სოფელში მაზერში. 1905 წლიდან კი ის აშკარად გამოვიდა მთავრობის წინააღმდეგ. ამ მუშაობას მასთან ერთად 1905 წ. სათავეში ჩაუდგენ ადგილობრივი მასწავლებლები: ვარლამ გელოვანი, დანიელ ქინქლაძე, ლევან ჯაკობია, დავით ხუციშვილი, კორნელი ჯუღელი და მეუღლე მისი მარიამ შერვაშიძის ასული, მიხეილ კვაჭაძე, მღ. დარისპან მარგიანი, მიხეილ სუპატაშვილი, ე. გუჯეჯიანი და სხვები. მათში ყველაზე მეტ აქტივობას იჩენდენ ვ. გელოვანი, დანიელ ქინქლაძე, ლევან ჯაკობია და

მღვდ. სუპატაშვილი.

მასწავლებლობის უმთავრეს გულის ტკივილს შეადგენდა სვანეთის სკოლებში თვითმპყრობელობის მიერ გამარუსებულ პოლიტიკის წარმოება და ქართული ენის საშინელი დევნა.

1905 წელს ხალხი პირველად სოფელ მაზერში გამოვიდა თ. თათარყან დადემქელიანის წინააღმდეგ. და როდესაც თათარყანის მიერ ს. მაზერში გაგზავნილი იქნენ ტყაჩუები (საბალახოებისა და ტყის ბაჟის ამკრეფნი) და მოურავები ბაჟების ასაკრეფად, ამ სოფლის ახალგაზრდობა თენგიზის მეთაურობით მათ წინააღმდეგ. ბაჟების მიცემაზე კატეგორიული უარი გამოუცხადა, წინადადება მისცა დაუყოვნებლივ წასულიყვნენ მაზერიდან და მეორედ ამ საქმეზე აღარ მობრუნებულყვნენ: ბაჟების ამკრეფნი რომ ხელცარიელნი დაბრუნდნენ თავის ბატონთან და გადასცეს მაზერლებისა და თენგიზის მის წინააღმდეგ გამოსვლის ამბავი, თათარყანმა თავისი ბიძა მოსოსტრ დადემქელიანი საჩქაროდ გაგზავნა მათთან მოციქულად და. შეუთვალა თენ-
#127#

გიზს: „ნუ ღუპავ და ნუ აყენებ ხალხს შემცდარ გზაზეო“. ხალხმა თავი მოიყარა და თათარყანს მისი მოციქულის პირით ბაჟების მიცემაზე უარი შეუთვალა და თან სთხოვა, რომ ამ საქმეზე ამიერიდან მათთან არავინ გამოეგზავნა. თენგიზმა თავისი მხრით თათარყანს ასე შეუთვალა: „მე ხალხს არ ვაცდენ, არამედ მხარს ვუჭერ, რომ ის ამიერიდან მაინც არ იყოს სხვისი ლუკმა და ყურმოჭრილი მონაო“ და სხვა...

მოსოსტრიმ რომ დამაკმაყოფილებელი პასუხი ვერ მიიღო. დაბრუნდა თათარყანთან და გადასცა ყოველივე. ამის შემდეგ თათარყანი თავისი ამალით შევიდა ბეჩოში და სოფ. ჭკიდიანარში დაბანაკდა.

ამ დროს ცხუმარშიც უკვე მძლავრი ორგანიზაცია იყო დაარსებული მასწავლებელ დანიელ ქინქლაძის, მაცგი გომეზანის, ვასილ არღვლიანის, ნიკოლოზ არღვლიანის, გეყვა არღვლიანის და არჩილ ჯაჭვლიანის თაოსნობით. ამ ორგანიზაციის წარმომადგენლები ნიკ. არღვლიანი და მაცგი გომეზანი გაიგზავნენ თენგიზთან და გადასცეს მას, რომ მთელი ცხუმარის ახალგაზრდობა მზადაა მაზერს შეუერთდეს და შეჭვიცოსო.

ცხუმარ-მაზერის რევდლიუციონერთა პირველი შეერთებული კრება გაიმართა ს. მაზერში 1905 წ. აპრილში, ხოლო მეორე კრება მაისის დამლევს უშხვანარში. კრების შემდეგ ხალხი წავიდა უშხვანარის ეკლესიაში, სადაც ფიცი მიიღეს, რომ ამიერიდან ხალხს შეეწყვიტა ყოველგვარი დამოკიდებულება ადგილობრივ მთავრობასთან და თავის ბატონებთან.

გაიგო თუ არა ადგილობრივმა ბოქაულმა ალი გარდაფხამემ ხალხის ასეთი გადაწყვეტილება, მთელი თავისი ძალებით უშხვანისაკენ გაემურა. ხალხმა რომ მისკენ მიმავალი ბოქაული და ჩაფოები დაინახა, აღელდა, მოემზადა საბრძოლველად და ეკლესიის გალავანში და მის მიდამოებში ჩაესაფრა. ბოქ. გარდაფხამესთან სამი კაცი გაგზავნეს წინადადების მისაცემად, რომ ან უკან დაბრუნებულიყო ან მოსულიყო კრებაზე წყნარად. მშვიდობიანად და არავითარი საწინააღმდეგო ზომების მიღება არ გაებედნა.

ბოქაულმა აღუთქვა ხალხს, რომ ის მათ არაფერს დაუშავებდა, მივიდა იქ, სადაც ხალხი იყო თავმოყრილი დასაფიცებლად. გააფრთხილა ხალხი, რომ ტყუილა თავი არ დაელუპათ, მიმართა თენგიზს საყვედურებით და უთხრა: „შენ თუ შენი თავი არ გენანება, ამ ხალხს მაინც რად აცდენ და ღუპავო“. თენგიზმა უპასუხა: „მე ხალხს კი არ ვაცდენ, არამედ კეთილ გზაზე ვაყენებო, შენ კი მარტო მაგ შენს პაგონებს ემსახურებო“. ხალხმა მას გამოუცხადა, რომ ამიერიდან ხალხი სპობს, მთავრობასთან დამოკიდებულებას, აყენებს ხალხის მიერ #128#

ამორჩეულ ასისტავებს და რაზმებს წესრიგის დასაცავად და ადმინისტრაციაც შერცხვენილი უკან დაბრუნდა.

ამის შემდეგ ყველა თავადებმა თავი მოიყარეს ეცერის სასახლეში. გადაწყვიტეს ბრძოლა თავდაცვისთვის და გამაგრდენ ეცერის ციხე-სიმაგრეში, მთელი თავისი ძალებით და ადგილობრივი ადმინისტრაციის ნაწილით.

გაიგო თუ არა ყოველივე ეს ეცერის გლეხკაცობამ, ს. ს. ლადრერში, ლამხრაშში, ლანტელში, უღვალდში, ცალანარში და ისკარში მცხოვრებლებმა, გადაწყვიტეს ცხუმარ-მაზერთან და ბეჩვთან შეერ-

თება და შეფიცება. ამნაირად თითქმის უმრავლესი ნაწილი სა-
დადეშქელიანო სვანეთისა შეერთდა მთავრობისა და თავადების სა-
წინააღმდეგოდ და როდესაც ყველანი ერთად დასაფიცებლად მიდიო-
დენ ეცერის ანუ ფხოტრერის მთავარ ანგელოზის ეკლესიაზე, ამ დროს
ეცერის სასახლიდან თავ. დადეშქელიანებმა დაუშინეს მათ ზარბაზ-
ნები, მაგრამ ხალხიდან არავინ დაზარალებულა.

ამის შემდეგ თავადებს ხალხი მთლად ჩამოშორდა და მათი დაცვა
იკისრეს ფარის, ჩუბეხევის, ლატალის, მესტიის და მულახის მხოლოდ
ზოგიერთმა თავადებთან დაახლოვებულმა აზნაურებმა და გლეხებმა.

ივლისის ბოლო რიცხვებში სვანეთიდან ქუთაისში გაგზავნილ
იქნენ საერთო მდგომარეობის გასაცნობად მაცგი გომვანი და ნიკოლოზ
არღვლიანი, რომლებიც მოვიდენ პირდაპირ ჩემთან. მე ისინი მი-
ვიყვანე სადაც საჭირო იყო. მათთან ერთად სვანეთში გაიგზავნენ
გრიგოლ ლალიძე და ლამბაშიძე. ამ პირების სვანეთში მისვლისთანა-
ვე მოწვეული იქნა კრება ბეჩოს სასწავლებელში თენგიზის, ვარლამ
გელოვანის და დან. ქინქლამის ინიციატივით.

ამის შემდეგ ყველამ ერთად ჩამოიარეს მთელი სადადეშქელიანო
სვანეთი, სადაც აგიტაციას ეწეოდენ მთავრობისა და თავადების წი-
ნააღმდეგ. სექტემბერში ეცერის თემში ს. ლადრერში მცხოვრებ გლე-
ხებს მოუვიდათ შეტაკება თავად დადეშქელიანებთან, რომლის დრო-
საც მძიმედ დაიჭრა თავადი ალექსანდრე დადეშქელიანი.

ოქტომბრის ბოლო რიცხვებში მოხდა კრება ვაოლამ გელოვანის
ლატალის სკოლაში. ამ კრებაზე გამოტანილი იქნა დადგენილება, რომ
მიღებული ყოფილიყო ზომები თავისუფალი სვანეთის რევოლიუციო-
ნურ მოძრაობაში ჩაბმისათვის, რომ მოეხდინათ ლიკვიდაცია ადგი-
ლობრივი ხელისუფლებისა და განეიარალებიათ იგი.

დეკემბერში თენგიზ დადეშქელიანი ბეჩოს რაზმით დაეცა სვა-
ნეთის ბოქაულის სამმართველოს და აჰყარა იარაღი ადმინისტრაციას
მეორე დღესვე ვარლამ გელოვანის და ი. ფალიანის მეთაურობით ლა-
#129#

ტალის რაზმი და რამოდენიმე მესტიელი წავიდენ ბეჩოში და დაიჭი-
რეს ბოქაული პ. ყიფიანი. ცხუმარის რაზმს ვასილ არღველიანისა და

სხვების მეთაურობით გადასწვა სვანეთის საბოქაულოს სამმართველოს მთელი საქმეები. ამნაირად გაუქმებულ იქნა სვანეთის საბოქაულო და მისი ადგილი ხალხურმა მთავრობამ დაიკავა.

ამის შემდეგ რევოლუციონური მოძრაობის სათავეში მდგომმა პირებმა გააკეთეს წითელი დროშა შემდეგი წარწერით: „გაუმარჯოს ძმობა-ერთობას და მუშა ხალხს. ძირს თვითმპყრობელობა“. ამ დროშით ისინი დადიოდნენ მთელ სვანეთში, ადგენდნენ რაზმებს, აფიცებდნენ ხალხს მთავრობის საწინააღმდეგოდ და აყენებდნენ ყოველ თემში ხალხურ მთავრობას წესრიგის დასაცავად. 1906 წ. იანვრის პირველ რიცხვებში თითქმის მთელი სვანეთი რევოლუციონერების ხელში იყო.

ამის შემდეგ თათარყან დადემქელიანი წავიდა ქუთაისში, ცხუმარის თავადი ბექირბი წავიდა ღემტერში თავის გამზრდელებთან, ხოლო მოსოსტრი დადემქელიანი და მისი შვილები ლეჩხუმში გაიხიზნენ.

როდესაც საქართველოში რეაქციამ გაიმარჯვა და ალიხანოვი ცეცხლითა და მახვილით ანადგურებდა დასავლეთ საქართველოს, ამ დროს თენგიზმა მიიღო ლევან დადემქელიანისაგან წერილი რომ სვანეთი გამოსულიყო ალიხანოვის საწინააღმდეგოდ, მაგრამ როდესაც 800 კაცამდე იქ წასასვლელად მზად იყო. თენგიზმა მიიღო ლევანისაგან მეორე წერილი, რომლითაც ატყობინებდა, რომ ხალხი დაშლილიყო, 1906 წ. დასაწყისში სვანეთში მოვიდნენ საქართველოდან გამოქცეულნი: მ. დადიანი, სპირიდონ კეცია, გიგა ჯუღელი და იოს. ყიფშიძე, რომლებიც დიდ ხანს სვანეთში იმალებოდნენ და შემდეგ ზოგი ყაზარდოში წავიდნენ, ზოგიც იმერეთში დაბრუნდნენ.

ამავე 1906 წ. აგვისტოში თავადების შუამდგომლობით „წესიერების დასამყარებლად“ სვანეთში მთავრობის მიერ გაგზავნილი იქნა მეფის ჯარები პოლკ. შიშკევიჩის მეთაურობით, მაგრამ ქვემო სვანეთში, ლაშხეთში მას შეხვდა ზემო-სვანეთის დელეგაცია. შიშკევიჩისა და ამ დელეგაციის მოლაპარაკებით საქმე მშვიდობიანად დამთავრდა და ჯარი ქუთაისისაკენ დაბრუნდა.

თავადებმა რომ სვანეთში ჯარის მოსვლით გლეხებზე ჯავრის

ამოყრისა და რევოლუციისაგან შელახულ თავმოყვარეობის აღდგენის წადილს ვერ მიაღწიეს, ამით ძალიან უკმაყოფილო დარჩენ და შიშვევიჩისა და მათ შორის მეგობრობა დიდი კონფლიქტით დამთავრდა.

#130#

ამის შემდეგ სადადეშქელიანო სვანეთმა გაგზავნა ქუთაისის გუბერნატორთან 60 კაცი, რომლებიც ფშუამდგომლობდნენ თავადების დამოკიდებულებისაგან განთავისუფლებას, ან სადმე სხვაგან გადასახლებას, მაგრამ არამც თუ მიზანს ვერ მიაღწიეს, არამედ დაჭერას ძლივს გადაარჩენ.

1907 წ. სვანეთში რეაქცია გამეფდა. პასუხისგებაში იყვნენ მიცემული: თენგიზ დადეშქელიანი, ვარლამ გელოვანი, მიხ. სუპატაშვილი, ლ. ჯაკობია, მაცგი გოშვანი, ნიკოლ., გეყვა და ვასილ არღვლიანები, ვასილ კვანჭიანი, ემზა წერედიანი, დავით და არსენა ხვინთელანები, დ. წერედიანი, მამა ვიბლიანი, სათგერ არღვლიანი, მიტო არღვლიანი, ალექსანდრე გაბულდანი, ქაუზა გაბულდანი, მუზა ჩორგუანი, ანთუყვ, მურზილ, როზან, ჯანყვათ, დათა და სოუხ კვიციანები, იოსებ ვიბლიანი, ი. ფალიანი, ალ. ნიგურიანი, ქარიმ ფალიანი, ალექსი ემუზას ძე კვიციანი და ალექსი ნაწიფის ძე კვიციანი.

მღვდ. მიხ. სუპატაშვილს და მაცგი გოშვანს მიესაჯათ საუკუნოთ ციმბირში გადასახლება. თენგიზ დადეშქელიანი და ლევან ჯაკობია სასამართლოს არ გამოეცხადნენ, დანარჩენები ზოგი განთავისუფლდნენ, ზოგსაც მიესაჯათ 1-3 წლამდე ციხე.

თვით ეცერ-ცხუმარისა და ბეჩოს გლეხკაცობაც ამ დროს საშინელ მდგომარეობაში ჩავარდა, რადგან თავადებმა მათ ორი წლის გადაუხდელი ნადელები ერთად მოსთხოვეს. ბევრი იყო ისეთი მოსახლე, რომელიც წლიურად იხდიდა თავადის სასაოგებლოდ 150 მანეთს და ეხლა უნდა გადაეხადა ერთად 300 მან.

საუკეთესო ხარი ამ ფულის ანგარიშში თავადს მიჰყავდა 40 მანეთად, ძროხა 20 მან., თხა და ცხვარი 3 მან., პური კვიდოლა (2 ფუთი) 3 მან. და სხვა...

ამნაირად, 300 მანეთის გადამხდელს უნდა გადაეხადა ერთად 15

ძროხა ან 9 ხარი ან. სხვა ღირებულება ამის კვალობაზე. ცხადია, გლეხობისათვის ეს ერთობ აუტანელი შეიქმნა და ამიტომაც ამის გადახდაზე თავადებს გაუძალდენ. როდესაც თავადებმა ადმინისტრაციის საშუალებით სცადეს ნადელების გადახდევინება, ცხუმარის გლეხო-ბამ მათ წინააღმდეგობა გაუწია.

მთავარი დამნაშავენი: ყანლუთ, თუთარ, ისმაილ და ნუა არღვლიანები, ფუთი ქალდანი, ბექმურზა შომპრიანი და მუზა ჯაჭვლიანი მთავრობის მიერ იქნენ შეპყრობილი, მაგრამ როდესაც ისინი ბოქაულს და ჩაფრებს ცხუმარიდან მიჰყავდათ, გამოეკიდენ ქალები მესე და მელანია არღვლიანების თაოსნობით, რომლებმაც პოლიციე-
#131#

ლებს დაუშინეს ქვები, ზოგიერთ მათგანს აპყარეს იარაღი და დაჭე-რილები იქვე გააშვებინეს.

ამის შემდეგ ამ საქმეზე მოვიდა სვანეთში ლეჩხუმის მაზრის უფროსი ენკელი, რომელმაც ორივე მხარე დაითანხმა იმაზე, რომ აერჩიათ კომისია და მას მოეხდინა ნადელში მისაცემ საგნების შეფასება.

ამ კომისიაში შედიოდნენ თავისუფალი სვანეთიდან: 1) ბიტი ფარჯიანი (ეზაშა), 2) ბექმურზა ფარჯიანი (ნუაშა), 3) ბექმურზა გირგვლიანი (მანაშა); ფარის თემიდან: 4) სუმაი რეზესიძე, 5) ვიბლიან ვიბლიანი და ჩუბეხევის თემიდან; 6) აჩი ცინდელიანი. მაგრამ ვერც ამან უშველა გლეხოვას, რადგანაც ხარს ისინი აფასებდნენ 40-60 მანეთამდე, ძროხას 30-35 მ., თხას და ცხვარს 3-5 მან., და ერთ კვიდოლა (2 ფუთ) პურს, სიმინდს და ფეტვს 4 მან.

ამნაირად, 1905 წ. რევოლიუცია დამთავრდა ორი წლის გადაუხდე-დელ ნადელების ერთად გადახდევინებით, გლეხების დარბევით, ციხეებში დამწყვდევით, ზოგიერთ მათგანის იქ წუთისოფლის გა-მოსალმებით, ციმბირში გადასახლებით და მთავრობის მიერ დევნილ თენგიზ დადემქელიანის დასწავლებით.

ლეჩხუმ-ქვემო სვანეთში ხალხის რევოლიუციონურ იდეებისა და მოძრაობის სულის ჩამდგმელი და თვითმპყრობელურ წესწყობილების დამხობისათვის მუშაობის პირველი მერცხალი იყო ის შამშე გელო-ვანი, რომლის უმანკო სისხლიც ამ საქმისათვის პირველათვე იქნა და-

თხეული სვანეთის მთებში.

მუშაობის დაწყებისთანავე მას გვერდში ამოუდგენ სოც.-დემ: პარტიის მემარცხენე ფრთის წევრები: თ. ლევან დადემქელიანი, სოსი პეტრე ასათიანი, თეოფანე გორგასლიძე, მდ. არტემ ბოჭორიშვილი, რუბენ ყიფიანი, პლატონ ახვლედიანი, ვიქტორ ახვლედიანი და სხვები, რომლებმაც 1903 წლიდან დაიწყეს მუშაობა.

1905 წ. აპრილის პირველ რიცხვებში შამშუ გელოვანი, ლადი ემუხვარი, გიორგი ლომინაძე წავიდნენ ქუთაისიდან ლეჩხუმში, სადაც ს. ლასხანაში ვიქტორ ახვლედიანის სახლში გაიხსნა არალეგალური კრება. ამ კრებაზე გადაწყდა: შამშუ გელოვანის, თეოფანე გორგასლიძის, ლადი ემუხვარის და გიორგი ლომინაძის ქვემო სვანეთში გაგზავნა სამუშაოდ, ჩოლურელ გლეხის ჯატუ ლიპარტელიანის თანხლებით, ხოლო სხვა ამხანაგებს დაევაღათ ლეჩხუმის თემებში მუშაობა.

შამშუ თავისი ზემოხსენებული ამხანაგებით გაემგზავრა. სვანეთში, სადაც პირველი კრება მოიწვიეს ლენტეხის საზოგადოებაში.

#132#

ლენტეხში მათ მიერ იქნენ დაყენებული: ათისთავები, ასისთავები, მებრძოლი რაზმები. ერთი სიტყვით სადაფი მთავრობა.

მეორე დღეს შამშუ გელოვანი და გიორგი ლომინაძე წავიდნენ ჩოლურის საზოგადოებაში, სადაც მათ კრება ქონდათ, დანიშნული, ხოლო გორგასლიძე და ემუხვარი ლენტეხში მუშაობის დამთავრების შემდეგ უფოო გვიან უნდა წასულიყვნენ ჩოლურისკენ.

შამშუსა და მისი ამხანაგების ჩოლურში ჩასვლისთანავე გაიმართა დიდი მიტინგი ადგილობრივ კანცელარიასთან. ენერგიით სავსე ახალგაზრდა შამშუს ხალხის მონობის ბორკილების დამსხვრევისაკენ გულწრფელ მოწოდებას არაჩვეულებრივი თანაგრძნობით და აღტაცებით შეხვდა ჩოლურის მრავალტანჯული გლეხობა. აქაც დაყენებულ იქნენ: ათისთავები, ასისთავები და მებრძოლი რაზმები. დახეულ იქნა მეფის სურათი. შამშუ აქედან უნდა გადასულიყო ლაშხეთის საზოგადოებაში.

თავად გარდაფხაძეებს მათ სამფლობელო ქვეყანაში მომხდარმა ამბებმა, არსებული წეს-წყობილების წინააღმდეგ მუშაობამ, შამშუს

მიერ მიტინგის მოწვევამ, მეფის სურათის დახევა ძილი ძალიან დაუფრთხო, ააღელვა და შეაშფოთა. ექვსმა მათგანმა: ბექირბიმ, მელიტონმა, სასომ, ლევანმა, ქელიჩბიმ და გრამიტონმა სასწრაფოთ თავი მოიყარეს ს. ლევშიერში. ამ დროს ლაშხეთის საზოგადოებიდან ჩოლურში ჩამოვიდა სამი გლეხი შამშეს და მის ამხანაგების ლაშხეთისაკენ წასაყვანად. გარდაფხაძეები დახვდნენ მათ გზის პირად და უბრძანეს უკან დაბრუნება. ორი მათგანი შეჩერდა, ხოლო მესამე, სპირიდონ ონიანი, მათ ბრძანებას არ დაემორჩილა და განაგრძო თავისი გზა. გარდაფხაძეებმა ესროლეს მას თოფები და იქვე მოკლეს.

შამშე და მისი ამხანაგები ამ დროს უკვე ჩოლურიდან ლაშხეთისკენ იყვნენ გამგზავრებული და როდესაც გზაზე სროლა მოესმათ, შამშე მიხვდა, რაშიაც იყო საქმე და უთხრა ლომინაძეს: „ეს გარდაფხაძეები არიან. შენ დაბრუნდი უკან, მე კი, როგორც ნათესავს, ცუდს მაინც არაფერს მიზამენ, მივალ მათთან, შმეიძლება რაიმე ჩავაგონო და დავამშვიდოვო“. ივანე მარგიანმა ისინი გააფრთხილა, რომ არ წასულიყვნენ გარდაფხაძეებისაკენ., მაგრამ შამშემ არ დაიჯერა. ლომინაძე და ჯატუ დაბრუნდნენ უკან, შამშე კი გარდაფხაძეებისაკენ გაეშურა, თავის „ნათესავ“ მელიტონ გარდაფხაძის ეზოში შევიდა და, რადგანაც მასპინძელი შინ არ იმყოფებოდა, იქვე ეზოში დიდ ნიგვზის ხის ქვეშ ჩამოჯდა. გარდაფხაძეებმა ის რომ დაინახეს, ყველანი მისკენ გაიქცენ და, მიუახლოვდნენ. თუ არა, ესროლეს ყველამ ერთად თოფები და შამშე იქვე წაიქცა. მერე მივიდნენ მასთან და როდესაც მომაკვდავმა უთხრა: „თქვე ოხრებო, რას მერჩითო“, ერთმა მათგანმა კიდეც #133#

დაახალა თოფი და შამშე წუთისოფელს გამოასალმა. ეს იყო 9 აპრილს.

ამის შემდეგ გარდაფხაძეები გამოეკიდნენ ლომინაძეს, მაგრამ თავისმა მხლებელმა ჯატუმ ის გზას გაუყენა საჩქაროდ და სიკვდილს გადაარჩინა. გაქცეული ლომინაძე და ჯატუ გზაზე შეხვდნენ მასთან ჩოლურისაკენ მიმავალ გორგასლიძეს და ემუხვარს. უამბეს ყოველივე და ისინიც უკან დაბრუნდნენ.

ქვემო სვანეთის გლეხოზამ. შამშე დიდი მწუხარებით და ტირი-

ლით ჩამოასვენა ახალქალაში და ფიცი დასდო მის წინაშე, რომ ისისხლებდენ. ქუთაისის კომიტეტის მიერ შამშეს გასვენებაზე ლეჩხუმში სამი გვირგვინით არალეგალურად ჯერ მარტო მე ვიყავი გაგზავნილი, ხოლო შემდეგ ამოვიდა სერიოჟა ქავთარაძე.

იშვიათ დღეთ შეიძლება ჩაითვალოს ლეჩხუმ-სვანეთის რევოლუციის მატრიანეში შამშეს გასვენების დღე, რადგანაც მთელი ლეჩხუმისა და ქვემო სვანეთის გლეხობის გლოვის ზარი და თავისუფლების სამსხვერპლოზე დაღუპულ რევოლუციონერის კუბოზე დაღვრილი ცხარე ცრემლები ბევრ რამეს ამბობდენ და ამტკიცებდენ. დიახ, ეს დღე იყო ლეჩხუმის ჩაგრულ გლეხობის სულიერ განწყობილებისა და მისი პოლიტიკური გათვითცნობიერების საუკეთესო გამომხატველი და ხალხის გულის ტკივილების გამომამჟღავნებელი დღე.

ჩოხა-ახალუხში გადაცმულმა სერიოჟა ქავთარაძემ რომ ჩვეულებრივი გრძნობიერი სიტყვა დასჭექა მის საფლავზე, ამან ხომ სულ ცეცხლი გააჩინა ხალხის გულში. მის შემდეგ სიტყვები იქმნა წარმოქმნილი ჩემსა და სხვების მიერ. როცა შამშე მიწას მივაბარეთ, მე და სერიოჟა ღამით ქუთაისისაკენ გავემგზავრეთ და როდესაც მეორე დღეს სამშვიდობოს მისული ვიყავით, ჯაჭვის ხიდზე გაჩნდა ჩვენ დასაჭერად დადევნებული ლეჩხუმის მაზრის უფროსი ალ. ბაქრაძე, მაგრამ ამაოდ.

ამის შემდეგ თავ. გარდაფხაძეები ერთ ხანს თავისი ლევშიერის ციხეში გამაგრდენ, მაგრამ ხალხისაგან ისინი იმდენად იყვნენ შევიწროვებული, რომ დიდხანს ციხეში არსებობა. ვერ შესძლეს და ზემო-სვანეთში თავის ნათესავ აზნაურებთან გაიქცენ თავშესაფარავად.

გარდაფხაძეების მაშინდელი სულის კვეთებისა და მდგომარეობის საუკეთესო გამომხატველი და დამახასიათებელია, სხვათა შორის, იმ დროს მათ მიერ შეთხზული სიმღერა, რომელიც ლეჩხუმ-სვანეთის კონტრ-რევოლუციონურ წრეებში.ძალიან. იყო გავრცელებული:

ვის უნახავს ამის მსგავსი

ჩვენ ისენი გვიპირობენ.

#134#

ჩვენ მიწასთან გვასწორებენ

და ამითი ფულს იღებენ.
ხალხს კი ასე ატყუებენ
ვითომც მისთვის თავსა სდებენ
და ამ გვარი მოტყუებით
ჩვენ კი აღარ გვაყენებენ.
ღირსების და საკუთრების
ხომ წართმევას გვიპირებენ,
ამას აღარ გვჯერდებიან,
ამოწყვეტას გვიპირებენ.
უცბათ გვიბრძანეს დათმობა
საკუთრების და ღირსების
ვერ დავთმეთ, სისხლი ადუღდა
თვალი დაგვიდგა ძალზედა
უეცრად სროლა აგვიტყდა
თქვენც უწყით რაც მოგვივიდა
იმ უბედურსა წამზედა
ექვსი სოფელი გვესია
როგორც არეულთ წესია
ექვსი თვე ისე გავიდა
მუხლი არ მოგვიკეცია
დღე და ღამ სროლას გვიტეხდენ
პასუხს ვაძლევდით ექვსია
ჩვენ ძველსა ციხეს ვიდექით.
თავდარიგითა წესითა.
სიმწრით სიმღერას დავძახდით
ოფლს ვიწურავდით ქესითა
არვის ნაკლებათ არ გვწამდა
სამშობლოს თავისუფლება
არა სიოცხვილით, სახელით
ადრევე გვითქვამს თანხმობა.
ღმერთო, ღმერთო, გვედრებით
ერთს სათხოვარს მოგახსენებთ.

სანამ სირცხვილს მოვიგებდეთ

მანამ სიკვდილს მიგვაგებეთ.

თავადი გარდაფხაძეები შამშეს სიკვდილის შემდეგაც განაგრძობდნენ ინტელიგენციისა და სოციალისტების დევნას, რომელთაც მათ სამფლობელო ჩოლურის თემში გზად გავლაც არ შეეძლოთ.

#135#

შამშეს გასვენებაზე ჩემი დასწრება და მათი საწინააღმდეგოთ, ჩემ მიერ წარმოთქმული სიტყვა გარდაფხაძეებმა რომ გაიგეს, რა თქმა უნდა, არც მე მწყალობდნენ. როდესაც იმ ზაფხულში მოწვევები ლაშხეთის ზემო სვანეთში შვებულებაში მივდიოდით. ს. სასაში (ქვემო სვანეთშია) მე მოვიწვიე კრება და შემდეგ ზემო სვანეთისაკენ გავეგზავნე. გარდაფხაძეები თურმე უკან დამედევნენ, მაგრამ ლატფარის მთაზე გადასვლა მოვასწარით და გადავრჩით, ხოლო როცა შემოდგომაზე ქუთაისისკენ ვბრუნდებოდი, ქელიჩბი გარდაფხაძე დამხვდა სოფ. კალაში და განიზრახა თოფით ჩემი მოკვლა, მაგრამ როდესაც დარწმუნდა, რომ ჩემს იქაურ ნათესაობას და ჩემთან მიმავალ მგზავრებს ვერ გადარჩებოდა, თოფი ძირს დაუშვა.

ამის შემდეგ ლევან დადემშქელიანი იქნა შეპყრობილი მთავრობის მიერ. მთელი ლეჩხუმის და ქვემო სვანეთის ხალხი ამის გაგონებაზე ფეხზე დადგა, ცაგერისაკენ გაეშურა, მას ალყა შემოარტყა და ითხოვა ლევანის განთავისუფლება. მთავრობა იძულებილი შეიქნა ის გაენთავისუფლებინა.

იმავე წლის ზაფხულში ლაშხელების მიერ სასო გარდაფხაძის სახლის აივანზე მის მიერ იქნა შეცდომით მოკლული გარდაფხაძის ნათესავი და სტუმართავ. სავარიონ გელოვანი, ხოლო ლეცურიაში მცხოვრებ ყარაბი გარდაფხაძის განიარაღების დროს წინააღდეგობს გაწევისათვის დახოცილი იყვნენ ორითავადი პლატონ და ვასილ ჩიქოვანები.

1905 წლის ბოლო ხანებში ლეჩხუმის და ქვემო სვანეთის შეერთებული მეზრძოლი რაზმები დაეცნენ ცაგერში ლეჩხუმის მაზრის ადმინისტრაციას, განაიარაღეს ის, და დასწვეს მთელი ლეჩხუმის სამაზრო სამმართველო დაწესებულებათა საქმეები, ჭყვიშის, ორბელის და

სხვა თემების სოფლის კანცელარიები და ლევანის წინამძღოლობით ალიხანოვის საწინააღმდეგოდ ქუთაისიკენ გაემურნენ, მაგრა, რეაქციის გამარჯვების შესახებ ქუთაისიდან გაემურნენ, მაგრამ რეაქციის გამარჯვების შესახებ ქუთაისიდან მიღებულ ცხენის გამო მექენიდან უკან დაბრუნდნენ. ამის შემდეგ ლეჩხუმ-სვანეთს ეწვია ქუთაისის მაზრის უფროსი თ. ჯანსუხ დადემქელიანი, რომელმაც დასწვა ახალჭალაში ლევან დადემქელიანის სახლ-კარი, პლატონ და ბიქტორ ახვლედიანების და რამოდენიმე გლეხის სახლები. დააპატიმრა ლევანის ცოლ-შვილი. ორი კვირის შემდეგ რაჭა-ლეჩხუმს ეწვია ცნობილი რეაქციის გმირი ალიხანოვი, რომელსაც გვერდში ამოუდგენ გარდაფხაძეები და ლეჩხუმის ზოგიერთი თავადები. ლეჩხუმში გამეფდა საშინელი რეპრესიები, რომლის მსხვერპლიც შეიქნენ კაზაკების მიერ #136#

ორბელის წვერზე მოკლული ბიქტორ ფრუიძე, ორპირის ხეობაში დახოცილნი ალექსი ლარცულიანი და ერთი ჭაბუკიანი.

...ლევანი ამის შემდეგ იძულებული გახდა სტამბოლში გაქცეულიყო, თეოფანე გორგასლიძე რუსეთში კოსტრომის გუბერნიაში გადასახლეს, სოსი პეტრე ასათიანი იქმნა შეპყრობილი, მაგრამ ქუთაისის ციხიდან 30 სოციალისტის გასაყვანად გაკეთებულ გვირაბით გაიქცა და შვეიცარიაში გადიმალა. არტემ ბოჭორიშვილი ციმბირში გადასახლეს, პლატონ ახვლედიანი ქუთაისის ციხეში გარდაიცვალა და რუბენ ყიფიანი არალეგალურ ცხოვრებას ეწეოდა ლაშხეთის ორგანიზაციის მეთაურები: ერმანოზა და ერისტო ონიანები იქმნენ შეპყრობილნი. ლევენტო უხრებიანი და ეგნატე ავალიანი ალი გარდაფხადის მიერ შეჩენილ მეჯღოგეების შემწეობით სტრაჟნიკების მიერ იქმნენ შგედის მთაზე დახოცილნი. ამბაკო და დისიონ ონიანებს და ბეკო ლევსწვერიძეს მიესაჯათ თვითონ 8 წლის კატორღა და ზოგიერთ მათგანის სახლ-კარი 1906 წ. სვანეთში პოლკოვნიკ შიშვევიჩის მეთაურობით მოსულ აგარის მიერ იქმნა ცეცხლით განადგურებული.

გარდაფხაძეებმა სხვათა შორის ლევანის ცოლს გაუგზავნეს შემდეგი დაცინვის წერილი:

„ბაცუნია ცარიცაო,

შენი ტახტი წაიქცაო
აღარა გყავს შენი მეფე
ლეხერაში გაიქცაო.
აწ სიცრუეს ვილა გვეტყვის,
რა ვქნათ, რა გვეშველებაო“.

ამის შემდეგ გარდაფხაძეების სიძულვილი ჩოლურის გლეხობის გულში კიდევ უფრო გაღრმავდა და როდესაც რუსეთის 1917 წლის დიდმა რევოლუციამ თვითმპყრობელური წესწყობილება დაამხო, მასში უცბად იფეთქა შურისძიების ინსტინქტებმა და გადასწყვიტეს გარდაფხაძეების ამოწყვეტა. მეფის მთავრების დამხობის პირველ ხანებში სვანეთი უმთავრობოთ დარჩა და ამიტომ ზემო და ქვემო სვანეთის ხალხმა გადაწყვიტა შეერთებულიყო. ზემო სვანეთში ამ საქმეზე მუშაობა დამთავრდა და სვანეთის ამორჩეულები ანუ ამ საქმის მომწესრიგებელი პირები ქვემო სვანეთში ჩამოვიდნენ სამუშაოდ. ჩოლურის თემის ხალხმა თავი მოიყარა ადგილობრივ კანცელარიასთან თავად გარდაფხაძეებს დაევაღათ ამ კრებაზე გამოცხადებულიყვნენ. ჩოლურლებმა ისარგებლეს ამ შემთხვევით გარდაფხაძეების გაწყვეტის განზრახვის სისრულეში მოსაყვანად და როდესაც ამ კრებიდან ალი, ლევანი და სემინარი მინისაკენ მიდიოდენ, #137#

გზაზე ესენი დახოცილი იქნენ დადარაჯებული ჩოლურელების მიერ. სასო და გრამიტონი ამ დროს სოფ. ჭველიერში იყვნენ. ხალხმა ისინი მიიმწყვდია იქ ერთ ოჯახში, გამოიყვანა გარედ და დახოცა, ყარაბი გარდაფხაძე კრებას არ დასწრებია და როდესაც მომხდარი ამბავი გაიგო, თავის შვილითურთ თავი ლუჯის ზემოთ ტყეს შეაფარა, მაგრამ მათ თვალი მოჰკრეს ლაშხელებმა და დახოცეს. ჭიჭიკო, სასოს შვილი, სოფ. ზაგალოდაში ჩაუვარდა გლეხებს ხელში და იქ იქნა მათ მიერ მოკლული. ამ ნაირად 1917 წ. 8 გარდაფხაძე 24 საათში იქნა დახოცილი ჩოლურის გლეხობის მიერ და მათი ბატონობაც გაუქმდა. ზემო სვანეთში კი სადადეშქელიანო სვანეთის. გლეხობა შეუდგა თავად დადეშქელიანების სასახლეების ნგრევას და ადგილ-მამულის ურთიერთ შორის განაწილებას. ამ ჟამად მათი სასახლეების ნანგრევ-

ბის მეტს არაფერს დაინახავთ. ამ ნაირად, ძირიან-ფესვიანად იქნა სვანეთის ცხოვრებიდან ამოფხვრილი 500 წლის განმავლობაში აქ და-
მკვიდრებული ბატონყმური წესწყობილება და მრავალტანჯული სვანეთის გლეხობაც ეღირსა თავისუფლებას.

შინაარსი

I

ავტორისაგან 3

სვანების დამოკიდებულება ფეოდალიზმსა და ბატონ-

ყმობისადმი 5-29

1. რაჭის თავადების ჯაფარიძეების დახოცვა სვანების მიერ

მე-15 საუკუნეში 12

2. თავისუფალი სვანები და თავ. დარეშკელიანები 18

3. დადემკელიანების მიერ 85 ლატალელის დატყვევება 21

4. ბეჟანა ყიფიანის მოკვლა უშგულელების მიერ 22

5. დევეთგერი მურზაყულოვის მოკვლა უშკულში..... 24

6. ფუთუ ფალიანის მოკვლა მესტიაში 24

7. ჯაფარიძის მოკვლა მესტიაში 25

8. ლატალის გლეხკაცობის გამოსვლა ჩარკვიანების წინააღმდეგ 26

9. ლატალელების გამოსვლა დადემკელიანების წინააღმდეგ

1895 წელში 26

10. გალიფხანების (გარდაფხაძეების) ამოწყვეტა ჩოლურის გლე-

ხობის მიერ ძველ დროში 27

II

სვანები და თვითმპყრობელური რუსეთის იმპერიალიზმი30-55

III

ხალხის თვითმმართველობა სვანეთში 56 – 91

1. პატრიარქალური წესწყობილება57

2. გვაროვნული წესწყობილება 60

3. სოფლის უფროსი და სასოფლო წესები62

4. თემობრივი წესწყობილება 63

5. სრულიად სვანეთის თემთა საკავშირო ყრილობა 71

6. თემის უფროსი 76

7. თემის უფროსის უფლებები და მოვალეობანი 82

IV

სვანური იურიდიული წესწყობილება და სამართლის წესები..... 92-120

1. მსაჯულთ-მეადიტორები 95

2. სამედიატორო განაჩენის სისრულეში მოყვანის წესი..... 108

3. სისხლის ფასი თავისუფალ სვანეთში 110

4. სისხლის ფასი სადადეშქელიანო სვანეთში 122

5. ქალის მიერ ქმრის მიტოვება 111

6. უკანონო შვილის შექმნა 111

7. მძიმე ჭრილობისაგან რომელიმე ასოს გახმობა..... 111

8. დარტყმა ჭრილობის მიცემით 111

9. დარტყმა ჭრილობის მიუცემლათ 112

10. სიტყვით შეურაცყოფის მიყენება 112

11. ქურდობა სახლის გატეხით 112

12. კაცის დატყვევება 112

13. წესი თავის გამართლებისა საეჭვოს საქმეზე 116

V

ბატონ-ყმური წესწყობილება სვანეთში 121-125

VI

რევოლუციური მოძრაობა ლეჩხუმ-სვანეთში 1905 წ. 126-137